

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Gabrielės Mačerauskaitės
V kurso privatinės teisės civilinių ginčų
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Dirbtinio intelekto technologijos atsakomybės reguliavimas
Regulating the Liability of Artificial Intelligence Technology**

Vadovė: asist. dr. Neringa Gaubienė
Recenzentė: asist. dr. Kristina Pranevičienė

Vilnius
2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Magistro darbe analizuojamos nukentėjusiųjų nuo dirbtinio intelekto technologijos asmenų galimybės pasinaudoti teise į žalos atlyginimą pagal Lietuvos proceso teisės normas, materialinėje teisėje esančius mechanizmus, nustatančius įrodinėjimo našą palengvinančias prezumpcijas bei šių normų taikymą teismų praktikoje. Tyrimas atliekamas nustatant dirbtinio intelekto savybes, keliančias sunkumų deliktinės atsakomybės sąlygų įrodinėjimui. Pagrindinis dėmesys tyrime skiriamas kaltės, priežastinio ryšio ar defektų įrodinėjimo problemoms. Darbe taip pat analizuojami Produktų atsakomybės direktyvos pritaikymo skaitmeninei rinkai trūkumai ir vertinama, ar priėmus peržiūrėtą Produktų atsakomybės direktyvą šie trūkumai pašalinti. Pastaroji direktyva lyginama su DI atsakomybės direktyvos projektu, kurį nuspręsta atsiimti ir nagrinėjamos šio sprendimo priėmimo priežastys.

Pagrindiniai žodžiai: deliktinė atsakomybė, griežtoji atsakomybė, atsakomybė už netinkamos kokybės gaminius, įrodinėjimo naša, įrodymų atskleidimas, teisinės prezumpcijos, autonomija, „juodosios dėžės“ efektas, informacijos asimetrija.

The Master's thesis analyses the possibilities for victims of artificial intelligence technology to exercise their right to compensation for damages in accordance with the norms of Lithuanian procedural law, the mechanisms of the substantive law establishing presumptions that facilitate the burden of proof, and the application of these norms in the case law. The study is carried out in the context of the identification of the characteristics of artificial intelligence that pose difficulties in proving the conditions of tort liability. The study focuses on the problems of proving fault, causation or defects. It also analyses the shortcomings of the adaptation of the Product Liability Directive to the digital market and assesses whether the adoption of the revised Product Liability Directive has remedied these shortcomings. It compares the latter Directive with the draft Product Liability Directive, which it has decided to withdraw, and examines the reasons for this decision.

Keywords: tort liability, strict liability, product liability, burden of proof, disclosure of evidence, legal presumptions, autonomy, black box effect, information asymmetry.

TURINYS

IŽANGA	2
1. DIRBTINIO INTELEKTO TECHNOLOGIJOS SAMPRATA IR JOS KELIAMIE IŠŠŪKIAI.....	7
1.1 Dirbtinio intelekto technologijos savybės.....	8
1.2 Dirbtinio intelekto teisinis apibrėžimas	10
1.3 Dirbtinio intelekto technologijos keliamos rizikos	12
2. DIRBTINIO INTELEKTO DELIKTINĖS ATSAKOMYBĖS TAIKYMAS NACIONALINĖJE TEISĖJE	14
2.1 Deliktinės atsakomybės sąlygų įrodinėjimo problematika	15
2.2 Įrodymų atskleidimas ir contra spoliatores prezumpcijos taikymas	17
2.3 Ad hoc įrodinėjimo naštos perkėlimo atsakovui taikymas	20
2.4 Teisinių prezumpcijų taikymas neharmonizuotoje nacionalinėje teisėje.....	24
2.4.1 Priežastinio ryšio prezumpcija	25
2.4.2 Griežtoji atsakomybė už didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą.....	26
2.5 Atsakomybė pagal harmonizuotas nacionalinės teisės normas – atsakomybė už netinkamos kokybės gaminių sukeltą žalą	28
3. DIRBTINIO INTELEKTO ATSAKOMYBĖS REGULIAVIMAS PAGAL PERŽIŪRĖTA PRODUKTŲ ATSAKOMYBĖS DIREKTYVĄ	33
3.1 Produktų atsakomybės direktyvos priėmimo ir Dirbtinio intelekto direktyvos atsiėmimo priežastys	34
3.2 Peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos taikymo sritis	35
3.3 Įrodymų atskleidimo taisyklės	40
3.4 Nuginčijamų prezumpcijų taikymas	43
3.5 Kiti atsakomybės už netinkamos kokybės gaminius taikymo pokyčiai.....	48
IŠVADOS.....	51
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	53
SANTRAUKA.....	66
SUMMARY	67

IŽANGA

Temos aktualumas. Po ketvirtosios pramonės revoliucijos (Pramonės 4.0), kurios tikslu yra skaitmenizuoti ir optimizuoti gamybos procesus sumažinant žmogaus darbo jėgos poreikį (Ekonomikos ir inovacijų ministerija, 2024), dirbtinis intelektas (toliau – DI) toli gražu nebėra naujovė. Jau 2017 metais informacinis leidinys „The Economist“ skelbė, kad vertingiausių pasaulio išteklių laikomą iškastinį kurą pakeitė duomenys (The Economist, 2017). DI algoritmai integruoti ir naudojami pramonėje, prekyboje, finansų sektoriuje, sveikatos priežiūros, energetikos ir kitose srityje, vis dažniau kyla siūlymų pasitelkti DI ir viešajame sektoriuje. Dėl to rizikingų sprendimų priėmimas vis dažniau perduodamas DI technologijoms – eisme dalyvauja autonominiai automobiliai, finansų rinkos dalyvių naudojamos programos optimizuoja investicinius portfelius, medicinos įrenginiai savarankiškai atpažįsta sveikatos sutrikimus, diagnozuoja ligas ir t.t. DI neabejotinai skatina mokslo ir inovacijų progresą, tinkamai pritaikius gali prisidėti ir prie socialinių, ekonominių, aplinkos ir saugumo problemų sprendimo. Visgi, praktika parodė, kad didelių pajėgumų technologijų diegimas turi ir neigiamą pusę – dėl specifinių DI būdingų savybių ši technologija atnešą naujų grėsmių žmogaus teisėms, turtiniams interesams bei saugumui. Tie patys autonominiai automobiliai kiekvienais metais sukelia vis daugiau eismo įvykių, kurie baigiasi kūno sužalojimais ir mirtimi (National Highway Traffic Safety Administration, 2025), finansų įstaigų naudojamos sistemos šališkai skaičiuoja reitingus, naudodamos neleidžiamus duomenis (Orwat, , 2020, p. 38), verslo rodikliams pagerinti skirti kalbos modeliai skatina atlikti darbo teisės pažeidimus, medicinoje naudojamas DI teikia skirtingas sveikatos priežiūros paslaugas skirtingos rasės pacientams (Olavsrud, 2024).

DI sistemų keliamos klaidos ir pavojingumas paskatino nacionalines ir Europos Sąjungos valdžios institucijas imtis DI strategijų formavimo ir sukėlė diskusijas dėl specializuotų DI sistemų reglamentavimo taisyklių priėmimo, kurių pirmasis pavyzdys – 2024 m. birželio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2024/1689, kuriuo nustatomos suderintos dirbtinio intelekto taisyklės ir iš dalies keičiami reglamentai (EB) Nr. 300/2008, (ES) Nr. 167/2013, (ES) Nr. 168/2013, (ES) 2018/858, (ES) 2018/1139 ir (ES) 2019/2144 ir direktyvos 2014/90/ES, (ES) 2016/797 ir (ES) 2020/1828 (toliau – DI aktas). Tokios taisyklės apibrėžia draudžiamą DI praktiką bei numato atitikties reikalavimus kitoms DI sistemoms, už kurių pažeidimus valstybės narės gali taikyti administracinę atsakomybę. Toks reglamentavimas yra *ex ante* mechanizmas – nustatius ribojimus ir priežiūros

reikalavimus sumažinama DI incidentų atsiradimo rizika, tačiau ji visiškai nepašalinama. Vien prevencinės priemonės neužtikrina nukentėjusiųjų asmenų nuo DI sistemos klaidų apsaugos – šiam tikslui pasiekti būtini efektyvūs *ex post* kompensaciniai mechanizmai.

Šiuo metu deliktinės atsakomybės sąlygas ir jų įrodinėjimo ypatumus nustato neharmonizuotos bendrosios nacionalinių sistemų ir specialios ES teisės normos, apie kurių pritaikymo DI sistemų sukeltai žalai galimybes pradėta svarstyti dar 2018 metais (European Commision, 2018b). Po ilgų diskusijų, 2022 m. pasirodė pirmieji teisėkūros projektai, skirti pritaikyti ES egzistuojančius deliktinės atsakomybės režimus skaitmeninei rinkai, iš kurių priimta tik 2024 m. spalio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2024/2863 dėl atsakomybės už gaminius su trūkumais, kuria panaikinama Tarybos direktyva 85/374/EEB (toliau – peržiūrėta Produktų atsakomybės direktyva), o Pasiūlymo dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl nesutartinės civilinės atsakomybės taisyklių pritaikymo dirbtiniam intelektui (toliau – DI atsakomybės direktyva) 2025 m. pradžioje nuspręsta atsisakyti.

Kol politiniam susitarimui pasiekti prireikė 6 metų, šiandienos DI technologijų integracija į kasdienį gyvenimą vyksta precedento neturinčiu greičiu. Pirmą, pastaraisiais metais išaugo DI naudojimo mastas – lyginant su 2024 metais, dvigubai išaugo įmonių, pritaikiusių DI sistemas, skaičius (Davenport, Bean, 2025). Antra, vos per pusę metų DI modeliai patobulėjo net 10 kartų – ChatGPT 4.0, imituojant advokatūros egzaminą pateko tarp 10 proc. geriausiųjų, lyginant su senesne ChatGPT 3.5 versija, kurios pateko tarp 10 proc. prasčiausiųjų (OpenAI, 2023, p. 1). Trečia, plečiama DI technologijos autonomija – šiuo metu kuriami ir greitai pasirodys agentinio DI (angl. agentic AI) modeliai, kurie savarankiškai be žmogaus užklausų galės atlikti sudėtingas daugiapakopės užduotis (Belcic, Stryker, 2025). Ketvirta, išaugo DI technologijų finansavimas – 2025 m. vasarį paskelbta „InvestAI“ iniciatyva, kuria skirta 200 mlrd. eurų inovacijų DI srityje skatinimui (European Commision, 2025b). Įvertinus DI plėtros greitį ir potencialią, kyla rizika, kad kartu didėjančiu DI naudojimo mastu ir galimybėmis, minėti pavieniai žalą sukėlė incidentai taps kur kas dažnesni. Dėl šios priežasties magistro darbe bus vertinamos nukentėjusių asmenų galimybės gauti žalos atlyginimą pagal nuo 2026 m. pabaigos taikomą peržiūrėtą Produktų atsakomybės direktyvą, ir nacionalinės deliktinės teisės nuostatų lankstumas atsiradus naujoms technologijoms. Šis tyrimas atskleis ar DI civilinės atsakomybės reguliavimas yra suderinamas su Pramonės 5.0 tikslais, kurioje pirmenybė teikiama ne vien ekonominei naudai, bet ir visuomeninės ir technologijų darnai (Rashid, Kausik, 2024, p. 2).

Tyrimo tikslas. Magistro darbe siekiama išanalizuoti ir įvertinti teorines ir praktines nukentėjusiųjų nuo DI technologijos asmenų galimybes pasinaudoti teise į žalos atlyginimą

pagal Lietuvos materialinės, kiek tai susiję su teisinėmis prezumpcijomis, ir proceso teisės nuostatas, ir peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvoje įtvirtintą naują griežtosios atsakomybės už netinkamos kokybės gaminius reglamentavimą.

Tyrimo uždaviniai. Siekiant įgyvendinti iškeltą tyrimo tikslą, magistro darbe keliami šie uždaviniai:

1. atskleisti DI technologijos sampratą, nustatyti teisiškai reikšmingas DI savybes ir įvertinti šių savybių keliamas rizikas bei deliktinės atsakomybės sąlygų nustatymo probleminius aspektus, kai žalos sukėlėjas yra DI sistema;
2. įvertinti Lietuvos proceso teisės priemonių pritaikymo galimybes sprendžiant deliktinės atsakomybės sąlygų įrodinėjimo problemas, bei materialinėje teisėje įtvirtintų prezumpcijų taikymo galimybes, siekiant palengvinti nukentėjusių nuo DI technologijų asmenų įrodinėjimo našta;
3. išanalizuoti šiuo metu į ES valstybių narių sistemas perkeltos griežtosios produktų atsakomybės taikymo ginčams dėl DI sukeltos žalos problematiką;
4. apibrėžti peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos taikymo sritį, palyginti ją su nepriimtos DI atsakomybės direktyvos taikymo sritimi ir įvertinti pokyčių (ne)buvimo reikšmę pagal DI sistemų keliamas rizikas;
5. įvertinti peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvoje įtvirtintų priemonių, skirtų palengvinti nukentėjusio nuo DI asmens įrodinėjimo našta, veiksmingumą, palyginti su DI atsakomybės direktyvos priemonėmis, ir išanalizuoti kitus materialinių normų pokyčius.

Tyrimo objektas. Magistro darbe analizuojami teisiniai santykiai, kylantys dėl DI technologijos veiksmis sukeltos žalos, ir šių santykių reglamentavimas pagal Lietuvos deliktų ir civilinio proceso teisę ir ES netinkamos kokybės produktų atsakomybės reguliavimą. Darbe nagrinėjamos su atsakomybės sąlygų įrodinėjimu ir atskirų griežtosios atsakomybės institutų taikymu susijusios problemos. Pagrindinis dėmesys skiriamas proceso teisės problemoms - neteisėtų veiksmų (kaltės) ir priežastinio ryšio įrodinėjimo problemoms ir galimiems šių problemų sprendimų būdams. Darbe taip vertinamos materialinėje teisėje esančių įrodinėjimo našta perkeliančių prezumpcijų taikymo galimybės.

Tyrimo neapimamas DI baudžiamosios, administracinės, civilinės sutartinės atsakomybės reguliavimas. Taip pat neanalizuojama DI atsakomybė, kilusi dėl konkurencijos, duomenų apsaugos, finansų, darbo teisės pažeidimų atsiradusios žalos. Taip pat tyrime nenagrinėjami kiti, nei su teisinių prezumpcijų taikymo ar su esminiais Produktų atsakomybės direktyvos pakeitimais susiję materialinės teisės klausimai, kaip atskirų civilinės atsakomybės sąlygų taikymo, patirtų nuostolių apskaičiavimo ir privalomojo draudimo klausimai.

Tyrimo metodai. Siekiant išsamiai atskleisti tyrimo temą, naudojamas įvairių tyrimo metodų derinys. Pirmiausia darbe naudojamas dogmatinis metodas, kuriuo remiantis analizuojami galiojantys ir siūlyti teisės aktai, jų tarpusavio sąsajos, šalinami loginiai jų prieštaravimai. Normų turinys aiškinamas lingvistiniu metodu, kuris pasitelkiamas tiksliai išaiškinti atsakomybės sąlygų, kaip kaltės, priežastinio ryšio, defekto bei kitas su DI atsakomybės reguliavimu susijusias gaminio, gamintojo ir didelės rizikos DI sampratas. Teleologinis metodas naudojamas aiškinant senosios ir peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos bei DI atsakomybės direktyvos nuostatų turinį, įvertinus jų reguliavimo tikslus ir *ratio legis*. Naudojamas sisteminis metodas užtikrina, kad pavienės teisės normos būtų aiškinamos atsakomybės reguliavimo visumoje, nustatant specialių ir bendrųjų normų santykį, ir atskleidžia nacionalinių atsakomybės normų ir specialių ES atsakomybės reguliavimo taisyklių sąveiką su DI aktu.

Abstrakcijos metodu apibrėžiama DI technologijos samprata, pagal kurią atsiribojama nuo DI technologijos techninių parametrų ir vertinamos tik esminės, atsakomybės nustatymo sąlygų įrodinėjimo problematiką lemiančios savybės. Dėl DI deliktinės atsakomybės taisyklių taikymo praktikoje trūkumo naudojamas analogijos metodas. Taikant analogiją kartu su teismų praktikos metodu analizuojamos DI atsakomybės įrodinėjimo problemas sprendžiančių procesinių taisyklių ir įrodinėjimo našą perkeliančių normų taikymo galimybės DI atsakomybės ginčų sprendimui, remiantis jau suformuluotomis teisės taikymo taisyklėmis kitose, panašiomis įrodinėjimo problemomis pasižyminčiose bylose. Galiausiai pasitelkiamas lyginamasis metodas: lyginamos peržiūrėtos Produktų atsakomybės ir DI atsakomybės direktyvos tarpusavyje bei jų projektų redakcijos. Darbe neatliekama išsami lyginamoji analizė – Lietuvos teisėje esantys institutai lyginami su užsienio valstybių teise iliustratyviai demonstruojant praktikos skirtumas ir siekiant įvertinti naujo ES reguliavimo būtinumą.

Tyrimo originalumas. Magistro darbe atliekamas tyrimas yra originalus derinant kelias perspektyvas. Pirma, darbas apjungia materialiosios deliktinės teisės ir civilinio proceso požiūrius į DI atsakomybės problematiką. Toks visapusiškas požiūris leidžia ne tik aptarti atsakomybės principus bet ir įvertinti atsakomybės reguliavimo veiksmingumą. Iki šiol Lietuvoje buvo nagrinėti tik materialieji DI civilinės atsakomybės klausimai: Kęstutis Juočeris magistro darbe „Dirbtinis intelektas ir civilinė atsakomybė“ nagrinėjo bendrųjų deliktinės atsakomybės sąlygų taikymo ypatumus, kai žalą padaro dirbtinis intelektas, Žygimantas Černevičius magistro darbe „Atsakomybė už žalą padarytą nekokybišku dirbtiniu intelektu (Direktyvos 85/347 kontekste) vertino, griežtosios civilinės atsakomybės režimas už žalą, padarytą nekokybiškais gaminiais, teisingai ir efektyviai paskirsto rizikas tarp vartotojo ir

gamintojo, kai gaminys yra susietas su dirbtinio intelekto sistemomis, o Deimantė Rimkutė magistro darbe „Dirbtinis intelektas ir civilinė atsakomybė: medicininės diagnostikos atvejis“ vertino griežtosios deliktinės atsakomybės taikymo galimybes asmens sveikatos priežiūros įstaigoms ir gamintojams. Įvertinus, kad nei viename iš šių darbų nebuvo nagrinėjamos civilinės atsakomybės sąlygų įrodinėjimo problemos ir galimi jų sprendimo būdai, šis magistro darbas užpildo spragas ir leidžia visapusiškai įvertinti nukentėjusio asmens teisės į žalos atlyginimą įgyvendinimo efektyvumą.

Antra, darbe vertinamas DI atsakomybės reguliavimas pagal peržiūrėtą Produktų atsakomybės direktyvą, kuri buvo priimta tik 2024 m. spalio gale, ją lyginant su DI atsakomybės direktyva, kurią nuspręsta atsiimti tik 2025 m. pradžioje. Lietuvos doktrinoje priimta peržiūrėta Produktų atsakomybės direktyva ir DI atsakomybės direktyvos atsiėmimo priežastys iki šiol nagrinėtos nebuvo. Deimantė Rimkutė straipsnyje „Shaping Civil Liability in the Digital Age: AILD and the Revisited PLD“ nagrinėjo peržiūrėtą Produktų atsakomybės direktyvą ir DI atsakomybės direktyvą, atitinkamai, kai dar nebuvo nepasiekta galutinė įstatymų leidimo proceso stadija ir priimtas sprendimas dėl projekto atsiėmimo.

Tyrime naudoti šaltiniai. DI sampratai nustatyti naudojami užsienio teisės ir kompiuterių mokslo autorių darbai, taip pat analizuojamas DI aktas, su DI akto priėmimo aplinkybėmis susiję Europos Sąjungos Tarybos (Council of the European Union, 2020) ir Komisijos dokumentai (European Commission, 2021) bei Europos Bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) rekomendacijos (OECD 2019; OECD, 2023; OECD, 2024). Nacionalinių atsakomybės sąlygų ir jų įrodinėjimo taisyklių analizė atliekama remiantis Lietuvos Respublikos civiliniu kodeksu (toliau – CK), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksu (toliau – CPK), Remigijaus Jokubausko, Egidijaus Laužiko, Valentino Mikelėno, Vytauto Nekrošiaus, Žilvino Tebereizos ir kitų Lietuvos autorių darbais (Jokubauskas, 2019, Laužikas *et al.*, 2003, Mikelėnas, 2003, Tebereiza, 2010) ir Lietuvos ir užsienio teismų praktika. Šiuo metu taikomo griežtosios produktų atsakomybės reguliavimo trūkumams nustatyti vertinama Tarybos Direktyva 1985 m. liepos 25 d. dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių atsakomybę už gaminius su trūkumais, derinimo (85/374/EEB) (toliau – Produktų atsakomybės direktyva), ES lėšomis finansuoti tyrimai (Expert Group, 2019, Evas *et al.*, 2020, Karner *et al.*, 2021) ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) praktika. Naujasis DI atsakomybės reglamentavimas analizuojamas pagal peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos ir DI atsakomybės direktyvos nuostatas bei doktrinos šaltinius, iš kurių svarbiausi - Teresa Rodríguez de Las Heras Ballell, Phillip Hacker ir Zoé Jacquemin straipsniai (Rodríguez de Las Heras Ballell, 2025, Hacker, 2023, Jacquemin, 2024).

1. DIRBTINIO INTELEKTO TECHNOLOGIJOS SAMPRATA IR JOS KELIAMİ IŠŠŪKIAI

Ilgą laiką intelektas buvo suvokiamas kaip išskirtinė žmogaus kognityvinė funkcija, leidžianti ne tik identifikuoti problemas, bet ir kritiškai analizuoti jų priežastis, numatyti galimas pasekmes bei strategiškai pasirinkti optimaliausius sprendimus. Šiam procesui esminį vaidmenį atlieka tokie intelektiniai gebėjimai kaip kritinis mąstymas, logika, abstraktus samprotavimas ir savimonė, kurie vystosi per visą žmogaus gyvenimą per nuoseklius mokymosi ir patirties kaupimo procesus. Vienas kertinių žmogaus intelekto aspektų yra gebėjimas ne tik akumuliuoti informaciją, bet ir ją reflektuoti, kritiškai vertinti ankstesnę patirtį bei taikyti įgytas žinias sprendžiant naujas ir iki tol nežinomas problemas.

Šiandienos technologinės pažangos kontekste ypač aktualus tampa klausimas, ar šiuos gebėjimus galima dirbtinai atkartoti ir perkelti į kompiuterines sistemas. Aukštųjų technologijų plėtra prisidėjo prie kompiuterinių programų atsiradimo, kurių veikimo mechanizmas leido imituoti žmogaus mąstymo modelį. Tokios programos, taip pat kaip ir žmogus, besiremamos turimais duomenimis ir “patirtimi”, geba mokytis, identifikuoti problemas ir pasiūlyti jų sprendimo būdus, surinkti, kategorizuoti ir lyginti informaciją, o ja remiantis – sugeneruoti konkrečią reikšmę. Šių programų modelių tikslas - spręsti problemas taikant fiksuotą operacijų seką, dar kitaip vadinamą algoritmu. Užuoť, kaip žmogaus smegenys, informaciją perteikdamos per neuroninius tinklus, ir pasitelkamos kognityvinės savybės, programos remiasi matematika, dvejetainė logika ir nuspėjamumu (Adriaansz, 2020, p. 83, cituota Koolen, 2023, p. 431). Visgi, žmogaus intelektas daugiausia priklauso nuo kritinio mąstymo įgūdžių, o kompiuterinių programų funkcionalumas daugiausia priklauso nuo prieigos prie įvesties duomenų, leidžiančių matematinių skaičiavimų pagrindu rasti tinkamą tam tikros problemos sprendimą (Jablonowska et al., 2018, p. 69-70). Tokios žmogaus savybės, kaip kritinis mąstymas, samprotavimas bei savimonė iš esmės užtikrina, kad žmogaus intelektą galima lengvai pritaikyti naujomis aplinkybėmis, o kompiuterinės programos sunkiai susidorotų su savo veiklos aplinkos pokyčiais, kai įvesties duomenyse nėra tinkamų atskaitos taškų (Koolen, 2023, p. 432).

Šiuo metu sudėtinga, ar ateityje DI galės turėti savimonę ir kritinį mąstymą tokiu pat lygiu kaip žmogaus intelektas, ar DI vis dar išliks tik iš anksto užprogramuotų algoritmų rinkinys. Visgi, visų pirma DI yra kompiuterinė programa, apribota prieiga prie duomenų – šiuolaikinės technologijos dar nėra tiek pažengusios, kad identiškai atkartotų smegenų

intelekto kognityvinius procesus. DI sistemos gali būti apribotos jų kūrėjų sukeltų duomenų arba gali turėti atvirą prieigą, kaip būdinga naujausiems DI modeliams. Todėl, DI, kaip kompiuterinės programos, generuojamų reikšmių kokybę, visų pirma, nulemia naudojamų duomenų kokybė ir jų kiekis.

1.1 Dirbtinio intelekto technologijos savybės

Techniniu požiūriu, nėra visuotinai priimtose DI sąvokos. Nuo tada, kai 1955 m. John McCarthy pirmą kartą pavartojo šį terminą, atsirado platus DI apibrėžimų spektras (McCarthy et al., 1955 cituojama Schuett, 2021, p. 3). DI atsakomybės kontekste aktualu tai, kad DI modeliai grindžiami perkeliamojo arba mašininio mokymosi (angl. *transfer learning* arba *machine learning*) idėja (Bozinovski, 2020, p. 293-294). Toks mokymasis gali būti kontroliuojamas DI sistemų kūrėjų ir nekontroliuojamas, kitaip tariant autonominis (Schuett, 2019, p. 4). Svarbu pabrėžti, kad pats mašininis mokymasis ar mašininis mokymasis savaime nėra tapatus DI sąvokai – mašininis mokymasis yra tik viena iš dirbtinio intelekto disciplinų, kuri apima didžiąją dalį to, kas šiuo metu vadinama dirbtiniu intelektu (Jordan, 2019, p. 1). Mašininis mokymasis reiškia, kad informacija, gauta atliekant vieną užduotį, kaupiama ir panaudojama kitai užklausei įvykdyti, todėl pastarosios rezultatas gali būti nenuspėjamas. Kiekvieną kartą sistema adaptuojasi prie jau gautos informacijos ir tokiu būdu pati save „tobulina“. Taip pat, mašininis mokymasis yra sudėtingos programinės įrangos požymis, lemiantis „juodosios dėžės“ efekto (angl. *black box effect*) atsiradimą. DI technologijai būdingas „juodosios dėžės“ efektas reiškia, kad DI yra neskaidri sistema, kurios modelio vidinis veikimas nėra lengvai prieinamas ir interpretuojamas (Hassija et al, 2023, p. 47). Kontroliuojamojo mašininio mokymosi atveju DI sistemos tiekėjas turi daugiau galimybių užtikrinti programos skaidrumą, o autonominės programos gali būti sunkiai interpretuojamos ir nuspėjamos net pačių kompiuterių mokslo specialistų.

DI pagal savo funkcionalumą ir technines metodikas kategorizuojamas į bendrosios ir konkrečios paskirties DI technologijas. Šiuolaikiniame kontekste DI technologija dažniausiai asocijuojama su didžiais kalbos modeliais (angl. *Large Language Models, LLMs*). Tokie didieji kalbos modeliai kaip *ChatGPT*, *Claude* ar *DeepSeek*, remdamiesi mašininio mokymosi (angl. *machine learning*) technologija, geba apdoroti neapibrėžtus duomenis, savarankiškai išmokyti sprendimų priėmimo modelius ir juos paversti tekstiniu atsakymu į užklause. Šiuos modelius galima priskirti bendrosios paskirties DI, kurio vienas skiriamųjų bruožų, kaip

atskleidžia pati terminologija (bendrosios paskirties dirbtinio intelekto modeliai), yra bendrumas (de Las Heras Ballell, 2025, p. 6). Skirtingai nuo konkrečios paskirties DI sistemos, bendrosios paskirties modeliai gali atlikti begalę įvairių tolimesnių užduočių, jei tam turi pakankamai duomenų. Be to, *NVIDIA*, *Google*, *Adobe* ir kitos didžiųjų technologijų įmonės jau išleido pirmuosius patobulintus bendrosios paskirties DI modelius, dar kitaip vadinamus agentiniu (angl. *agentic*) DI (Pichai, 2024; Pounds, 2024; Sparrow, 2025). Agentinis DI naudoja sudėtingą samprotavimą ir kartotinį planavimą, kad savarankiškai spręstų daugiapakopės problemas (Pounds, 2024). Skirtingai nuo įprastų didžiųjų kalbos modelių agentinis DI yra orientuotas į sprendimų priėmimą, o ne turinio kūrimą (Purdy, 2024). Toks DI modelis nesiremia žmogaus sukurtais užklausomis, o savarankiškai išsikelia uždavinius, siekiant optimizuoti konkrečius tikslus, pavyzdžiui, maksimaliai padidinti pardavimus, klientų pasitenkinimo rodiklius ar tiekimo grandinės procesų efektyvumą (*ibid.*). Tokia savarankiško ir daugiafunkcio DI plėtra pažymi sistemų autonomiškumo augimą.

Europos Komisija, formuluodama DI strategiją, išskiria DI kaip „technologijų rinkinį, sujungiantį duomenis, algoritmus ir skaičiavimo galią“, o esminiais jo elementais įvardija „algoritmą ir duomenis“ (European Commission, 2020, p. 2, 16). Tokia apibrėžtis formaliai gali būti pritaikoma ir tradicinei programinei įrangai, kuri nėra priskiriama dirbtinio intelekto kategorijai. Vis dėlto DI išskirtinumas slypi ne vien algoritmų ir duomenų naudojime, bet ir, kaip jau aptarta, gebėjime autonomiškai analizuoti neapibrėžtus duomenis, išmokti sprendimų priėmimo modelius ir generuoti naują turinį. Dėl šios technologijos DI modeliams būdingos kompleksiskumo, riboto skaidrumo, pažeidžiamumo, duomenų atvirumo ir priklausomumo nuo duomenų bei autonomijos savybės (Rodríguez de Las Heras Ballell, 2025, p. 2). Šie aspektai, ypač gebėjimas mokytis iš duomenų ir autonomija, skiria DI nuo tradicinių programinių įrangų, kurios veikia remdamosi iš anksto nustatytais algoritmais, tačiau neturi adaptyvumo savybės. Tradicinė programinė įranga veikia pagal aiškiai apibrėžtą instrukcijų rinkinį, kuris numato konkrečius atsakymus į tam tikras įvestis. Programuotojai iš anksto nustato visus galimus scenarijus ir funkcijomis paremtus atsakymus, todėl sistema negali pati pateikti reikšmių, kurios nebuvo numatytos projektavimo metu. Priešingai, dauguma DI sistemų naudoja mašininio mokymosi metodus, leidžiančius joms evoliucionuoti ir tobulėti be tiesioginio žmogaus įsikišimo.

Todėl, atsižvelgiant į DI sąvokos konceptualinį neapibrėžtumą ir siekiant užtikrinti nuoseklų rizikos vertinimą bei atitinkamo teisinio režimo taikymą atsakomybės kontekste, šiame darbe DI technologijos sąvoka bus vartojama remiantis pagrindiniais programinės įrangos bruožais, išskiriančiais DI nuo tradicinių skaitmeninių sistemų. Tai apima gebėjimą

savarankiškai mokytis iš duomenų, „juodosios dėžės“ efektą, prieigą prie dinamiškai besikeičiančių duomenų šaltinių bei galimą sprendimų priėmimo autonomiją.

1.2 Dirbtinio intelekto teisinis apibrėžimas

Įvertinus aukščiau išvardytas DI veikimo technologines charakteristikas, teisinio DI apibrėžimo formulavimas įstatymų leidėjui yra nelengva užduotis. Aukštosios technologijos bei kitiems dinamiškiems fenomenams būdingas spartus vystymasis ir neprognozuojamumas. Teisinį apibrėžimą griežtai apibūdinus dokumento rengimo metu egzistuojančiomis techninėmis specifikacijomis kyla rizika, kad pasikeitus aplinkybėms, toks apibrėžimas ateityje taps nebeaktualus ir netaikomas būsimoms technologijoms. Tokiu atveju tektų dažnai priimti teisės aktų pakeitimus, dėl kurių gali būti sunku rasti politinį konsensą ir tai keltų abejonių dėl teisėkūros stabilumo. Todėl, tokių nenuspėjamų reiškinių, kaip DI, apibrėžimai turėtų būti formuluojami neutraliai nuo techninių charakteristikų, apsiribojant bendromis DI būdingomis savybėmis, taip siekiant išvengti apibrėžimo nebetaikymo grėsmių, integruojant į technologinius pokyčius. Tokiu principu buvo formuojamas DI apibrėžimas, įtvirtintas šiuo metu pagrindiniame ES DI sistemų reikalavimus įtvirtinančiame dokumente – DI akte. DI akto *travaux preparatoires* raginama spręsti tam tikrų dirbtinio intelekto sistemų neskaidrumo, sudėtingumo, šališkumo, tam tikro laipsnio nenuspėjamumo ir iš dalies autonominio elgesio problemas, siekiant užtikrinti jų suderinamumą su pagrindinėmis teisėmis ir palengvinti teisinių taisyklių vykdymą (Council of European Union, 2020, p. 5). Viena iš pirmųjų DI akto projektų aiškinamajame memorandume nurodoma, kad „teisinėje sistemoje pateikta dirbtinio intelekto sistemos apibrėžtimi siekiama, kad ji būtų kuo neutralesnė technologijų požiūriu ir kuo labiau atspari ateičiai, atsižvelgiant į sparčią su dirbtiniu intelektu susijusią technologinę ir rinkos raidą“ (European Commission, 2021). Siekiant užtikrinti reikiamą teisinį tikrumą, DI akto projekto I antraštinę dalį papildė I priedas, kuriame pateikiamas išsamus dirbtinio intelekto kūrimo metodų ir būdų, kuriuos Komisija turi pritaikyti atsižvelgdama į naujus technologinius pokyčius, sąrašas (*ibid.*). Nors tokiu ir apibrėžimu ir buvo siekiama technologinio neutralumo, tačiau apibrėžimo formulavimas pagal DI kūrimo metodus ir būdus¹, vargu, ar yra atsparus DI pokyčiams. DI apibrėžimą suformulavo ir EBPO,

¹ DI akto projekto I priede išvardyti DI metodai ir būdai, kuriuos referuoja DI akto 3 straipsnio 1 punktą, yra apibrėžiami, kaip mašininio mokymosi metodai, įskaitant prižiūrimą, neprižiūrimą ir pastiprintą mokymąsi, taikant įvairius metodus, įskaitant gilųjį mokymąsi; logika ir žiniomis pagrįsti metodai, įskaitant žinių atvaizdavimą, indukcinį (loginį) programavimą, žinių bazes, išvedimo ir dedukcines sistemas, (simbolinį) samprotavimą ir ekspertines sistemas; Statistiniai metodai, Bajeso įverčiai, paieškos ir optimizavimo metodai.

formuluodama Patikimo DI principus ir teikdama valstybėms DI Tarybos rekomendacijas (OECD, 2019). Pirmasis EBPO pateiktas apibrėžimas referavo į DI, kaip į technologiją, kurios sugeneruojama reikšmė dar vis priklausė ir buvo tiesioginis žmogaus užklauso padarinys². Atsižvelgus į DI technologijos prognozuojamą autonomiškumą, EBPO DI sąvoką pakoregavo ir rekomendacijose apibrėžė, kaip „mašininę sistemą, kuri, siekdama aiškių arba numanomų tikslų, iš gautų įvesties duomenų numato, kaip generuoti rezultatus, pavyzdžiui, prognozes, turinį, rekomendacijas arba sprendimus, galinčius paveikti fizinę arba virtualią aplinką“ (OECD, 2023, OECD, 2024, p. 4). Skirtingos dirbtinio intelekto sistemos skiriasi savo autonomiškumo ir prisitaikymo po įdiegimo lygiu (*ibid.*). EBPO rekomendacijose esanti DI sąvoka, lyginant su pirmine DI akto versijoje įtvirtintu apibrėžimu, yra nepriklausoma nuo techninių specifikacijų. Pagal EBPO rekomendacijas pakoreguotas jau priimtas ir galiojantis DI aktas. Aktualioje DI akto redakcijoje atsisakyta nuorodos į priedus ir sąvoka apibrėžta 3 straipsnio 1 punkte, kuris numato, kad „DI sistema – mašina grindžiama sistema, suprojektuota veikti įvairiais autonomijos lygiais, kuri po diegimo gali veikti prisitaikydama ir kuri, siekiant aiškių ar numanomų tikslų, iš gautos įvesties duomenų daro išvadą, kaip generuoti išvedinius, pavyzdžiui, predikcijas, turinį, rekomendacijas ar sprendimus, kurie gali turėti įtakos fizinei ar virtualiai aplinkai“ (Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas, 2024). Toks su EBPO suderintas apibrėžimas veikiausiai atliepia DI technologijai būdingas savybes nei techninius parametrus, kaip pirmojoje DI akto versijoje, todėl geriau gali išvengti grėsmių, susijusių sparčia technologijos raida.

Atsižvelgus į konceptualinio neapibrėžtumo problematiką bei sparčiai kintančias technologines specifikacijas, įstatymų leidėjui nuolat kyla iššūkių siekiant sukurti tikslią ir ateities iššūkiams atsparią DI sąvoką norminėje teisėje. DI būdingos tokios savybės, kaip gebėjimas savarankiškai mokytis iš duomenų, sprendimų priėmimo autonomija, priklausomumas nuo įvesties duomenų bei nuspėjamumo ribotumas. Kaip matyti iš tarptautinių ir regioninių teisėkūros iniciatyvų, įskaitant EBPO rekomendacijas bei ES DI aktą, teisės aktų leidėjai vis labiau orientuojasi į technologijų neutralumą bei DI sistemų funkcinių ir autonominių gebėjimų apibrėžimą, o ne į griežtas technines charakteristikas.

² 2019 m. EBPO rekomendacijose DI sistema – tai mašinomis pagrįsta sistema, kuri, atsižvelgdama į tam tikrus žmogaus nustatytus tikslus, gali pateikti prognozes, rekomendacijas ar sprendimus, darančius įtaką realiai ar virtualiai aplinkai. Dirbtinio intelekto sistemos sukurtos taip, kad galėtų veikti skirtingu savarankiškumo lygiu (OECD, 2019).

1.3 Dirbtinio intelekto technologijos keliamos rizikos

DI naudingas ne tik vartotojams buityje ar verslams, siekiantiems optimizuoti darbo našumą, išteklių valdymą. DI technologija, gebanti analizuoti didžiulius duomenų rinkinius ir atrasti naujus dėsningumus gali prisidėti prie bendro socialinio ir ekonominio proveržio sveikatos priežiūros, klimato kaitos, švietimo, mokslinių tyrimų ar net kitose srityse. Visgi, DI kartu kelia kompleksinius teisinius, saugumo, skaidrumo ir privatumo iššūkius. DI akto preambulėje nurodoma, kad DI gali kelti riziką ir padaryti žalos viešiesiems interesams ir pagrindinėms teisėms, kurių apsauga užtikrinama Sąjungos teisėje. Tokia žala gali būti turtinė arba neturtinė, įskaitant fizinę, psichologinę, visuomeninę ar ekonominę žalą. Dėl autonomiškumo savybės DI gali sukelti žalos tiek jį integravus į kitus prietaisus, kaip autonomines kelių transporto priemones, bepiločius orlaivius ar medicinos prietaisus, tiek savarankiškai, pavyzdžiui, atlikti kibernetinius nusikaltimus, sutrikdyti finansinių įstaigų veiklą, apgauti fizinius asmenis skleidžiant melagienes, kuriant išmaniąsias vaizdo klastotes (ang. *deepfake*), daryti politinę įtaką ar net gauti prieigą prie kariuomenės ginklų (Shevlane et al., 2023, p. 5).

C. Wenderhost, analizuodama ir konkretizuodama DI ir apskritai šiuolaikinių skaitmeninių sistemų keliamus iššūkius, tokius, kaip neskaidrumas („juodosios dėžės efektas“), sudėtingumas, šališkumas, autonomija ir nuspėjamas elgesys, DI veikimo rizikas suskirstė į dvi dimensijas: rizikas saugumui, patenkančias į „fizinę dimensiją“ ir rizikas pagrindinėms žmogaus teisėms, patenkančias į „socialinę dimensiją“ (Schneider, Wenderhost, 2020; Wenderhost, 2020b). Tradicinėms rizikoms saugumui įprastai priskiriama grėsmė gyvybei, sveikatai ir turtui. Ši rizika ir toliau atlieka ypatingą vaidmenį reguliuojant atsakomybę skaitmeninėje eroje, tačiau šią sąvoką reikia suprasti plačiau, kaip apimančią ne tik mirtį, kūno ir turto sužalojimą, tačiau ir žalą duomenims bei kitų skaitmeninių sistemų veikimui (Wenderhost, 2022, p. 189). Pavyzdžiui, DI sistemoje esantys sutrikimai gali ištrinti svarbius debesų kompiuterijoje saugomus sistemos naudotojo duomenis, sistemas integravus sutrikdyti naudojo sistemos veikimą ar pažeisti kietąjį diską. Nors nacionalinėse teisės sistemose dar vis yra nesutarimų dėl žalos skaitmeniniam turtui atlyginimo, bet koks bandymas nustatyti skirtingą apsaugos lygį fiziniam ir skaitmeniniam turtui būtų nepagrįstas (*ibid.*, p. 190; Wenderhost, 2020, p. 237-242). Su socialiniu aspektu susijusiai rizikai pagrindinėms žmogaus teisėms priskiriama diskriminacija, išnaudojimas, manipuliavimas, garbės ir orumo pažeidimai bei kiti nepageidaujami panašūs padariniai, kurie, pirmiausia, yra neekonominio (nematerialaus) pobūdžio ir kurie nelaikomi fizinės žalos padariniais (pastarieji atvejai būti sprendžiami pagal tradicines kompensacijų už patirtą neturtinę žalą sistemas) (Wenderhost,

2023, p. 190). Tokias rizikas reglamentuoja konkurencijos, duomenų apsaugos teisė bei kiti specialūs nuo diskriminacijos ir neapykantos kalbos saugantys įstatymai. Visgi, privatiems asmenims pareigos užtikrinti žmogaus teises ir laisves šiuolaikinė teisė nenumato. Pavyzdžiui, Europos Sąjungos pagrindinių žmogaus teisių chartija nenumato horizontalaus jos taikymo, išskyrus atvejus, kai jose esančios nuostatos yra perkeltos į specialius įstatymus, kaip darbo teisę. Pavyzdžiui, *Deliveroo* byloje teismas pripažino, kad darbdavys neteisėtai atleido darbuotoją, vadovaudamasis DI pagrįsta sistema, kuri suteikia darbuotojams reitingą pagal pagal prekių pristatymo laiką, neatsižvelgdama į vėlavimo priežastis (Ferrari, Stagiari, 2021). Šiame sprendime Bolonijos darbo teismas pripažino, kad darbdavio naudojama DI sistema yra diskriminacinė ir pažeidžia pagrindines žmogaus teises.

Rizikos saugumui ir žmogaus teisėms kartais persidengia, ypač kibernetinio saugumo ir grynosios ekonominės rizikos aspektais. Skaitmeninės rizikos, susijusios su teisės į privatų gyvenimą pažeidimais, vis dėl to yra pirmiausiai susijusios su tradicinėmis saugumo rizikomis, nes duomenų vagystė ir manipuliavimas arba kitų tinklų ir svarbių infrastruktūrų sutrikdymas netiesiogiai lemia žalą turtui plačiąja prasme ar net žmonių sveikatai ir gyvybei (Wenderhost, 2023, p. 191). Grynoji ekonominė rizika, kai yra teisiškai reikšminga, yra artimesnė rizikai pagrindinėms žmogaus teisėms nei saugumo rizikai, pavyzdžiui, atvejais, kai dirbtinis intelektas manipuliuoja vartotojais ir verčia juos pirkti per brangesnius produktus, patirti finansiniai nuostoliai niekaip nesusiję su saugumo rizika, todėl jie laikytini grynąja ekonomine rizika (dar vadinama neturtine žala) (*ibid.*, p. 191-192).

DI technologijos sukeltos rizikos visų pirma valdomos prevencinėmis priemonėmis. Tokios priemonės ES įtvirtintos DI aktu, kuris nustato DI sistemų atitikties ir reguliacines prievoles. DI akte reikalavimai DI sistemoms yra suskirstyti pagal rizikos lygį į minimalios arba nereikšmingos rizikos sistemas, ribotos rizikos sistemas ir didelės rizikos sistemas. Kartu išskiriamos ir draudžiamos nepriimtinos rizikos sistemos, kurios kelia grėsmę žmonių saugumui, teisėms ar pragyvenimo šaltiniams. Tokie atvejai apima kognityvinį manipuliavimą elgsena, kriminologinį prognozavimą, emocijų atpažinimą darbo vietoje bei švietimo įstaigose bei biometrinį tapatybės nustatymą su tam tikromis išimtimis (Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas, 2024). Tokie *ex ante* reguliaciniai mechanizmai, kaip ir kitose rizikinguose sektoriuose riboja, tačiau visiškai neeliminuoja keliamų grėsmių. Todėl, siekiant subalsuoti technologinę pažangą ir etišką jų naudojimą užtikrinant visuomenės interesus, *ex post* atsakomybės vertinimas išlieka aktualus.

2. DIRBTINIO INTELEKTO DELIKTINĖS ATSAKOMYBĖS TAKYMAS NACIONALINĖJE TEISĖJE

DI technologijos raida formuoja socialinius santykius ir iš esmės keičia atsakomybės paradigmą. Skaitmenizacija kelia ne tik aptartų grėsmių asmenų gyvybei, sveikatai, turtui bei kitoms teisėms, tačiau dėl tokių savybių, kaip sudėtingumas, neskaidrumas, autonomija, atneša ir fundamentalių iššūkių siekiant pritaikyti egzistuojančius atsakomybės režimus. Tarp ES valstybių narių šiuo metu egzistuoja neharmonizuoti kalte pagrįstos atsakomybės mechanizmai ir harmonizuotos atsakomybės be kaltės taisyklės. Dabartinės neharmonizuotos atsakomybės taisyklės buvo parengtos prieš kelis dešimtmečius, remiantis dar senesnėmis koncepcijomis ir pirmiausia taikant „antropocentrinį ir monokauzalinį žalos padarymo modelį“ (Dheu, De Bruyne, 2023, p. 265). Dėl šios priežasties kyla poreikis įvertinti, ar nacionalinėje teisėje įtvirtintos atsakomybės taisyklės yra pakankamos apginti nukentėjusių nuo DI technologijos asmenų interesus ir atlyginti patirtą žalą.

Visose ES valstybėse ir kitose jurisdikcijose pripažįstama atsakomybė dėl kaltės (Karner *et al.*, 2021, p. 38). Prievolė atlyginti žalą kyla tik tuo atveju, jei nustatomos visos civilinės atsakomybės sąlygos: priežastinis ryšys, kaltė, neteisėtumas ir žala (Mizaras, 2007, p. 51). Lietuvos teisėje bendrąsias atsakomybės sąlygas ir žalos (nuostolių) atlyginimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 6 knygos XXII skyriaus pirmasis skirsnis. Pagal CK 6.249 straipsnį būtų atlyginama turtinė DI sukelta žala, kaip turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Neturtinė žala Lietuvoje atlyginama pagal CK 6.250 straipsnį, kuriame numatyta, kad asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kiti neturtiniai padariniai atlyginami, kai žala padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar gyvybei ir kitais įstatymų numatytais atvejais, pavyzdžiui, pažeidus asmens garbę ir orumą (CK 2.24 straipsnio 5 dalis) (*ibid.*).

Kalte grindžiamos atsakomybės forma yra numatytoji, t.y. toks režimas yra taikomas, kai specialieji įstatymai specifinių nenumato tam tikroms atsakomybės rūšims taikomų taisyklių, pavyzdžiui, atsakomybės be kaltės. Tai reiškia, kad DI technologijai sukėlus žalą, pagal Roma II reglamento 4 straipsnio 1 dalį pritaikius pritaikius *lex loci damni* taisyklę (Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas, 2007), taikoma Lietuvos, ar bet kurios kitos jurisdikcijos teisė, teorijoje egzistuoja teisinis pagrindas tokios žalos atlyginimui. Numatytasis

atsakomybės reguliavimas atlieka bent jau *ex ante* funkciją prevenciškai apsaugant nuo DI keliamų grėsmių saugumui ir pagrindinėms žmogaus teisėms. Griežtai tariant, *lacuna lex lata* nėra (Karner *et al.*, 2021, p. 38). *Ex post* vertinimu, skirtingų nacionalinių sistemų pritaikymas DI padarytai žalai atlyginti reikštų skirtingas bylos baigtis. Dėl juridinių skirtumų ne kiekvienu atveju žala nukentėjusiems asmenims būtų kompensuota, todėl tokia sistema gali atrodyti neteisinga, nesąžininga ir nepagrįsta atsižvelgiant į visas aplinkybes ir konkuruojančius interesus (ibid.). Kalte pagrįstos atsakomybės mechanizmo trūkumai gali pareikšti taikant kiekvieną iš civilinės atsakomybės sąlygų, ypač konstatuojant pareigos būti rūpestingam ir elgtis atidžiai, kuri įtvirtinta ir Lietuvos teisėje, pažeidimą, kadangi kol kas DI neturi sąmoningumo, būdingo žmogui ir turi prieigą prie duomenų, kurių DI sistemos operatorius negali kontroliuoti. Tai pagrindžia, kad DI kontekste praktiniu požiūriu egzistuoja spragų civilinės atsakomybės režimuose. Šios materialinės teisės spragos yra išsamiai aprašytos Europos Komisijos sudarytos Atsakomybės ir naujų technologijų ekspertų grupės – Naujų technologijų formavimas pranešime „Atsakomybė už dirbtinį intelektą ir kitas naujas skaitmenines technologijas“ (toliau – Ekspertų grupės pranešimas) bei lyginamosios teisės tyrimuose, kurių tyrimo objektą sudaro ir Lietuvos materialinė teisė (High-Level Expert Group..., 2019, p. 15-32; Evas *et al.*, 2020; Karner *et al.*, 2021), todėl plačiau šiame magistro darbe bus nagrinėjamos tik tiek, kiek tai susiję su proceso teisės klausimais. Visgi, civilinės atsakomybės taikymo neapibrėžtumas neapsiriboja vien materialinės teisės trūkumais – tai tiesiogiai veikia ir proceso teisę, DI kontekste ypač tokius, kaip įrodinėjimo ir teisingumo institutus (High-Level Expert Group..., 2019, p. 29). Tai reikalauja įvertinti, ar pagal Lietuvos proceso teisės normas galima nukentėję nuo DI technologijos asmenys galėtų gauti patirtų nuostolių atlyginimą.

2.1 Deliktinės atsakomybės sąlygų įrodinėjimo problematika

DI sistemos kūrėjui įsteigus buveinę arba žalai kilus Lietuvoje, pagal Briuselio I bis reglamento 4 straipsnio ir 7 straipsnio 2 dalies taisykles (Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas, 2012), jurisdikciją turėtų Lietuvos teismai ir ginčas būtų nagrinėjamas pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą (toliau – CPK). CPK 12 straipsnis įtvirtina, kad civilinės bylos Lietuvos teismuose yra nagrinėjamos laikantis rungimosi principo. Šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių nereikia įrodinėti (CPK 12, 178, 182 straipsniai). Beveik visų valstybių civilinio proceso įstatymams ši žinoma taisyklė vadinama įrodinėjimo pareiga (lot.

onus probandi) (Laužikas *et al.*, 2003 p. 423). Tai reiškia, kad nuo DI technologijos nukentėjusiam asmeniui, siekiančiam žalos atlyginimo, kaip ieškovui kyla pareiga pateikti įrodymus, patvirtinančius kalte paremtos atsakomybės sąlygas: atsakovo neteisėtus veiksmus, priežastinį ryšį ir žalą. DI technologijos sukeltos žalos (nuostolių) nustatymas nesiskiria nuo pareigos nustatyti CK 6.249 – 6.250 straipsniuose³ nurodytas aplinkybes, esančias nukentėjusio asmens žinioje, todėl DI kontekste žalos įrodinėjimo problematikos nėra. Ieškovas, siekdamas žalos atlyginimo turėtų įrodyti priežastinį ryšį, t.y., ar žalingos pasekmės būtų atsiradusios, jei nebūtų neteisėto veiksmo pirmame etape ir, ar šios pasekmės nėra pernelyg nutolusios nuo neteisėto veiksmo (Lietuvos Aukščiausiojo 2010 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje). Pavyzdžiui, autonominiam prekių pristatymo robotui laiku nesustabdžius ir sužalojus kito eismo dalyvio sveikatą, priežastinis ryšys nesudėtingai būtų įrodomas. Tačiau tokiu atveju, jei dėl DI sistemos veiksmų būtų praprasti nukentėjusiojo asmens duomenys, priežastinio ryšio nustatymas nebūtų įmanomas be vidinio DI algoritmo tyrimo. Siekiant nustatyti atsakovo neteisėtus veiksmus, ieškovui tektų įrodyti, kad atsakovas savo elgesiu pažeidė įstatymų ar kitų norminių aktų nuostatas ar bendrojo pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje). Remiantis CK 6.248 straipsnio 1 dalimi, atsakovo kaltė yra preziumuojama (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Prezumpcija (lot. *praesumptio*) - tai fakto pripažinimas tikru, kol neįrodyta kitaip (Lietuvių kalbos išteklių sistema). Todėl, formaliai ieškovas neturi pareigos įrodinėti atsakovo kaltų veiksmų. Kaltės turinį sudaro pareigos laikytis protingo, apdairaus, rūpestingo žmogaus (lot. *bonus pater familias*) elgesio standaro pažeidimas (CK 6.248 straipsnio 3 dalis). Todėl, “taikant generalinio delikto taisyklę, iš esmės yra tik trys civilinės atsakomybės sąlygos: asmens kaltė, kuri apima ir neteisėtus veiksmus, taip pat žala bei neteisėtų veiksmų ir žalos priežastinis ryšys” (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje). Todėl generalinio delikto atveju, ieškovas visgi turėtų įrodyti atsakovo atidumo ir rūpestingumo pareigos pažeidimą, t.y. kaltę. Toliau analizuojant aukščiau pateiktą pavyzdį, kaltę nebūtų sudėtinga įrodyti, jei autonominio roboto stabdžių gedimas būtų įvykęs dėl atsakovo tyčia ar neatsargumu neprižiūrėtos stabdžių sistemos susidėvėjimo. Kaltės nustatymas būtų daug sudėtingesnis, jei reikėtų identifikuoti DI sistemos klaidą, ypač, jei dėl DI sistemos galimybių savarankiškai mokytis, DI algoritmas skiriasi nuo

³ Žala yra asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų, kurios pinigine išraiška yra nuostoliai. Neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

to, kuri įdiegė sistemos kūrėjas. Toks klaidos atsiradimo priežasties ir proceso, kurio metu gaunamas konkretus rezultatas (kaip įvesties duomenys lėmė išvesties duomenų atsiradimą) tyrimas gali būti sudėtingas, ilgas ir brangus (High-Level Expert Group..., 2019, p. 24). Dėl šių priežasčių bene sunkiausiai įrodomos civilinės atsakomybės sąlygos yra priežastinis ryšys ir kaltė.

2.2 Įrodymų atskleidimas ir *contra spoliatorem* prezumpcijos taikymas

Visų pirma, toks tradicinio kalte paremtos atsakomybės modelio taikymas kelia iššūkių įrodinėjant šias sąlygas vien dėl ieškovui prieinamų faktinių duomenų trūkumo. Tikėtina, kad tokių ginčų atveju ieškovas (nukentėjusioji šalis) būtų fizinis asmuo (arba juridinis), o atsakovas – juridinis asmuo, turintis patirties, specifinių žinių apie DI technologiją ir jos veikimo principus bei prieigą prie algoritmų. Tokia situacija sukuria informacijos asimetriją, dėl kurios specialių žinių ar prieigos prie DI sistemos kodų neturinčiam ieškovui įrodinėjimo našta gali būti per didelė, kad atsakomybės reguliavimas užtikrintų kompensacinę funkciją. Lietuvos teisėje tokiems atvejams spręsti įtvirtintas įrodymų išreikalavimo institutas. CPK atskirų elektroninių, kaip algoritmas, įrodymų išreikalavimo taisyklių nenustato. Algoritmo kopija gali būti užfiksuota elektroniniu dokumentu, laikytinu rašytiniu įrodymu arba saugoma skaitmeninėje laikmenoje. CPK 199 straipsnio 1 dalis numato, kad “asmuo, prašantis teismą išreikalauti koki nors rašytinį įrodymą iš dalyvaujančių byloje ar kitų asmenų, turi nurodyti: (1) rašytinį įrodymą, kurio reikalaujama, (2) pagrindą, kuriuo remiantis manoma, kad šį rašytinį įrodymą turi tas asmuo, (3) aplinkybes, kurias rašytinis įrodymas gali pagrįsti” (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002). Kasacinio teismo praktikoje nurodoma, kad CPK 199 straipsnyje nustatyti rašytinių įrodymų rinkimo būdai yra dalyvaujančio byloje asmens pareigos pateikti įrodymus įgyvendinimo išraiška. Įrodymų išreikalavimas yra viena iš teismo bendradarbiavimo su dalyvaujančiais byloje asmenimis formų, siekiant tinkamai išnagrinėti bylą (CPK 8 straipsnis), bet ne teismui perkeliama įrodinėjimo pareiga (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje). Daiktinius įrodymus galima išreikalauti remiantis CPK 206 straipsnyje nustatyta tvarka. Išreikalaujant daiktinius įrodymus reikia nurodyti rašytinio įrodymo išreikalavimui taikomas sąlygas bei nurodyti priežastį, dėl ko asmuo negali jo pats pateikti (CPK 205 straipsnis) (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002).

Prašymo išreikalauti rašytinį ar daiktinį įrodymą pateikimas automatiškai nereiškia, kad įrodymas bus pateiktas į bylą. Pagal CPK 199 straipsnio 5 dalį 206 straipsnio 3 dalį, fiziniai

asmenys ar juridiniai asmenys, neturėdami galimybės pateikti reikalaujamą daiktą arba negalėdami jo pateikti per teismo nustatytą terminą, privalo pranešti apie tai teismui nurodydami priežastis (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002). Sistemiskai aiškinant CPK 199 straipsnio 6 dalį ir 207 straipsnį, įrodymų nepateikimas į bylą per nustatytą terminą yra teisėtas, jei asmuo, pranešęs teismui, įrodymų nepateikia dėl priežasčių, kurias teismas pripažįsta svarbiomis. Nepateikus ar atsisakius pateikti įrodymą dėl nesvarbių priežasčių taikoma *contra spoliatorem* prezumpcija (Jokubauskas, 2019, p. 433, 437). Ši prezumpcija CPK įtvirtinta nėra, tačiau taikoma įvairiems civiliniams ginčams, o jos turinys nustatomas teismų praktikoje. Šią prezumpciją galima taikyti ir iš ES reguliavimo kylantiems ginčams dėl atsakomybės už gaminio trūkumus (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2017 m. birželio 21 d. sprendimas). *Contra spoliatorem* yra prezumpcija, kuria vadovaujantis, šaliai slepianč, sunaikinant ar atsisakant pateikti įrodymą, laikoma egzistuojant tai šaliai pačius nepalankiausias faktus, kuriuos tas nepateiktas įrodymas būtų patvirtinęs (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje). *Contra spoliatorem* prezumpcija taikytina tuomet, kai nustatyta, jog dokumentus atsisakoma pateikti sąmoningai, tyčia juos sunaikinus, o ne dėl aplinkybių, nepriklausančių nuo subjekto, galinčio (turinčio) juos pateikti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje). Ar asmens nurodytos priežastys yra svarbios, kiekvieną kartą aiškinasi bylą nagrinėjantis teismas. Doktrinoje nurodoma, kad vertinant priežasčių svarbumą „iš asmens negalima reikalauti įvykdyti tai, kas nėra įmanoma arba jis neturi galimybės tai padaryti (lot. *impossibilium nulla obligatio est*)“ (Jokubauskas, 2019, p. 436). Taip pat, svarbu nustatyti, ar išreikalaujamas įrodymas atitinka sąsajumo ir leistinumo kriterijus pagal CPK 177 straipsnio 1 dalį.

Lietuvos teismų praktikoje jau nagrinėta, kokias priežastis galima laikyti svarbiomis, proceso dalyviui atsisakius pateikti kompiuterinę programą. Lietuvos apeliacinio teismo nagrinėjamoje byloje buvo sprendžiama, ar ieškovės nurodytos aplinkybės, kad (i) kompiuterinė programa sudaro komercinę paslaptį ir (ii) yra laikoma „debesų technologijoje“, todėl jos negalima atskirti nuo visos programos serveryje, yra laikomos svarbiomis priežastimis atsisakyti pateikti įrodymus (Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje). Nagrinėtoje byloje teismas nurodė, kad (i) komercinės paslapties atskleidimas nelaikytinas svarbia priežastimi atsisakyti pateikti įrodymą, nes ieškovės teisių ir teisėtų interesų užtikrinimas galimas CPK 10 straipsnyje 2 dalyje numatytais priemonėmis, todėl programa, sudaranti komercinę paslaptį, yra leistinas įrodymas (ii) „debesų“ programas galima paleisti veikti lokaliai, nukopijuojant programos bylas ir jas siejančias duomenų bazes į

nešiojamą laikmeną, todėl tai taip pat nelaikoma svarbia priežastimi (*ibid.*). Manytina, kad ir DI atsakomybės byloje, atsakovas negalėtų remtis aukščiau nurodytomis aplinkybėmis.

Kitoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sprendė dėl *contra spoliatorem* prezumpcijos taikymo kasatoriui nepateikus buhalterinės apskaitos dokumentų. Minimose byloje teisėjų kolegija konstatavo, kad „kasatorius, būdamas ūkine komercine veikla besiverčiantis subjektas, turintis pareigą buhalterinės apskaitos dokumentus tvarkyti pagal Buhalterinės apskaitos įstatymo reikalavimus, nepateikdamas teismui pirminių apskaitos dokumentų, kurių pagrindu būtų galima nustatyti sutarties šalių tarpusavio atsiskaitymų teisingumą remiantis sutarties sąlygomis, prisiėmė tokių įrodymų nepateikimo padarinius“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje). DI akto, tiesiogiai taikomo DI sistemų teikėjams rinkai ir diegėjams ES ribose, 18 straipsnyje numatyta pareiga 10 metų saugoti didelės rizikos DI sistemų įvairius techninius bei su kokybės valdymu dokumentus, su pakeitimais susijusius ir kitus dokumentus. 19 straipsnyje numatyta pareiga saugoti didelės rizikos DI sistemų automatiškai generuojamus žurnalus, jei tik tokie žurnalai yra jų žinioje. DI akto 12 straipsnio 2 dalies a punkte nurodyta, kad šie žurnalai vedami, siekiant užtikrinti didelės rizikos DI sistemų atsekamumo lygį, kad būtų sudaryta galimybė registruoti įvykius, svarbius situacijų, kuriose didelės rizikos DI sistema gali kelti riziką. Atitinkamai, tuo atveju, jei žalą sukėlusį DI sistema būtų didelės rizikos, atsakovui nepateikus reikalaujamų dokumentų, būtų galima taikyti *contra spoliatorem* prezumpciją. Šios prezumpcijos taikymas būtų sudėtingas, jei DI aktas nebūtų taikomas, žalą sukėlusį sistema nebūtų klasifikuojama kaip didelės rizikos, arba automatiškai generuojami žurnalai nebūtų atsakovo žinioje.

Teismų praktikoje pasitaiko ir *contra spoliatorem* prezumpcijos išimčių, kai įrodymai nepateikiami dėl didelės jų apimties ir dėl šalių pozicijos dėl ekspertizės skyrimo. „Esant didelei šių dokumentų apimčiai bei būtinybei jų analizavimui bei vertinimui pasitelkti specialias žinias buhalterinės apskaitos ir finansų srityje, tačiau nesant galimybės jomis pasinaudoti dėl abiejų šalių užimtos pozicijos audito ar ekspertizės paskyrimo ir atlikimo atžvilgiu, nėra pagrindo taikyti ieškovo nurodyto principo *omnia praesumuntur contra spoliatorem*“ (Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje cituojama Jokubausko, 2019, p. 439). Pritartina R. Jokubausko nuomonei, kad toks aiškinimas turi būti siejamas su išimtinėmis aplinkybėmis ir vien įrodymų apimtis byloje negali nusverti asmens pareigos pateikti duomenis, reikalingus teisingam bylos išnagrinėjimui, ypač dėl DI sistemos kompleksiskumo ir DI akto nustatytų reikalavimų saugoti didelės apimties dokumentų kiekius (Jokubauskas, 2019, p. 439).

Bendrosios teisės tradicijos valstybėse *contra spoliatorem* prezumpcijos taikymas aiškiai susietas su pareiga imtis pagrįstų priemonių, kad išsaugotų įrodymus, susijusius su vykstančiu arba pagrįstai numatomu teismo procesu (Adams, 2012, p. 141). Pareiga išsaugoti įrodymus tenka tiek iki bylos iškėlimo, tiek ją iškėlus, tačiau neturėtų būti neproporcinga (Jokubauskas, 2019, p. 433). Tose jurisdikcijose, kuriose DI aktas netaikomas, neturėtų būti nepagrįstai reikalaujama saugoti įrodymus, jei tai lemtų dideles laiko ir finansines sąnaudas. Be šios sąlygos, JAV teismų praktikoje išskirta, įrodymus išreikalauti prašantis asmuo turėtų parodyti įrodymų sąsajumą, t. y. protingas asmuo galėjo nuspręsti, kad prarastieji įrodymai būtų patvirtinę judančios šalies reikalavimą arba gynybą, ir, kad įrodymai buvo sunaikinti ar prarasti dėl juos turinčio asmens kaltės, kai asmuo žinojo turįs pareigą įrodymų neprarasti (Adams, 2012, p. 141). Asmens kaltė turėtų būti vertinama kiekvienu atskiru atveju, tačiau pastaroji sąlyga neturėtų būti laikoma įvykdyta, kai asmuo praranda įrodymus dėl neatsargumo (Jokubauskas, 2019, p. 432). Skirtingai nuo Lietuvos teismų praktikos, *contra spoliatorem* taikymas pirmiausia yra siejamas su saugojimo, o ne pateikimo pareigos nevykdymu. Visgi, kaip jau aptarta, ir Lietuvoje, tais atvejais, kai dokumentų saugojimą įtvirtina įstatymas, teismai preziumuoja įrodymų nepateikusiam asmeniui nepalankių aplinkybių buvimą.

Apibendrinant, CPK įtvirtintas įrodymų išreikalavimo institutas atsakovo kaltę ir priežastinį ryšį įrodyti siekiančiam ieškovui sudaro galimybę išreikalauti dokumentus ar fizinę laikmeną, kuriuose saugoma DI sistemos dizaino kopija. Prašymo išreikalauti įrodymus pateikimas yra ieškovo teisė, o ne pareiga. Tai sprendžia informacijos tarp ieškovo ir atsakovo asimetrijos problemą. Atsakovui nepateikus reikalaujamų įrodymų ir nenurodžius svarbių nepateikimo priežasčių, taikoma *contra spoliatorem* prezumpcija ir su atsakomybe susijusios aplinkybės, kurias turėjo pagrįsti reikalaujami įrodymai, yra patvirtintos. DI kontekste, atsakovas negalėtų atsisakyti pateikt įrodymus, remdamasis, komercinės paslapties atskleidimu, ar negalėjimu atskirti „debesų kompiuterijoje“ laikomos programinės įrangos. Remiantis Lietuvos teismų formuluojama praktika, šios prezumpcijos taikymas galėtų būti grindžiamas DI akte didelės rizikos DI sistemų teikėjams rinkai ir diegėjams įtvirtintų pareigų saugoti dokumentus pažeidimu. Esant situacijai, kai DI aktas būtų netaikomas arba žala sukėlusį DI sistema nepakliūtų į didelės rizikos kategoriją, *contra spoliatorem* prezumpcija būtų taikoma atsižvelgus, ar atsakovas nurodė kitas svarbias priežastis dėl kurių įrodymai yra nepateikti.

2.3 *Ad hoc* įrodinėjimo naštos perkėlimo atsakovui taikymas

Viena iš galimų procesinių priemonių, kuri galėtų būti naudojama ieškovui palengvinti įrodinėjimo naštą DI kontekste, yra įrodinėjimo naštos perkėlimas atsakovui. Dėl DI technologijai būdingos autonomijos ir savarankiško mokymosi net pačiam atsakovui gali būti sudėtinga kontroliuoti DI technologijos veiksmus. Atitinkamai ir ieškovui, gali būti sunku įrodyti civilinės atsakomybės sąlygas. Perkėlus įrodinėjimo naštą DI sistemos diegėjui arba tiekėjui rinkai, nukentėjusiai nuo DI technologijos šaliai nereiktų rinkti įrodymų ir naudotis įrodymų išreikalavimo priemonėmis. Tokiu atveju atsakovas turėtų įrodyti, kad DI sukėlė žalą ne dėl jo kaltės, ar kad kaltų veiksmų ir žalos nesieja priežastinis ryšys. Todėl nustatydamas įrodinėjimo pareigos paskirstymą šalims, teismas turi atsižvelgti ne tik į šalių lygiateisiškumo principą, bet ir į tai, kuriai iš jų lengviau įrodyti vienus ar kitus faktus ir gauti atitinkamų įrodymų (Laužikas *et al.*, 2003, p. 427). Šaliai, kuriai lengviau šitai padaryti, ir turi tekti įrodinėjimo pareiga (*ibid.*).

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pabrėžęs, kad “įrodinėjimo pareigos perkėlimas atsakovui civilinės atsakomybės sąlygų nustatymo procese yra išimtis, ji turėtų būti taikoma, tik kai neabejotinai nustatomos sąlygos perkelti įrodinėjimo naštą” (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. liepos 5 d. nutartis civilinėje byloje). Kasacinis teismas nesuformulavo abstrakčių taisyklių, kuriomis remiantis būtų sprendžiamas faktinės prezumpcijos taikymo klausimas. Sąlygos yra nustatomos kiekvienu konkrečiu atveju, remiantis bylos aplinkybėmis. Pavyzdžiui, nagrinėjamoje byloje teisėjų kolegija konstatavo, kad “tokios sąlygos pripažintinos nustatytomis, jei vadovas netinkamai organizavo finansinę apskaitą ir dėl to negalima nustatyti, kur yra turtas, ir nėra aplinkybių, kurios rodytų, kad turtas prarastas dėl kitų asmenų veiksmų” (*ibid.*). Į šią išimtį pakliūna atvejai, kai dėl vadovo netinkamo finansinės apskaitos organizavimo negalima nustatyti, dėl kieno kaltės turtas prarastas, todėl įrodinėjimo našta, kad turtas prarastas ne dėl vadovo kaltės, perkeliama vadovui (*ibid.*). Nors cituojamoje nutartyje minėtos sąlygos nebuvo tenkintos ir įrodinėjimo našta atsakovui perkelta nebuvo, kasacinis teismas iš esmės sąlygas perkelti įrodinėjimo naštą susiejo su įstatymuose įtvirtintų pareigų nevykdymu. Atsižvelgus į formuojamą praktiką, svarstytina, ar nagrinėjant DI atsakomybės ginčą, įrodinėjo našta būtų perkelta atsakovui. Išimtį teoriškai būtų galima pritaikyti, jei atsakovas pažeistų vieną ar kelias iš DI akte įtvirtintų didelės rizikos DI sistemų tiekėjų pareigų, iš kurių jau aptarta techninių dokumentų ir automatiškai generuojamų žurnalų saugojimo pareiga, numatytą DI akto 16 straipsnyje, bei kitas importuotojų, platintojų, diegėjų pareigas, tam tikrų DI sistemų tiekėjams ir diegėjams taikomas skaidrumo pareigas, bendrosios paskirties DI tiekėjų pareigas bei sisteminės rizikos bendrosios paskirties DI modelių tiekėjų pareigas (atitinkamai DI akto 24, 25, 27, 50 ir 55 straipsniai) (Europos Parlamento ir Tarybos

reglamentas, 2024). Toks požiūris būtų suderinamas su *Crehan* ir *Manfredi* sprendimais, kuriuose ESTT pabrėžė, kad ieškovai turi turėti teisę reikalauti kompensacijos už ES teisės pažeidimą ir nacionalinės teisės taisyklės neturėtų trukdyti ES teisių įgyvendimui (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2001 m. rugsėjo 20 d. sprendimas; Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2006 m. liepos 13 d. sprendimas, cituota Rimkutė, 2025). Be to, Visgi, kiekvienu atveju būtų vertinama, ar konkrečios pareigos pažeidimas, atsižvelgus į ginčo aplinkybes, sudaro pagrindą perkelti įrodinėjimo našta iš ieškovo atsakovui. Nesant išskirtų įrodinėjimo naštos perkėlimo taisyklių, šis klausimas būtų paliekamas spręsti teismo diskrecijai.

Kitoje byloje išplėstinė teisėjų kolegija akcentavo, kad „neįmanomumas įrodyti gali būti viena iš priežasčių perkelti įrodinėjimo našta“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje). Kaip minėta, DI atsakomybės bylose kyla informacijos asimetrijos problema, todėl svarbu įvertinti neįmanomumo surinkti įrodymus kriterijų. Cituojamoje nutartyje kasacinis teismas pažymėjo, kad nagrinėjamos kategorijos bylose (dėl nesąžiningos konkurencijos veiksmais patirtos žalos atlyginimo) ieškovui įrodyti, kokią pelno dalį atsakovas gavo iš neteisėto komercinės paslapties panaudojimo, gali būti apskritai neįmanoma (*ibid.*). Dėl šios priežasties teismas sprendė, kad „ieškovui tenka pareiga įrodyti atsakovo gautą bendrąjį pelną, o atsakovas, nesutikdamas su reiškiamu reikalavimu, turi pareigą įrodyti, kad jo gautas pelnas ar jo dalis yra teisėti“ (*ibid.*). Kyla klausimas, ar remiantis neįmanomumu pateikti įrodymus, ginče dėl DI technologijos sukeltos žalos atlyginimo, galima būtų perkelti įrodinėjimo našta atsakovui, reikalingus įrodymus būtų galima įreikalauti CPK 199 ir 206 straipsniuose nustatyta tvarka. Visgi, ieškovas neprivalo pateikti prašymo išreikalauti įrodymus. Remiantis rungimosi principu, dispozityviose bylose pačios šalys turi apibrėžti, kokia apimtimi vykdys įrodinėjimo našta (Terebeiza, 2010, p. 306). Apskritai, įrodinėjimo naštos paskirstymas negali priklausyti nuo šalies valios ar kitų subjektyvių kriterijų, ji turi turėti objektyvų pagrindą (Terebeiza, 2009). Juridinio fakto rūšis ir ieškinio rūšis, atsižvelgiant į proceso tikslą, gali būti laikomos objektyviais įrodinėjimo naštos paskirstymo kriterijais (*ibid.*). Dėl šios priežasties, įrodinėjimo naštos perkėlimas remiantis neįmanomumu šaliai juos gauti yra kritikuotinas.

Taigi, Lietuvos teismų praktikoje egzistuojant galimybei perkelti įrodinėjimo našta teismo sprendimu, manytina, kad susiklosčius panašioms aplinkybėms, teismai galėtų perkelti nuo DI technologijos nukentėjusiesiems asmenims taikomą įrodinėjimo našta, DI tiekėjams. Įvertinus aukščiau analizuotas nutartis, įrodinėjimo našta galėtų būti perkelta dėl DI akte esančių pareigų pažeidimo, arba neįmanomumo surinkti įrodymus, nors pastaruoju atveju, abejotina, ar naštos perkėlimas remiantis subjektyviais kriterijais yra pagrįstas. Bet kuriuo

atveju, įrodinėjimo naštos perkėlimas taikomas tik išimtiniais atvejais, atsižvelgus į ginčo aplinkybes, todėl siekiant užtikrinti universalią nukentėjusiųjų nuo DI technologijos asmenų apsaugą, įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės reikėtų nustatyti įstatymu.

Užsienio jurisdikcijose taip pat taikoma *ad hoc* įrodinėjimo naštos perkėlimo taisyklė atsakovui. Pavyzdžiui, Austrijos bei Danijos teismų praktikoje, kaip ir cituotoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. liepos 5 d. nutartyje, naštos įrodyti priežastinį ryšį perkėlimas atsakovui siejamas su konkrečios įstatyme įtvirtintos apsaugos normos (pavyzdžiui, DI akte išvardytų pareigų) pažeidimu. Tokiu atveju, jei ieškovas gali įrodyti, kad atsakovas pažeidė nuostatą, kuria reikalaujama konkretaus elgesio, kuris buvo nustatytas *inter alia* siekiant išvengti žalos, ir ieškovas patyrė tokią žalą, kurios turėjo būti išvengta, tai taip pat yra *prima facie* įrodymas, patvirtinantis priežastinį ryšį tarp atsakovo elgesio ir žalos (Karner *et al.*, 2021, p. 27; Ulfbeck, Holle, 2009, p. 39). Atsiribojant nuo DI akte išvardytų pareigų, arba DI akto netaikymo atveju, doktrinoje siūloma spręsti įrodinėjimo naštos paskirstymo problemą vertinant, ar atsakovas nepažeidė Sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – SESV) įtvirtinto prevencinio principo (Custer *et al.*, 2025). SESV 191 straipsnio 2 dalis nustato, kad ES aplinkos politika turi būti grindžiama atsargumo principu, bei principais, kad reikia imtis prevencinių veiksmų (Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo, 1957). Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – ESTT) *Artedogan prieš Komisiją* sprendime nurodė, kad atsargumo principas taikomas ne tik aplinkos teisėje (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2010 m. spalio 3 d. sprendimas). Nors toks įrodinėjimo naštos paskirstymo mechanizmas nėra paplitęs, įvertinus tai, kad DI sistemos tiekėjas gauną naudą iš DI veiksmų, įrodinėjimo našta gali būti perkelta DI tiekėjui (Custer *et al.*, 2025).

Kitose jurisdikcijose, įrodinėjimo našta įrodyti atsakovo kaltę perkeliama, remiantis žalos šaltinio pavojingumu. Pavyzdžiui, Suomijoje teismai perkelia kaltės įrodinėjimo našta ypatingo pavojaus atvejais (pvz. staigus sieros turinčių suodžių išmetimas iš šiluminės elektrinės arba nuotėkis iš požeminio benzino rezervuaro), nors įstatymai tiesiogiai nenumato išimties iš bendrosios įrodinėjimo naštos taisyklės (Sandvik, 2008, p. 199). Tuo tarpu Vokietijoje atsakomybė gali būti preziumuojama, jei produktas padidina žalos tikimybę ir tokia rizika atsiranda (Rimkutė, 2025). *Ad hoc* įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklė Belgijoje numatyta įstatymu. Belgijos naujojo civilinio kodekso 8.4 straipsnio 4 punktas numato, kad išskirtinėmis aplinkybėmis teisėjas specialiu motyvuotu sprendimu gali nustatyti, kam tenka įrodinėjimo pareiga, kai kitų įrodinėjimo taisyklių taikymas būtų akivaizdžiai nepagrįstas (Belgijos civilinis kodeksas, 2020). Teisėjas turi teisę pasinaudoti šia taisykle, tik tada jis

nurodė imtis visų būtinų tyrimo priemonių ir užtikrino, kad šalys bendradarbiautų renkant įrodymus, tačiau negavo pakankamai įrodymų (*ibid.*).

Bendrosios teisės valstybėse įrodinėjimo našta skirstoma remiantis *res ipsa loquitur* doktrina. *Res ipsa loquitur* arba iš lotynų kalbos išvertus „daiktas kalba pats už save“ dažnai siejama su kitomis asmens sužalojimo teisės sritimis ir buvo taikoma įvairiose bylose, įskaitant krentančias miltų statines, griūvančius kranus, pacientų viduje paliktus chirurginius reikmenis, iš tiltų iškritusias plytas ir traukinių katastrofas (Bartlett, 2024, p. 315). Ši doktrina leidžia patenkinti ieškinį dėl aplaidumo, kai ieškovas negali įrodyti tikslaus pažeidimo pobūdžio (*ibid.*, p. 299). Šią doktriną taip pat būtų galima pritaikyti siekiant įrodyti DI padarytą žalą. Visgi, tokia doktrina reikalauja ypatingo aplaidumo (krintantiems daiktams sužalojant žmones), todėl svarstyтина, ar praktikoje būtų dažnai pritaikoma.

2.4 Teisinių prezumpcijų taikymas neharmonizuotoje nacionalinėje teisėje

Kaip jau aptarta, šie iššūkiai susiję informacijos asimetrija tarp ieškovo ir atsakovo, technologijos sudėtingumu, neprognozuojamumu, autonomija bei „juodosios dėžės efektu“. Jau buvo nagrinėjami šias problemas sprendžiantys Lietuvos civilinio proceso teisėje įtvirtinti instrumentai, kaip įrodymų atskleidimo institutas ir *contra spoliatorem* prezumpcija, taikoma, kai ginčo šalys be svarbių priežasčių atsisako pateikti įrodymus, bei *ad hoc* įrodinėjimo naštos perkėlimas. Visgi, *contra spoliatorem* prezumpcijos taikymas yra sąlyginis, o net išreikalavus įrodymus, ieškovui gali kilti problemų susidorojant su didelės apimties duomenimis, interpretuojant algoritmą ir jo išvedinį bei identifikuojant konkrečią programos klaidą. Pagal bendrąją įrodinėjimo naštos taisyklę, ieškovas turi įrodyti visas civilinės atsakomybės sąlygas. Kaip nurodo A. Bertolini, gautų duomenų interpretavimas ir analizė yra ypač brangi ir neteisinga nukentėjusiojo atžvilgiu, lyginant su patirtų nuostolių verte, todėl net išreikalavus įrodymus problema visiškai nebūtų išspręsta (Bertolini, 2020, p. 84). *Ad hoc* įrodinėjimo naštos perkėlimas galimas tik išimtiniais atvejais ir priklauso nuo konkrečių aplinkybių. Todėl daugeliu atvejų privačių teisių įgyvendinimas tampa daugiau ar mažiau neįmanomas, jei tik viena šalis prisiima riziką nustatyti visus jų ginčui svarbius teisinius reikalavimus (ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, 2020, p. 94). Teisinio aiškumo skirstant įrodinėjimo našta suteikia įstatymuose įtvirtintos prezumpcijos. CPK 184 straipsnio 4 dalis numato, kad „nereikia įrodyti aplinkybių, preziumuojamų pagal įstatymus ir nepaneigtų bendra tvarka“ (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002). Lietuvoje konkrečios įrodinėjimo prezumpcijos yra įtvirtintos materialinę teisę reglamentuojančių įstatymų. Toks

teisėkūros mechanizmas atitinka ir ELI/UNIDROIT principus, kurių paaiškinimuose numatyta, jog „materialiojoje teisėje nustatomi faktai, kuriais grindžiamos atitinkamos teisės ir gynybos priemonės, todėl materialiojoje teisėje nustatomi kriterijai, taikytini įrodinėjimo pareigos paskirstymui tarp proceso šalių“ (ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, 2020, p. 94). Nustačius, jog atsakovo prievolė atlyginti DI technologijos padarytą žalą kyla iš materialiujų teisinių santykių, kuriuose preziumuojamas civilinės atsakomybės sąlygų egzistavimas, tų konkrečių sąlygų ieškovui įrodyti nebereikia. Kaip nurodo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, „kai materialiosios teisės normos nustato kitokią įrodinėjimo pareigos paskirstymo tvarką negu nustatyta CPK 178 straipsnyje, reikia vadovautis materialiosios teisės normomis nustatyta bei teismų praktikos suformuota įrodinėjimo tvarka“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 24 d. nutartis civilinėje byloje). Todėl, siekiant įvertinti, ar šio magistro darbo rašymo metu galiojantis atsakomybės teisinis mechanizmas yra pakankamas kompensuoti nuo DI technologijos nukentėjusių asmenų patirtus nuostolius, svarbu nustatyti materialinėje teisėje įtvirtintų įrodinėjimo prezumpcijų taikymo galimybes.

2.4.1 Priežastinio ryšio prezumpcija

Priežastinis ryšys Lietuvos teisėje preziumuojamas tik atsakovų daugeto atveju. Pagal CK 6.279 straipsnio 4 dalį esant kelių alternatyvių priežasčių atvejui, preziumuojamas priežastinis ryšys, todėl ieškovui nebereikia nustatinėti, kieno iš galimų pažeidėjų veiksmai nulėmė žalą (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Kasacinio teismo praktikoje pažymima, „kad įsigaliojusių priežastinio ryšio prezumpcija alternatyviųjų priežasčių atveju, turi būti nustatytos šios aplinkybės: 1) du ar daugiau asmenų savo neteisėtais veiksmais sukėlė riziką, kuri teisiškai gali būti priskirta jiems, ir ji, tikėtina, lėmė žalos atsiradimą; 2) žala galėjo atsirasti dėl kiekvieno iš jų veiksmų; 3) dėl kurio konkrečiai veiksmų žala atsirado, negalima nustatyti“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 3 d. nutartis civilinėje byloje). Toks reglamentavimas išsprendžia tik dalį priežastinio ryšio nustatymo problemos. Pavyzdžiui, automobiliui su integruota DI sistema neteisingai įvertinus kelyje esančias kliūtis, savarankiškai išvažiavus iš važiuojamosios kelio dalies ir sužalojus automobilio valdytoją, tiek DI sistemos kūrėjo, tiek DI įdiegusio automobilio gamintojo, solidarioji atsakomybė būtų preziumuojama. Tačiau tai neatleidžia automobilio valdytojo nuo naštos įrodyti, kad būtų automobilis, o ne netinkamas pačio valdytojo aplinkybių vertinimas bei avarinėje situacijoje priimti sprendimai, sukėlė neigiamus padarinius. Dėl šios priežasties ieškovui vis tiek reikėtų surinkti, analizuoti ir pateikti DI programos algoritmo vertinimą teismui. CK numatyta

priežastinio ryšio prezumpcija DI atsakomybės ginčiuose palengvina įrodinėjimo našta tik konstatuojant priežastinį ryšį tarp daiktų interneto (angl. *internet of things*) ir sukeltos žalos. Ieškovui lieka pareiga įrodyti, kad neigiamos pasekmės nebūtų atsiradusios, jei nebūtų neteisėto veiksmo ir, kad neteisėti veiksmai nėra per daug nutolę nuo sukeltų pasekmių. Nors ne visais atvejais reikėtų analizuoti DI programinį kodą (pavyzdžiui autonominei transporto priemonei padarius žalos kitam eismo dalyviui), kaip matyti iš pateikto pavyzdžio, priežastinio ryšio įrodinėjimas gali būti sudėtingas ir brangus.

2.4.2 Griežtoji atsakomybė už didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą

Be priežastinio ryšio, kita įrodinėjimo iššūkių kelianti civilinės atsakomybės sąlyga yra kaltė. Jau aptarta, kad taikant kalte paremtos atsakomybės modelį DI kontekste, be technologijos sudėtingumo, dėl autonomijos ir gebėjimo savarankiškai mokytis nustatyti kalte gali būti itin sudėtinga ar beveik neįmanoma. Situacijose, kai nukentėjusiajam sudėtinga įrodyti visas atsakomybės sąlygas ir, kaip DI padarytos žalos atveju, reikalavimas įrodyti šias sąlygas riboja civilinės atsakomybės kompensacinės funkcijos įgyvendinimą, įstatymų leidėjas nustato atsakomybę be kaltės, kitaip vadinamą griežtąja arba objektyviąja atsakomybe. Kaip sufleruoja pats tokios atsakomybės rūšies apibrėžimas, ieškovui nebereikia įrodyti kaltės (neteisetų veiksmų), t.y. apdairumo ir rūpestingumo pareigos pažeidimo, – užtenka nustatyti žalos faktą ir priežastinį ryšį. Griežtoji atsakomybė paprastai taikoma tik tais atvejais, kai didelė ir (arba) pasikartojanti žala gali kilti nepaisant to, kad nėra jokios kaltės ar nustatomo defekto, netinkamo veikimo ar kitokio neatitikimo (Wendehorst, 2022, p. 194).

Iš pirmo žvilgsnio, DI technologijos sukeltai žalai atlyginti galėtų būti taikoma griežtoji atsakomybė už didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą. CK 6.270 straipsnio 1 dalis pateikia nebaigtinį didesnio pavojaus šaltinių sąrašą: jiems priskiriamas transporto priemonių, mechanizmų, elektros ir atominės energijos, sprogstamųjų ir nuodingų medžiagų naudojimas, statybos ir t.t. (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Taigi, kaltės prezumpcijos taikymas susietas DI technologijos priskyrimu didesnio pavojaus šaltiniui. Kasacinio teismo praktikoje įtvirtinta, kad atsakomybės pagal CK 6.270 straipsnį pagrindas yra rizika (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. lapkričio 18 d. nutartis civilinėje byloje). „Asmuo naudoja pavojingą objektą (daiktą, įrenginius, mechanizmus, medžiagas ir kt.) arba vykdo tokio pavojingumo veiklą (vežimus, transporto veiklą, tam tikros rūšies gamybą, tam tikrų pramoginių paslaugų teikimą bei kt.), kurių jis nepajėgus visiškai kontroliuoti. Reikalavimas laikytis visų įmanomų saugumo reikalavimų tokiu atveju neišnyksta, tačiau nėra esminis, nes,

net ir elgiantis maksimaliai saugiai, išlieka realus žalos padarymo kitiems pavojus. Tokiais atvejais atsakomybė atsiranda už žalos padarymo faktą, nesiejant jo su teisinių pareigų nevykdymu ir didesnio pavojaus šaltinio valdytojo kalte; neturi reikšmės, buvo pažeisti saugumo reikalavimai ar ne” (*ibid.*). Spręsdamas, ar tam tikras objektas ar veikla priskiriama didesnį pavojų keliančiam šaltiniui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išskyrė šiuos kriterijus: 1) itin didelę žalos atsiradimo riziką; 2) negalėjimą jos pašalinti atsargumo priemonėmis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje). Nors, kuriant ir išleidžiant itin didelių pajėgumų DI sistemas, kiltų kitokio pobūdžio ir didelio masto rizika nei įprastos komercinės ar mokslinės veiklos rizika, ne kiekviena DI sistema kelia itin didelį pavojų (Ramakrishnan *et al.*, 2024, p. 35). Teismų praktikoje itin didelę žalos atsiradimo riziką keliančiais objektais paprastai pripažįstamos transporto priemonės. Kitų pavojingų įrenginių rizikingumo vertinimą nustato įstatymas, pavyzdžiui, potencialiai pavojingi įrenginiai apibrėžiami, kaip keliantys pavojų žmonių gyvybei, sveikatai, aplinkai ar turtui dėl juose sukauptos energijos bei vykstančių procesų, kategorijai (Lietuvos Respublikos potencialiai pavojingų įrenginių priežiūros įstatymas, 1996). Sprendžiant, ar DI sukelia itin didelę žalos atsiradimo riziką, gairių gali suteikti DI akte numatytas DI technologijos skirstymas pagal rizikos lygį. Rizikos lygiai DI akte suskirstyti pagal sritis, kuriose DI technologija yra naudojama, o ne pagal rizikas, kurias DI gali sukelti. DI akto 5 straipsnyje išvardyti draudžiamos su DI susijusios praktikos atvejai, kaip nurodoma DI akto preambuleje, yra ypač pavojingi, todėl sistemiškai aiškinant, jų naudojimas gali kelti itin didelę riziką (Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas, 2024). Kitoms rizikos kategorijoms priskiriamų DI sistemų pavojingumas turėtų būti vertinamas kiekvienu konkrečiu atveju. Taip pat, DI aktas yra skirtas nustatyti pareigoms, kurių kiekvieno rizikos lygio DI technologijos tiekėjai turi laikytis. Visgi, remiantis antrąja sąlyga, norint taikyti griežtąją atsakomybę dėl didesnio pavojaus šaltinio sukeltos žalos, neatsižvelgiama į DI akte nustatytų pareigų laikymąsi, kadangi, kaip suprantama teismų praktikoje, didesnis pavojaus šaltinis yra toks, kurio nebūtų galima pašalinti net laikantis atsargumo priemonių. Todėl DI aktas veikiau sufleruoja, o ne išsprendžia DI technologijos priskyrimo itin didelio pavojaus šaltinio problemą. Ar konkreti DI sistema kelia itin didelę pavojaus riziką turėtų būti nustatoma kiekvieną kartą remiantis bylos aplinkybėmis. Nenustačius tokių aplinkybių, žala galėtų būti atlyginama įrodant kalte paremtos atsakomybės sąlygas.

CK 6.270 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad už didesnio pavojaus šaltinio sukeltą žalą atsako jo valdytojas. Pirmiausia, kyla klausimas, ar galima DI sistemos tiekėją laikyti valdytoju ir pritaikyti griežtąją atsakomybę? Valdymas suprantamas kaip daikto turėjimas savo žinioje ir

teisė daryti jam ūkinį ir fizinį poveikį. Kadangi kai kurioms DI technologijoms būdingas autonomiškumas ir gebėjimas mokytis iš atvira prieiga gaunamų duomenų, abejotina, ar kiekvienu atveju DI sistemos tiekėjas galėtų būti pripažintas valdytoju ir atsakytų už didesnio pavojaus šaltinio sukeltą žalą be kaltės. Antra, ši norma neapsaugo DI technologijos valdytojo. Valdytoju gali būti pripažintas ir kitas asmuo, valdantis didesnio pavojaus objektą kitu teisėtu pagrindu, pavyzdžiui pagal įstatymą, teismo sprendimą ar sutartį (Mikelėnas, 2003, p. 375). Pavyzdžiui, pusiau autonomiam automobiliui sukėlus žalos kitiems eismo dalyviams dėl integruotos DI sistemos klaidos, už didesnio pavojaus šaltinį atsakytų automobilio vairuotojas, įgijęs automobilį sutarties pagrindu, kaip didesnio pavojaus šaltinio valdytojas. Tačiau, jei automobilis dėl klaidos sužalotų vairuotoją, vairuotojas nebegalėtų remtis CK 6.270 straipsnyje įtvirtinta prezumpcija, kadangi DI sistemos tiekėjas valdymą perleido. Taigi, griežtosios atsakomybės už didesnio pavojaus šaltinio sukeltą žalą taikymas DI technologijos sukeltai žalai atlyginti yra ribotas, pirma, dėl DI technologijos priskirtinumo itin didelės rizikos pavojaus šaltiniui ir, antra, dėl to, kad CK 6.270 straipsnis neapsaugo DI sistemą valdančių jos naudotojų.

2.5 Atsakomybė pagal harmonizuotas nacionalinės teisės normas – atsakomybė už netinkamos kokybės gaminių sukeltą žalą

Iki 2024 m. gruodžio 28 d. ES galiojo labai harmonizuotos taisyklės netinkamos kokybės produktų gamintojo atsakomybės, nenustatančios specialaus DI technologijos sukeltai žalai taikomo režimo. ES civilinę atsakomybę už netinkamos kokybės produktais padarytą žalą reglamentavo 1985 m. liepos 25 d. Europos Bendrijų Tarybos direktyva 85/374/EEB dėl valstybių narių įstatymų, kitų teisės aktų ir administracinių nuostatų dėl atsakomybės už netinkamos kokybės produktus, kuri vėliau buvo pakeista 1999 m. gegužės 10 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 1999/34/EB dėl direktyvos 85/374/EEB dėl valstybių narių įstatymų, kitų teisės aktų ir administracinių nuostatų dėl atsakomybės už netinkamos kokybės produktus pakeitimo (toliau kartu – Produktų atsakomybės direktyva). Šio magistro darbo rašymo metu ES valstybės narės, tarp kurių ir Lietuva, yra perkėlusios Produktų atsakomybės direktyvos nuostatas, pagal kurias gamintojai be kaltės atsako už žalą, padarytą jų netinkamos kokybės produktų. Lietuvoje šios direktyvos nuostatos yra įgyvendinamos CK 6.292 – 6.300 straipsniuose. Pagal Produktų atsakomybės direktyvos 4 straipsnį ir CK 6.295 straipsnį, ieškovas, siekdamas patirtų nuostolių atlyginimo, turi įrodyti žalą, priežastinį ryšį tarp produkto

ir žalos bei įrodyti, kad produktas buvo netinkamos kokybės (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Sprendžiant, ar atsakovo kaltė už DI technologijos sukeltą žalą būtų preziumuojama, svarbu įvertinti Produktų atsakomybės direktyvos ir nurodytų CK straipsnių taikymo sritį.

Produktų atsakomybės direktyvos 2 straipsnyje numatyta, kad produktu laikomi visi kilnojamieji produktai, įtraukti į kitą kilnojamąjį ar nekilnojamąjį produktą (Europos Bendrijų Tarybos direktyva, 1985). Šis apibrėžimas yra pakankamai lakoniškas, todėl kyla problema nustatant, ar DI technologiją, galime laikyti produktu. DI sistema visų pirma yra programinė įranga, susidedanti iš įvairių informacijos rinkinių. Dėl šios priežasties, doktrinoje yra nesutariama, ar programinę įrangą, kuri iš esmės yra informacija, galima laikyti nematerialiu produktu arba paslauga (Fairgrieve et al., 2016, p. 46). DI sistema gali būti atskirta ir laikoma skaitmeninėje erdvėje (debesų kompiuterijoje), fizinėje laikmenoje arba būti neatsiejamai integruota į kitą produktą, pavyzdžiui autonominį automobilį, kaip analizuota anksčiau pateiktuose pavyzdžiuose. Pastaruoju atveju, jei DI sistema yra neatskiriama ir inkorporuota į kitą prietaisą, atsižvelgus į neatsiejamą ryšį su pačiu produktu, DI sistema neturėtų būti laikoma nematerialia preke ir patekti į Produktų atsakomybės direktyvos taikymo sritį (*ibid.*, p. 47). Neaiškumų kyla vertinant, ar Produktų atsakomybės direktyva taikoma atskirai laikomai programinei įrangai. Trys metai po Produktų atsakomybės direktyvos Komisija aiškino, kad programinė įranga, patenka į 2 straipsnio taikymo sritį, jei ji yra kilnojamoje laikmenoje (Commission of the European Communities, 1988). Visgi, daugiau nei po 30 metų ESTT į šį klausimą atsakė priešingai. ESTT *Krone* byloje sprendė, ar spaudos leidėjas arba laikraščio savininkas pagal Produktų atsakomybės direktyvą gali būti laikomas atsakingu už žalingas pasekmes, kylančias dėl neteisingos informacijos, pateiktos straipsnyje (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021 m. birželio 21 d. sprendimas). Šiame sprendime ESTT išaiškino, kad pats sveikatos patarimas (informacija) yra laikomas paslauga, o ne produktu, todėl nepatenka į Produktų atsakomybės direktyvos taikymo sritį (*ibid.*). Be to, vien klaidinga informacija pateikta laikraštyje negali padaryti pačio daikto nekokybišku, kuris tėra informacijos pateikimo priemonė (*ibid.*). Sutiktina su ESTT sprendimu, kad programinė įranga turėtų būti laikoma paslauga, o ne produktu vien dėl galimybės atsakovu traukti produkto gamintoją. Pavyzdžiui, mobilioje programėlėje esančios navigacijos klaidai sukėlus žalos, būtų neteisinga telefono gamintoją laikyti atsakingą už telefono naudotojo įdiegtą turinį – už žalą turėtų atsakyti programėlės kūrėjas pagal bendrąsias deliktinės atsakomybės sąlygas (Wagner, 2023, p. 16). Taigi, remiantis ESTT sprendimu, kad teikiama informacija yra paslauga, Produktų atsakomybės direktyva neturėtų būti taikoma.

Pagal Lietuvos teisę griežtąją atsakomybę be kaltės galėtumėme pritaikyti nepriklausomai, ar DI sistema laikoma produktu ar paslauga. CK 6.292 straipsnis ne tik perkėlė Produktų direktyvos nuostatas, tačiau nustatė ir griežtąją atsakomybę be kaltės už suteiktas netinkamos kokybės paslaugas, išskyrus sveikatos priežiūros, teisinės, švietimo, šiluminės energijos, dujų, vandens tiekimo, nuotėkų šalinimo ir transporto paslaugas (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Lingvistiškai analizuojant CK 6.292 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą gamintojo apibrėžimą, galutinio produkto, produkto dalies ar žaliavų gamintojas yra atskiriamas nuo paslaugų teikėjo. Todėl taikant šio straipsnio nuostatas, produkto gamintojo atsakomybė nebūtų nepagrįstai išplečiama, kadangi už DI sukeltą žalą atsakytų paslaugų teikėjas. Nors DI sistema nepakliūna į Produktų atsakomybės direktyvos taikymo sritį, tačiau Lietuvos įstatymų leidėjui tikslingai išplėtus apsaugą iki netinkamos kokybės paslaugų, atsakovo kaltė galėtų būti preziumuojama. Visgi, šios prezumpcijos taikymas yra sąlygojamas produkto (paslaugos) įsigijimo tikslų. Produktų atsakomybės direktyvos 9 straipsnio b dalis ir CK 6.292 straipsnio 5 dalis numato, kad gamintojas (paslaugų teikėjas) be kaltės atsako tik tais atvejais, kai produktai (paslaugos) yra įsigijami vartojimo, o ne verslo tikslais (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000; Europos Bendrijų Tarybos direktyva, 1985). Verslo tikslais naudojamų DI sistemų sukelta žala būtų atlyginama įrodžius bendrąsias deliktinės atsakomybės sąlygas.

Net ir taikant kaltės prezumpciją, kaip jau ne kartą aptarta, DI technologijos sudėtingumo savybė ir “juodosios dėžės efektas” keltų sunkumų įrodinėjant kitas netinkamos kokybės produktų (paslaugų) atsakomybės sąlygas. Pirma, ieškovas turėtų įrodyti priežastinį ryšį, kurio nustatymas DI kontekste yra sudėtingas. Įrodinėjimas palengvinamas tik specialiomis normomis nustatant priežastinio ryšio prezumpciją skolininkų daugeto atveju, įtvirtintą Produktų atsakomybės direktyvos 3 straipsnio 3 dalyje ir CK 6.294 straipsnyje (Europos Bendrijų Tarybos direktyva, 1985; Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Antra, ieškovas turėtų įrodyti, kad produktas (paslauga) turi trūkumų. Produktų atsakomybės direktyvos 6 straipsnis numato, kad gaminys yra laikomas turinčiu trūkumų, jei jis nėra toks saugus, kokio asmuo, atsižvelgiant į visas aplinkybes, turėjo teisę tikėtis (Europos Bendrijų Tarybos direktyva, 1985). Pavyzdiniame aplinkybių sąrašė jomis įvardijamas gaminio pateikimas, naudojimo tikslas bei gaminio išleidimo į apyvartą laikas (*ibid.*). CK nurodomas platesnis nebaigtinis šių aplinkybių sąrašas, kuriame papildomai numatyta, kad atsižvelgiama į produkto reklamą bei konstrukcinius, receptinius ar kitokius trūkumus (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Taigi, pagal šias aplinkybes kiekvienu atveju yra vertinama, ar

produktas yra tokios saugos kokybės, kuri atitinka “plačiosios visuomenės” lūkesčius (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo kovo 5 d. sprendimas).

Visų pirma, nėra aišku, kokio kibernetinio saugumo lygio programinė įranga yra laikoma saugia (Evas *et al.*, 2020, p. 8). Dėl “juodosios dėžės” efekto ir sistemų tarpusavio sąsajų DI technologijos defektų nustatymas gali tapti brangiu ir sudėtingu procesu. Sudėtingos autonominės dirbtinio intelekto sistemos, turinčios savaiminio mokymosi gebėjimų, taip pat kelia klausimą, ar nenuspėjami nukrypimai sprendimų priėmimo kelyje gali būti traktuojami kaip defektai (High-Level Expert Group, 2019, p. 28). Net DI technologija yra netinkamos kokybės, gamintojas gali būti atleistas nuo atsakomybės, jeigu įrodytų, kad mokslo ir techninių žinių lygis produkto išleidimo į apyvartą metu nebuvo toks, kad leistų nustatyti netinkamą kokybę pagal Produktų atsakomybės direktyvos 7 straipsnio e punktą ir CK 6.298 straipsnio 1 dalies 5 punktą (*ibid.*). Be to, šių sąlygų egzistavimas yra siejamas su produkto (paslaugos) išleidimo į apyvartą momentu. Tai reiškia, kad atitikties saugumo reikalavimams vertinimas atliekamas pagal produkto charakteristikas, kai baigiamas gamybos ir prasideda prekybos procesas (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2006 m. vasario 9 d. sprendimas). Taip pat, Produktų atsakomybės direktyva nenumato jokių pareigų prižiūrėti gaminių po jų išleidimo į apyvartą (Europos Komisija, 2019, p. 28). DI sistemos, tiekiamos į rinką, nepasižymi tokiu pačiu baigtumu, kaip kiti produktai (paslaugos). Vienaip, ar kitaip, DI sistema išlieka gamintojo žinioje, kadangi gamintojas įprastai pasilieka teisę diegti sistemos atnaujinimus. Kartu gamintojo kontrolė gali būti ribota ir neišimtinė, jei produkto veikimui reikalingi trečiųjų šalių pateikti arba iš aplinkos surinkti duomenys ir jei jis priklauso nuo savaiminio mokymosi procesų ir sistemos naudotojo pasirinktų nustatymų (Europos Komisija, 2019, p. 28). Tai susilpnina tradicinį gamintojo vaidmenį, kai prie dirbtinio intelekto produkto (sistemos) kūrimo, veikimo ir naudojimo prisideda daugybė dalyvių (*ibid.*).

Apibendrinant, ES kaltės prezumpciją įtvirtinantis atsakomybės už netinkamos kokybės produktus mechanizmas DI sistemų sukeltai žalai atlyginti gali būti netaikomas dėl DI sistemų priskirtinumo paslaugoms, o ne produktams. Lietuva yra pasirinkusi platesnį šios griežtosios atsakomybės taikymo modelį, kuriuo už padarytą žalą atsako tiek produkto gamintojas, tiek paslaugų teikėjas už netinkamos kokybės paslaugas. Todėl, net ir doktrinoje nesant vieningos nuomonės, griežtoji atsakomybė už produktų (paslaugų) padarytą žalą galėtų būti taikoma. Visgi, kaltės prezumpcijos taikymas yra apribotas produkto (paslaugos) vartojimo tikslų – produktų (paslaugų) įsigytų verslo tikslais sukurta žala atlyginama bendraisiais pagrindais. Svarbu, kad žala pagal šį reguliavimą atlyginama tik tada, jei produktas (paslauga) buvo netinkamos kokybės išleidimo į prekybą metu. Šios taisyklės yra nepritaikytos

DI technologijos specifikacijoms, kadangi, kai kuriais atvejais DI gamintojai išlaiko technologiją savo žinioje diegdami atnaujinimus. Visgi, ši kontrolė yra ribota, kadangi dėl gebėjimo mokytis savarankiškai ar naudotojų įtakos, atskiroms DI sistemoms būdingas dinamiškas vystymasis.

3. DIRBTINIO INTELEKTO ATSAKOMYBĖS REGULIAVIMAS PAGAL PERŽIŪRĖTA PRODUKTŲ ATSAKOMYBĖS DIREKTYVĄ

Nuo pirmosios Produktų atsakomybės direktyvos priėmimo 1985 m. praėjo beveik keturi dešimtmečiai, per kuriuos technologijos ir jų pagrindu kuriami produktai tobulėjo ir ženkliai pasikeitė nuo produktų sampratos ir jų keliamų grėsmių, kurioms buvo pritaikytos griežtosios atsakomybės taisyklės. Kompiuterių mokslo sukurta DI technologija atnešė naujų iššūkių įrodinėjant bendrąsias deliktinės atsakomybės sąlygas bei taikant egzistuojančius produktų atsakomybės ar kitos griežtosios atsakomybės mechanizmus. Jau aptarta, kad pagrindiniais egzistuojančių atsakomybės režimų taikymo iššūkiais laikoma informacijos asimetrija ir technologijos kompleksiskumas, sunaikinantis nukentėjusiojo galimybę įrodyti bendrąsias atsakomybės sąlygas, neaiškumai dėl DI priskirtinumo produktui, defektų nustatymo problematika ir t.t. Šie iššūkiai buvo pastebėti ir Europos Parlamento, kuris remdamasis ES sutarties 225 straipsniu, priėmė rezoliuciją, kuria oficialiai paragino Europos Komisiją pateikti teisėkūros pasiūlymą dėl DI civilinės atsakomybės (European Parliament, 2020). Kartu su šia rezoliucija Europos Parlamentas pateikė Reglamento dėl atsakomybės už dirbtinio intelekto sistemų veikimą projekto pasiūlymą (*ibid.*). Reglamento projektu buvo siekiama nustatyti griežtosios atsakomybės režimą didelės rizikos DI sistemoms ir kalte paremtos atsakomybės taisyklės kitoms DI sistemoms, nepakliūvančioms į šią sąvoką (*ibid.*). Komisija, į šiuos raginimus atsiliepė, tačiau vietoje reglamento, nustatančio tiesiogiai taikomas taisykles Sąjungos mastu, atsižvelgusi į nesuderintų valstybių narių civilinės atsakomybės sistemų skirtumus, nusprendė imtis DI atsakomybės reguliavimo laikantis subsidiarumo principo. Komisija ėmėsi veiksmų šią problemą išspręsti dvejomis skirtingomis direktyvomis, skirtomis pritaikyti jau egzistuojančias ES ir nacionalines atsakomybės taisykles skaitmeninio amžiaus realijoms ir integruoti DI į produktus. 2022 m. rugsėjo 28 d. Komisija paskelbė peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos projektą, kuriuo buvo siekiama pritaikyti produktų atsakomybės taisykles skaitmeniniams produktams bei Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl nesutartinės civilinės atsakomybės taisyklių pritaikymo dirbtiniam intelektui projektą (toliau – DI atsakomybės direktyva), kuriuo siekta palengvinti įrodinėjimo našta asmenims, nukentėjusiems nuo DI technologijos sukeltos žalos. Numatyta, jog šios dvi atskiros direktyvos papildytų viena kitą: (i) ES jau egzistavo produktų atsakomybės režimas, todėl buvo logiška šias taisykles pritaikyti ir skaitmeniniams produktams, palengvinant įrodinėjimo našta

nukentėjusiajam, (ii) situacijoms, kai padaryta žala nesiejama tik su gaminio defektu, spręsti, reikėjo tikslingai suderinti egzistuojančias nacionalinės deliktų teisės nuostatas, nekeičiant sistemos iš pagrindų. Peržiūrėta produktų atsakomybės direktyvos projektu įtvirtinamos tiek materialinės, tiek procesinės teisės nuostatos, kuriomis numatyta griežtoji atsakomybė, už netinkamos kokybės programinių įrangų, tokių kaip DI, padarytą žalą. DI atsakomybės direktyvos projektu nuspręsta nekeisti valstybių narių materialinių nuostatų, palengvinant bendrųjų kalte paremtos atsakomybės sąlygų įrodinėjimą bei nustatant papildomas įrodymų atskleidimo taisykles.

3.1 Produktų atsakomybės direktyvos priėmimo ir Dirbtinio intelekto direktyvos atsiėmimo priežastys

Nors Komisijos pasiūlytas dviejų direktyvų sprendimas turėjo dengti skirtingus atsakomybės aspektus, jų priėmimo rezultatas nebuvo vienodas. Peržiūrėta Produktų atsakomybės direktyvą sulaukė palyginti plataus pritarimo, nes ji iš esmės atnaujino jau egzistuojantį griežtosios atsakomybės reguliavimo modelį, prie kurio valstybės narės buvo prisitaikiusios kelis dešimtmečius. Po dvejus metus trukusių diskusijų ir keleto projekto korekcijų, peržiūrėta Produktų atsakomybės direktyva buvo priimta 2024 m. spalio 23 d., kurios nuostatas valstybės narės turi perkelti iki 2026 m. gruodžio 9 d (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Tuo tarpu DI atsakomybės direktyvos projektas susidūrė su žymiai didesnėmis kliūtimis derybų metu, kol jį nuspręsta atsiimti. Komisijos 2025 m. darbo programoje planuojama iki 2025 m. rugpjūčio mėnesio pasiūlymą atšaukti, motyvuojant tuo, kad „susitarimas nenumatomas – Komisija įvertins, ar reikėtų pateikti kitą pasiūlymą, ar pasirinkti kitokio pobūdžio strategiją“ (European Commission, 2025a). DI atsakomybės direktyvos projektas nepasiekė galutinės įstatymų leidybos proceso stadijos dėl įvairių priežasčių. Pirma, kilo dėl direktyvos būtinumo ir poveikio – nors ir siaurai (procesiniais klausimais), direktyva būtų palietusi nacionalinės deliktinės atsakomybės taisyklės, kurios, nepaisant valstybių narių skirtumų, formaliai sudaro pagrindą DI padarytos žalos atlyginimui. Visgi, doktrinoje vien pasirinkimas atsakomybę reguliuoti direktyva, o ne reglamentu, vertinamas, kaip nuosaikus, kadangi, pastaroji direktyva iš esmės nekeičia neharmonizuotų nacionalinių atsakomybės taisyklių – nustato, tik įrodinėjimą palengvinančias procesines priemones (Rodríguez de Las Heras Ballel, 2025, p. 12-13). Antra, kilo nuogastavimų, kad papildomas reguliavimas DI srityje gali apsunkinti inovacijas, kadangi jau ir taip yra priimtas DI aktas, nustatantis griežtas atitikties taisykles. Atsakomybės reguliavimas turi ne tik apginti

nukentėjusiojo interesus – turi būti kuriama aiški sistema, kuri užtikrintų interesų balansą, neatgrasant DI sistemų kūrėjų ir taip neapsunkinant technologijų progreso. Šiuos argumentus aktyviai kėlė verslo atstovai. Pavyzdžiui, Amerikos prekybos rūmai paskelbė poziciją, raginančią atsisakyti DI atsakomybės direktyvos, nes ji galėtų stabdyti inovacijas bei trikdyti verslo modelius (American Chamber of Commerce to the European Union, 2025). Trečia, buvo susitarta priimti peržiūrėtą Produktų atsakomybės direktyvą, kuri praktikoje apimtų didžiąją dalį DI technologijos keliamų rizikų. Priešingai nei peržiūrėtos Produktų direktyvos atveju, sudėtinga numatyti DI atsakomybės direktyvos įgyvendinimo pasekmes ir realų poveikį praktikoje, todėl teisinio aiškumo trūkumas taip pat prisidėjo prie sprendimo atsisakyti nepakankamai išdiskutuoto ir suderinto projekto. Europos Parlamento nario Złotowski nuomone, „DI atsakomybės direktyvos priėmimas šioje stadijoje būtų per ankstyvas ir nereikalingas“ (European Parliament, 2025). Visgi, kiti Europos Parlamento nariai šį Komisijos sprendimą vertina kritiškai. Pavyzdžiui, Europos Parlamento narys A. Voss komentavo, kad DI atsakomybės direktyva buvo „*ex post* mechanizmas, įsijungiantis tik atsiradus žalai“ (Andrews, 2025). Pasak jo, Komisija pasidavė didžiųjų technologijų įmonių, bijančių teisinės aplinkos, kurioje jos gali būti traukiamos atsakomybėm už jų DI sukeltą žalą, spaudimui (*ibid.*). Nors, nesulaukus didelio palaikymo iš valstybės narių ir ES institucijų, Komisijos programoje numatyta atsiimti DI atsakomybės direktyvos projektą, tačiau, kaip jau minėta, toks sprendimas dar gali keistis ir DI keliamos rizikos gali būti reguliuojamos kitomis priemonėmis. Šio magistro darbo rašymo metu, Komisija Vidaus rinkos ir vartotojų apsaugos komitetą yra informavusi, kad, „visų pirma, bus išklausytos valstybių narių ir Europos Parlamento nuomonės, o tik tada bus atidžiai svarstomas direktyvos atsiėmimo klausimas“ (Kroet, 2025). Atsižvelgus, į neaiškumus dėl DI atsakomybės direktyvos likimo, toliau pagrindinis dėmesys bus skiriamas jau įsigaliojusios peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos nuostatoms, kurias Lietuva ir kitos valstybės narės turi perkelti iki 2026 m. pabaigos.

3.2 Peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos taikymo sritis

Kaip jau minėta, peržiūrėta Produktų atsakomybės direktyva išlaikė griežtosios atsakomybės taikymą gamintojams, kartu išplėsdama esamą produkto sampratą ir įtvirtindama naujas taisykles dėl DI ir kitų skaitmeninių inovacijų. Svarbiausi pokyčiai apima gaminio sąvokos modernizavimą, atsakingų asmenų rato išplėtimą, defekto sampratos papildytą bei įrodinėjimo palengvinimą. Kadangi pasirinktas direktyvos instrumentas, jos nuostatos netaikomos

tiesiogiai, o tik jas perkėlus į nacionalinę teisę. *Ratione temporis* aspektu, valstybėms narėms nustatyta prievolė užtikrinti, kad direktyvos būtų laikomasi ne vėliau kaip iki 2026 m. gruodžio 19 d. (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Pagal 21 straipsnį, ši direktyva taikoma gaminiais, išleistiems į rinką po šios datos (*ibid.*).

Ratione materiae srityje vienas Produktų atsakomybės direktyvos kertinių peržiūros tikslų – konceptualiai išplėsti gaminio apibrėžtį, kad ji apimtų ir šiuolaikinius skaitmeninius gaminius, tokius, kaip DI. Pagal peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos 4 straipsnio 1 dalį, gaminys (produktas) apima kilnojamąją prekę, net jei ji yra kito daikto dalis, taip pat, elektros energiją, žaliavas, skaitmeninę gamybos rinkmeną ir programinę įrangą (*ibid.*). Naujai įtraukta skaitmeninė gamybos rinkmena apibrėžiama, kaip skaitmeniniai šablonai, turintys informaciją materialiam objektui pagaminti, kaip 3D spausdinimo failai (*ibid.*). Pagal šią direktyvą, „programinė įranga yra gaminys, kuriam taikoma atsakomybė be kaltės, nepriklausomai nuo jos tiekimo ar naudojimo būdo, taigi, neatsižvelgiant į tai, ar programinė įranga saugoma įrenginyje, ar ja galima naudotis per komunikacijos tinklus ar debesijos technologijas, ar ji teikiama per programinės įrangos teikiant paslaugą modelį“ (*ibid.*). DI technologija tėra kompleksinė programinė įranga, todėl patenka į gaminio sąvoką. Į šią sąvoką pakliūna ir laisvieji ir atvirieji DI modeliai, jeigu jie tiekiami į rinką komerciniais tikslais (*ibid.*).⁴ Tais atvejais, kai programinė įranga tiekama už tam tikrą kainą arba mainais į asmens duomenis, kurie nėra naudojami saugumo, suderinamumo ar sąveikumo tikslais, laikoma, kad ji tiekama vykdant komercinę veiklą (*ibid.*). Nors ši išlygos idėja sulaukė didelio palaikymo iš didžiųjų technologijų įmonių dėl to, kad nesukuria papildomų kliūčių siekiant vystyti ir išbandyti naujus DI modelius, tačiau kartu sulaukė ir kritikos: išimtis atvirojo kodo programinei įrangai yra siaura ir įtvirtinta direktyvos konstatuojamojoje dalyje, vietoje to, kad būtų aiškiai apibrėžta 4 straipsnyje (American Chamber of Commerce to the European Union, 2022, p. 3; Information Technology Industry Council, 2022, p. 3-4; Google, 2022, p. 11).

Taikymo sritį pagaliau išplėtus iki bet kokios programinės įrangos, nebeliko DI sistemų skirstymo į didelės ir kitų rizikos lygių kategorijas, kaip tai numatyta DI akte ir DI atsakomybės direktyvos projekte (Hacker, 2022, p. 11). Be to, pagal peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos 8 straipsnį, atlyginama ir susijusių paslaugų, priskiriamų gaminio komponentams, padaryta žala (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Tokios susijusios paslaugos pavyzdžiu būtų galima laikyti įrenginio, kuriame integruota DI sistema, nuolatinis ryšys su

⁴ Kaip nurodoma 14 konstatuojamojoje dalyje, „direktyva neturėtų būti taikoma laisvajai ir atvirajai programinei įrangai, sukurtai arba tiekiamai nevykdant komercinės veiklos, nes taip sukurti ar tiekiami produktai iš esmės nėra pateikiami rinkai.“ (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024).

debesijos paslauga. Tai rodo, kad Produktų atsakomybės direktyva nebėra taikoma išimtinai gaminių padarytai žalai. Susijusios paslaugos įtraukimas yra akivaizdus ir atskleidžiantis laipsnišką gaminio koncepto ribų silpnėjimą (Rodríguez de Las Heras Ballel, 2025, p. 17). Sprendimas įvesti naujų atsakomybės taisyklių už netinkamos kokybės susijusių paslaugų padaryta žalą iš dalies pašalino nesutarimus dėl DI technologijos priskirtinumo paslaugoms ar produktui. Visgi, DI technologija gali sukelti žalos ne tik produkto pavidalu. Šią problemą buvo bandyta spręsti DI atsakomybės direktyva, kuri taikoma ne bet kokiai programinei įrangai, o tik DI sistemoms, kaip jos apibrėžiamos DI akto 3 straipsnio 1 dalyje (Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos, 2022a). Apskritai, vien laiko veiksnys (DI atsakomybės direktyvos projektas buvo paskelbtas anksčiau nei paskutinė DI akto versija), kelia neaiškumą dėl direktyvos taikymo materialiuoju aspektu (Rodríguez de Las Heras Ballel, 2025, p. 14). Jau minėta, kad po pakeitimų DI akte pateiktas apibrėžimas veikiau apibūdina DI sistemos savybes nei technines charakteristikas, kuriomis buvo remiamasi DI akto pirmuosiuose projektuose. Tokia formulė lanksčiau prisitaiko prie technologinių pokyčių. Visgi, kaip nurodo P. Hacker, pagrindinė problema tebėra atskirti DI nuo sudėtingos tradicinės programinės įrangos, ypač kai ji naudoja statistinius metodus (Hacker, 2022, p. 8). Dėl šios priežasties sunkumų gali kilti vien nustatinėjant DI atsakomybės direktyvos taikymo sritį. DI atsakomybės direktyvos 3 ir 4 straipsniuose įtvirtintos įrodymų atskleidimo ir įrodinėjimo naštos paskirtymo taisyklės taikomos tik didelės rizikos DI modeliams, kaip jie apibrėžti pagal DI aktą (Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos, 2022a). DI akte sistemos rizikų grupėmis kategorizuojamos pagal sritis, kuriose sistema veikia. Toks klasifikavimas, ypač bendrosios paskirties DI sistemų atveju, neatspindi tikrojo DI sistemų poveikio ir kelia konkrečių sistemų priskyrimo riziką per daug ar per mažai įtraukiančioms kategorijoms (Rodríguez de Las Heras Ballel, 2025, p. 14). Tiesą sakant, kai bendrosios paskirties dirbtinio intelekto modeliai pagal nutylėjimą nebelaikomi didelės rizikos modeliais (kaip ankstesnėse versijose) – jiems taikoma atskira pakopinė atitikties taisyklių sistema (*ibid.*). Vėlgi, atsižvelgus į tai, DI atsakomybės direktyva nebuvo atnaujinta pagal priimtą DI akto versiją, dėl teisės aktų sąveikos trūkumų sudėtinga vertinti jos taikymo sritį.

Naujojoje Produktų atsakomybės direktyvoje išplėsta atlygintinos žalos samprata, atsižvelgiant į skaitmeninės ekonomikos poreikius. Pagal 6 straipsnį, atlyginama žala už sukeltą mirtį, sveikatos (įskaitant ir psichologinės) sutrikdymus, taip pat žalą bet kokiam turtui ar jo sunaikinimą (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Lyginant su senąja versija, aiškumo dėlei 6 straipsnio 1 dalies c punkte įvesta nauja žalos kategorija – duomenų, kurie nenaudojami profesiniais tikslais sunaikinimas arba sugadinimas (*ibid.*). Tai reikšminga

naujovė, pašalinusi neaiškumus dėl turtinės žalos ribų – DI technologijos sukelta žala duomenims (pavyzdžiui, ištrinta asmeninė informacija ar sugadintas skaitmeninis turtas) bus atlyginama taikant atsakomybę be kaltės. Kadangi šis reguliavimas lieka orientuotas į vartotojų apsaugą, įmonių patirti nuostoliai atlyginami kitais pagrindais.

Be to, lyginant su senąja Produktų atsakomybės direktyva atsisakyta 500 eurų ribos, kurios nepasiekus žala nėra atlyginama (European Commission, 2018a, p. 4). Dėl šios ribos atsisakymo gali padaugėti ieškinių dėl nedidelės žalos atlyginimo, o tai prieštarautų vienam iš pagrindinių šio ribojimo tikslų – išvengti teisminių ginčų dėl nedidelių sumų (Nikolinakos, 2024, p. 609). Taip pat pašalinta viršutinė 70 milijonų eurų riba. Abejotina, ar praktikoje pasitaikytų daug atvejų, kai civilinės tradicijos valstybių teismai vartotojams priteistų tokio ar didesnio dydžio žalą. Tikėtina, kad daugeliu atvejų žala būtų mažesnė, kuri kaip vienintelė sankcija – turtinių ar fizinių nuostolių atlyginimas pinigine išraiška – technologijų įmonėms gali turėti „verslo sąnaudų“, atskaitomų metiniuose biudžetuose, efektą (Wachter, 2024, p. 707).

Be DI rizikos fizine dimensija neapsiriboja – DI technologija kelia socialinių grėsmių pagrindinėms žmogaus teisėms. Peržiūrėta Produktų atsakomybės direktyva specialių neturtinės žalos atlyginimo taisyklių nenumato: 6 straipsnio 2 dalyje pažymima, kad teisė į žalos atlyginimą apima ir neturtinius nuostolius, atsiradusius dėl nurodytos turtinės žalos, kiek jie gali būti atlyginami pagal nacionalinę teisę (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Direktyva tiesiogiai neapima grynai neturtinės žalos, kuri nėra susijusi su kokia nors turtine ar fizine žala. Pavyzdžiui, jei DI sistema diskriminuotų asmenį (sukeldama vien emocinius išgyvenimus), nukentėjusiojo grindžiamiems reikalavimams peržiūrėta Produktų atsakomybės direktyva nebūtų taikoma. Šis mechanizmas taip pat netaikomas žalai, atsiradusiai dėl netikslaus kredito reitingo, šališkos reklamos, privatumo ir reputacijos pažeidimų, kuriems spręsti neskiriama pakankamai dėmesio ir sektoriniuose teisės aktuose (Wachter, 2024, p. 706). Tai reiškia, kad reguliavimas nesprenžia grynųjų ekonominių nuostolių atsiradimo rizikų. Tokių ieškinių įrodinėjimo palengvinimui buvo skirta DI atsakomybės direktyva – ji taikoma atvejams, nepatenkantiems po peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos taikymo sritimi (Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos, 2022a). Visgi, ši direktyva tik palengvina įrodinėjimo našta, tačiau neharmonizuoja materialinių aspektų, pagal kuriuos būtų sprendžiama, kaip tokio pobūdžio žala būtų atlyginama.

Peržiūrėta Produktų atsakomybės direktyva atnešė naujovių ir *ratione personae* aspektu. Nauju reglamentavimu taip pat buvo siekiama, kad nukentėjusysis visada rastų

atsakingą atsakovą ES teritorijoje, net jei faktinis gamintojas yra užsienio valstybėje ar sunkiai identifikuojamas sudėtingoje tiekimo grandinėje. Naujoji direktyva perėmė tradicinio gamintojo ir importuotojo (kaip atsakingų asmenų) sampratą, taip pat jų solidarią atsakomybę, kai už žalą atsakingi du ar daugiau asmenų, ir įvedė naujų kategorijų, iš kurių viena – įgaliotojo atstovo. Toks reguliavimas kyla iš produktų saugos teisės aktų (Veldt, 2023, p. 27). Suderinus produktų atsakomybės nuostatas su Reglamentu (ES) 2019/1020 dėl rinkos priežiūros ir gaminių atitikties, pagal kurį kiekvienas gamintojas gali paskirti įgaliotąjį atstovą ES ribose pareigoms pagal reglamentą atlikti, peržiūrėtoje Produktų atsakomybės direktyvoje atsakingu asmeniu taip pat įtrauktas įgaliotasis atstovas (Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas, 2019; Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Pagal peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos 8 straipsnį, bet tradiciškai atsakingo produkto ar jo komponento gamintojo ir platintojo, prie ekonominės veiklos vykdytojų, atsakingų už DI sukeltą žalą, priskirti importuotojai bei įgaliotieji atsakovai, o jei jų nėra – realizavimo paslaugų teikėjai⁵ (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Ši nuostata pritaikyta naujiems prekybos būdams, kai vartotojai tiesiogiai importuoja prekes per tokias platformas, kaip „Amazon“ ar kitus logistikos tarpininkus. Sprendžiant dėl tokių subjektų deliktinės atsakomybės nustatymo buvo remiamasi ESTT sprendimu Wathélet byloje, pagal kurį sutartinė atsakomybė pirkimo-pardavimo santykiuose taikoma tarpininkams, kurie aiškiai neveikia kaip atstovaujamojo subjekto atstovai (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2016 m. lapkričio 9 d. sprendimas, cituojamas Hacker, 2022, p. 12). Peržiūrėta Produktų atsakomybės direktyva bus taikoma ir interneto platformų, per kurias vartotojai sudaro sutartis platintojams (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Tai dar viena nuostata, orientuota į elektroninės prekybos rinką.

Dar viena naujovė – atsakomybės taikymas produktą esmingai pakeitusiems asmenims. Peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos 8 straipsnio 2 dalis numato, kad bet kuris fizinis ar juridinis asmuo, kuris padaro esmingą gamintojo nekontroliuojamo gaminio pakeitimą po jo pateikimo rinkai (ir vėl jį pateikia rinkai ar pradeda naudoti), laikomas to gaminio gamintoju (*ibid.*). Tai itin aktualu DI srityje, kadangi programinės įrangos atnaujinimų tiekėjai tampa atsakingi kaip gamintojai, jei jų atnaujinimas sukelia defektą gaminyje. Pavyzdžiui, įmonei perprogramavus kito gamintojo parduotą robotą, įdiegiant naują DI funkcionalumą, ji taps atsakinga gamintoja už bet kokius naujai atsiradusius trūkumus. Pagal šią taisyklę atsako tik asmenys, atlikę pakeitimus komerciniais tikslais – vartotojai pagal peržiūrėtą Produktų

⁵ Pastarasis terminas reiškia fizinį arba juridinį asmenį, atliekantį sandėliavimo, pakavimo, adresavimo ir siuntimo paslaugas, išskyrus pašto paslaugas (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024).

atsakomybės direktyvą neatsako (Hacker, 2022, p. 12). Buvo numatyta, kad už kitų subjektų, nepapuoLANčių į peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos taikymo sritį, žinioje esančią ar dėl jų kaltės sukeltą DI žalą, būtų atlyginama pagal DI direktyvos nuostatas.

Taigi, peržiūrėtoje Produktų atsakomybės direktyvoje ženkliai išplėstas atsakingų asmenų ratas – į jį įtraukti subjektai, užsiimantys komercine veikla šiuolaikinėje skaitmeninėje rinkoje. Šie pakeitimai įgyvendinti, siekiant užtikrinti, kad nukentėję vartotojai galėtų efektyviai pasinaudoti produktų atsakomybės mechanizmu, identifikuodami bent vieną produkto teikimo grandinėje esantį asmenį, kurį galėtų patraukti atsakovu byloje.

3.3 Įrodymų atskleidimo taisyklės

Iššūkiams, susijusiems su „juodosios dėžės“ efektu ir informacijos asimetrija technologijų srityje spręsti, peržiūrėtoje Produktų atsakomybės direktyvoje įtvirtinta įrodymų išreikalavimo tvarka. Įrodymų atskleidimo institutas įprastai yra įtvirtintas nacionalinių teismų normose ir ES teisei nėra būdingas – panašios taisyklės nustatytos Direktyvos 2014/104/ES dėl konkurencijos taisyklių pažeidimo sukeltos žalos atlyginimo 5 straipsnyje (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2014). Nepaisant to, taip išsamiai reglamentuotos taisyklės, nustatant pareigos pateikti įrodymus nevykdymo sankciją, ES teisėje nustatytos pirmą kartą (Jacquemin, 2024, p. 130). Pagal naująjį produktų atsakomybės reglamentavimą, prašymą pateikti jau vykstant ginčo nagrinėjimui nacionaliniame teisme – ikiteisminė procedūra, kaip nurodoma 43 konstatuojamoje dalyje, eksplicitiškai išskirta, kaip nepatenkanti į taikymo sritį (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). 9 straipsnio 1 dalis nustato, kad ieškovui pateikus faktus ir įrodymus, leidžiančius manyti, kad reikalavimas pagrįstas, teismas jo prašymu gali įpareigoti atsakovą pateikti turimus reikšmingus įrodymus (*ibid.*). Pateikęs prašymą, nukentėjęs DI naudotojas, nurodęs ieškinio faktinį pagrindą, gali gauti prieigą prie vidinės informacijos, pavyzdžiui DI treniravimo dokumentacijos, programinio kodo fragmentų defektui nustatyti. 2 straipsnyje numatyta atvirkštinė taisyklė – valstybės narės turi užtikrinti, kad atsakovas, nurodęs atsiliepimo į ieškinį ar priešieškinio faktinį pagrindą, pateikęs prašymą galėtų gauti reikiamus įrodymus iš ieškovo (*ibid.*). Tokia nuostata yra aktuali, kai produkto gamintojas (atsakovas) siekia įrodyti aplinkybes, dėl kurių gamintojams nebelaikomas atsakingu – tokiu atveju ieškovas turėtų privalėti pateikti savo turimus duomenis, kurių gaminio nebekontroliuojantis atsakovas nebeturi. Lyginant su pirmuoju peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos projektu, abipusis įrodymų atskleidimas yra naujovė, kadangi

ankstesnėje versijoje įrodymus išreikalauti galėjo tik ieškovas (Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos, 2022b). Šis pokytis simbolinis, nes informacijos atkleidimo procedūros *ratio legis* buvo grindžiama prielaida, kad informacija yra asimetriška, t.y. kad gamintojas žino apie produktą daugiau nei vartotojas (Jacquemin, 2024, p. 131-132). Direktyvoje numatyta, kad tokių įrodymų atskleidimas turi būti būtinas ir proporcingas, o teismas, sprenddamas dėl atskleidimo apimties, turi derinti šalių interesus, kartu saugant konfidencialią informaciją ir komercines paslaptis (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Kai ieškovo ar atsakovo siūlomų įrodymų kiekybinį ar kokybinį nepakankamumą lemia jo paties pasyvumas (o ne DI sistemos neskaidrumas ar sudėtingumas), teismai, remdamiesi būtinumu ir proporcingumu, turėtų atmesti prašymą įpareigoti atskleisti įrodymus (Goicovici, 2023, p. 54). Komercinių paslapčių saugojimas turi būti užtikrintas tiek proceso metu, tiek jam pasibaigus (*ibid.*). Su įrodymų pateikimo pareigos nevykdymu susieti neigiami padariniai – nepateikus įrodymų preziumuojama šaliai neigiamus padarinius (*ibid.*).

Apibendrinant, peržiūrėta produktų atsakomybės direktyva, nedarant poveikio kitoms ikiteisminėms nacionalinėms įrodymų atskleidimo taisyklėms, subalansuodama interesus, pasiūlo iš pirmo žvilgsnio efektyvų teisinį sprendimą informacijos asimetrijai spręsti. Nors tai yra didelis žingsnis į priekį nukentėjusiųjų labui, išlieka praktiniai iššūkiai. Kaip jau minėta, mechanizmas taikomas tik teismo nagrinėjimo metu, o prašymas teikiamas jau nurodžius faktus ir pateikus įrodymus. Tai gali būti kliūtis, kadangi be prieigos prie vidinių duomenų ieškovui gali būti sudėtinga suformuluoti ieškinio faktinį pagrindą ir apsispręsti dėl bylos iškėlimo. Be to, kaip pabrėžia D. Rimkutė, ieškovai, siekiantys išreikalauti įrodymus, visų pirma turėtų sumokėti žyminį mokestį už savo reikalavimą, dar iki galo neapsisprendę dėl bylos iškėlimo, ir tai galėtų atgrasyti nuo bylų iškėlimo apskritai (Rimkutė, 2024, p. 134). Taip pat, ieškovui neturint pakankamai, taikus ginčų sprendimas derybų būdų yra sudėtingas (*ibid.*).

DI atsakomybės direktyvoje prašymo išreikalauti įrodymus pateikimas neribojamas ginčo nagrinėjimo būdų. Jos projekte šį klausimą buvo bandoma spręsti drąsiau – siūlyta leisti prašyti pateikti įrodymus dar prieš pareiškiant ieškinį, tačiau tokių taisyklių taikymas yra apribotas atvejų, kai žalos sukėlėjas yra didelės rizikos DI sistema. Pagal DI atsakomybės direktyvos 3 straipsnį, asmuo, ketinantis pareikšti ieškinį dėl didelės rizikos DI sistemos sukeltos žalos atlyginimo, galėtų prašyti teismo įpareigotu sistemos tiekėją ar naudotoją, įskaitant ir vartotojus, pateikti su ta sistema susijusius įrodymus (Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos, 2022a). Skirtingai nuo Produktų atsakomybės direktyvos, teisę teikti prašymą turi tik ieškovas ir tik tada, jei ėmėsi visų proporcingų bandymų siekdamas gauti tinkamus įrodymus iš atsakovo (*ibid.*). Svarbu ir tai, kad DI atsakomybės direktyva būtų

leidusi nukreipti tokį prašymą ir byloje nedalyvaujantiems asmenims, ne tik atsakovui, jeigu pagrįsti bandymai gauti įrodymus iš atsakovo būtų nesėkmingi (*ibid.*). Pavyzdžiui, jei ieškovas atsakovu nurodo sistemos operatorių, o ginčui svarbi informacija yra pas sistemos kūrėją, DI atsakomybės direktyva būtų leidusi kreiptis į teismą dėl kūrėjo dokumentų atskleidimo. Produktų atsakomybės direktyva tokių galimybių neapima. Įrodymus galima išreikalauti tik iš ekonominės veiklos vykdytojų pagal 8 straipsnį, dalyvaujančių byloje atsakovo statusu (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Lyginant su DI atsakomybės direktyva, tokios taisyklės praktikoje neturėtų sukelti kliūčių, kadangi peržiūrėtoje Produktų atsakomybės direktyvoje išplėstas atsakingų asmenų ratas, su tikslu apimti visus DI tiekimo grandinėje esančius asmenis, kurie atsako solidariai. Taip pat, kaip ir peržiūrėta Produktų atsakomybės direktyva, pagal DI atsakomybės direktyvą 3 straipsnio 5 dalyje nustato nuginčijamą prezumpciją šių įrodymų nepateikus (Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos, 2022a). Taip pat, sutampa ir išreikalaujamų įrodymų būtinumo ir proporcingumo reikalavimas (*ibid.*).

Taigi, be bendrųjų direktyvų taikymo skirtumų, skiriasi ir įrodymų atskleidimo mechanizmų taikymo taisyklės. Produktų atsakomybės direktyva nustato įrodymų atskleidimo taisyklės abejoms ginčo šalims, tačiau tik bylos nagrinėjimo metu, o DI atsakomybės direktyva teisę prašyti išreikalauti įrodymus suteikia tik ieškovui, nukentėjusiam nuo didelės rizikos DI technologijos, tiek ikiteisminiame procese, tiek ginčo teisme nagrinėjimo metu. Abejų šių direktyvų trūkumas yra tas, kad asmeniui, tiekiančiam prašymą dėl įrodymų išreikalavimo, tenka užduotis nurodyti faktus ir įrodymus, kurių reikalaujama. Ši našta gali apsunkinti pasinaudojimo šia tvarka galimybę dėl informacijos asimetrijos, kuri yra pagrindinė problema, sprendžiama šiomis taisyklėmis. Nukentėjęs asmuo sunkiai galėtų nustatyti faktus, skirtus atsakomybės sąlygoms pagrįsti, be specialių turinčių asmenų atlygintinai suteiktų paslaugų. Net ir gavus šiuos duomenis, procesas gali tapti brangus ieškovui, kadangi direktyvos nenumato jokio reikalavimo įrodymų konvertuoti į medžiagą, suprantamą vartotojui. Dėl šios priežasties, tokių ginčų sprendimas neįmanomas be ekspertinių išvadų, didinančių bylinėjimosi išlaidas, ir tai gali atgrasyti ieškovus, dėl žinių ir informacijos trūkumo neužtikrintus dėl galimybės apginti savo pažeistas teises. Be to, įrodymų pateikimo pareiga ir su jos nevykdymu siejamos teisinės pasekmės kiekvienoje iš direktyvų yra siejamos su faktu, kad įpareigojamas asmuo juos turi. Nors DI aktas pateikia išsamų saugotinių dokumentų sąrašą didelės rizikos DI sistemų tiekėjams, įrodymų atskleidimo taisyklėse įtvirtinta prezumpcija už įrodymų nepateikimą nesiejama su šios pareigos nevykdymu. Todėl praktikoje taikant peržiūrėtos Produktų atsakomybės normas gali kilti neaiškumų, kaip vertinti įrodymų nepateikimo

priežastį, kai atsakovas jų faktiškai neturėjo, bet privalėjo juos saugoti. Taigi, įrodymų atskleidimo instituto ir pareigos nevykdymu susijusių pasekmių įtvirtinimas ES teisėje jau yra didelis žingsnis link vartotojų apsaugos nuo DI keliamų grėsmių. Visgi, naujas produktų atsakomybės reglamentavimas turi spragų, todėl visapusiškai šio tikslo neįgyvendina.

3.4 Nuginčijamų prezumpcijų taikymas

Peržiūrėta Produktų atsakomybės direktyva išlaiko senąsias griežtosios produktų atsakomybės nuostatas, kad ieškovas privalo įrodyti gaminio trūkumą, žalą ir priežastinį ryšį tarp žalos ir gaminio trūkumo (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Tačiau pačioje direktyvoje pripažįstama, kad sudėtingos technologijos, kaip DI, apsunkina atsakomybės sąlygų įrodinėjimą (*ibid.*). Todėl direktyvoje nustatoma nuginčijamų prezumpcijų sistema, palengvinanti ieškovo įrodinėjimo našta. 10 straipsnio 2 dalyje išvardytos sąlygos, kurias patenkinus preziumuojami gaminio trūkumai. Pirma, ši prezumpcija taikoma, jei atsakovas, nepaisydamas teismo įpareigojimo, neatskleidė prašomų įrodymų pagal 9 straipsnį (*ibid.*). Ši prezumpcija nustato pasekmes asmeniui, nevykdančiam teismo įpareigojimo, tačiau kaip ir įrodymų atskleidimas, netaikoma ikiteisminiame procese. Be to, dėl minėtų įrodymų atskleidimo sąlygų neapibrėžtumo, nesiejant jų su įstatyme nustatytais pareigomis, neaišku, ar ši prezumpcija įgyvendintų įrodinėjimo naštos palengvinimo tikslus, teismo vertinimu teisėtai nepateikus prašomų įrodymų. Antra, jei gaminyje neatitiko privalomų saugos reikalavimų nacionalinėje arba ES teisėje, skirtų apsaugoti nuo įvykusios žalos rizikos, gaminio trūkumai taip pat preziumuojami (*ibid.*). Šia norma siekiama užtikrinti glaudų ryšį tarp produktų atsakomybės ir gaminių saugos reikalavimų, nustatytų Produktų saugos reglamente (ES) 2023/988 (Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas, 2023). Ši prezumpcija siejama su apsauginių normų (angl. *protective norm*) pažeidimu (Jacquemin, 2024, p. 134). Jai pritaikyti reikėtų nustatyti konkretų atitikties standartą ir jo pažeidimą. Direktyvos 34 konstatuojamojoje dalyje nustatyta, kad dėl saugos reikalavimų pažeidimų kompetentingų institucijų ar pačių ekonominės veiklos vykdytojų priimti sprendimai atšaukti gaminį iš rinkos savaime neturėtų lemti trūkumų prezumpcijos (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Vienas šios prezumpcijos trūkumas yra tai, kad ji neapima neprivalomųjų harmonizuotų standartų, kurie laikomi ES teisės dalimi (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2016 m. spalio 27 d. sprendimas, cituojamas Veldt, 2023, p. 31). Kitas – žinių neturinčiam asmeniui gali būti sudėtinga ir brangu įrodyti, kad DI sistema pažeidė privalomuosius reikalavimus. Trečia,

defektai preziumuojami, jei žala padaryta dėl akivaizdaus gaminio gedimo, naudojant jį pagal iš anksto numatytą paskirtį arba įprastomis aplinkybėmis (*ibid.*). Kai žalą sukelia skaitmeninis gaminys, pastaroji prezumpcija gali būti ypač svarbi, nes ji skirta „skaitmeniniams gamybos defektams“, kai gaminys dėl autonomiškumo, ar kitų priežasčių „elgiasi“ ne taip, kaip iš tikrųjų buvo numatyta valdymo programinėje įrangoje (Wagner, 2022, p. 31). Akivaizdumas yra vertinamoji sąlyga, kiekvieną kartą nustatoma teismo – direktyvos konstatuojamoje dalyje pateikiamos gairės, kuriose nurodyta, kad akivaizdumą įrodančios aplinkybės turi būti nenuginčijamos, pateikiant sprogusio stiklinio buteliuko pavyzdį (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Šis pavyzdys paremtas *Riboux v. S.A. Schweppes Belgium* sprendimu, kuriame buvo nustatyta, kad gaminys neatitinka saugos reikalavimų, nes vartotojas negali tikėti, kad gaivusis buteliukas sprogs (Commission of the European Communities, 1999, p. 21). Visgi, DI sistema nėra stiklinis buteliukas ir dėl jos kompleksiskumo defektai ne visais atvejais yra akivaizdūs, ypač, jeigu sistemos trūkumas nepasireiškia fiziniais požymiais, o yra tęstinė klaida, nepastebima iš vieno DI sugeneruoto rezultato. Pavyzdžiui, kredito vertinimo, draudimo kainų nustatymo ar rezultatų vertinimo atvejais, akivaizdumas yra sunkiai įrodomas, nes nėra lengvai prieinami pagrindai, su kuriuo galima būtų palyginti prognozę, nes būtent tam ir yra naudojama DI sistema (Hacker, 2022, p. 27). Tokių atvejų nustatymas be DI ir konkrečios srities, kurioje veikia technologija, specialistų pagalbos sunkiai įsivaizduojamas.

Papildomai, 10 straipsnio 3 dalis įtvirtina priežastinio ryšio prezumpciją, kurioje nustatyta, kad, jei įrodyta, kad gaminys yra su trūkumais ir padaryta žala būdinga tokiam trūkumui, tai preziumuojamas priežastinis ryšys tarp trūkumų ir žalos (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Tokiu reglamentavimu įtvirtinama *ex eo quod plerumque fit* taisyklė – prezumpcija paremta tuo, kas „įprastai nutinka“ (Jacquemin, 2024, p. 136). Ši nuostata supaprastina įrodinėjimo našta ieškovui tais, atvejais, kai yra reali tikimybė, kad konkretus produkto defektas logiškai kelia riziką tam tikros žalos atsiradimui. Pavyzdžiui, jei autonominiame automobilyje esanti programinė įranga netinkamai nuskaitė šviesoforo signalą, draudžiantį važiuoti, ir eismo įvykis įvyko dėl to, kad automobilis išvažiavo į sankryžą, tuomet nebereikės papildomai įrodinėti, kad būtent dėl automobilio sistemos klaidos kilo žala. Tokia prezumpcija greičiausiai nebūtų taikoma, jei vidutinis vartotojas, žinodamas apie defektą, nesitikėtų, kad atsirastų tokia žala (Hacker, 2022, p. 26).

Galiausiai, peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos 10 straipsnio 4 dalis numato teismo diskreciją taikyti gaminio trūkumo ir priežastinio ryšio prezumpcijas ypač sudėtingose bylose (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Nepaisant to, ar ieškovas pasinaudojo įrodymų atskleidimo institutu, atsižvelgiant į visas aplinkybes, matyti, kad ieškovas susiduria

su pernelyg dideliais sunkumais įrodyti gaminio trūkumą ar priežastinį ryšį dėl techninio ir mokslinio sudėtingumo, ir ieškovas įrodo, kad tikėtina esant gaminio trūkumui ar priežastiniam ryšiui, tuomet teismas gali preziumuoti trūkumą, priežastinį ryšį arba abu (*ibid.*). Ši nuostata sukurta spręsti situacijoms, kai ieškovas atsiduria akivaizdžiai nepalankioje padėtyje dėl informacijos asimetrijos, net ir tuo atveju, jei ieškovas yra gavęs tinkamus įrodymus iš atsakovo, kurių dėl žinių trūkumo suprasti negali. Taikant šią normą, „ieškovas turėtų pateikti argumentus, įrodančius pernelyg didelius sunkumus, tokius sunkumus patvirtinančių įrodymų neturėtų būti reikalaujama“ (*ibid.*). DI kontekste ieškovas nebūtų įpareigotas aiškinti DI charakteristikų (*ibid.*). Pagal 10 straipsnio 4 dalį, be sunkumų sąlygos, kurios iš esmės nereikia įrodinėti, prezumpcijos taikymas nesiejamas su konkrečiomis aplinkybėmis, kaip įtvirtina 2 ir 3 dalys. Prezumpcijos taikymas siejamas su teismo įsitikinimu, kad aplinkybės, pagrindžiančios atsakomybės sąlygą, kuriai galėtų būti taikoma prezumpcija, egzistuoja. Tai reiškia, kad ieškovas vis tiek turi pateikti kažkiek įrodymų, siekdamas patvirtinti jo priežastinio ryšio buvimo prielaidas. Toks reguliavimas verčia kvestionuoti šios įrodinėjimo palengvinimo priemonės sampratą. Pačios direktyvos 48 konstatuojamoji dalis, aiškinanti minimos prezumpcijos taikymą, referuoja į „įprastinį įrodinėjimo standartą“ ir „aukštą tikimybės laipsnį“, kaip sukeliančius iššūkių atsakomybės sąlygų įrodinėjimo procese (*ibid.*). Iš esmės, šios normos rėmuose teismo įsitikinimo laipsnis sumažinamas nuo pagrįsto įsitikinimo, būdingo civilinės teisės tradicijai, ar nuo didesnės tikimybės (labiau tikėtina nei ne), būdingos bendrosios teisės tradicijai, iki paprastos tikimybės (Clermont, Sherwin, 2002, p. 243). Pagal pagrįsto įsitikinimo standartą įrodinėjimo apimties kriterijumi laikomas protingas įsitikinimas, kurį pasiekus nelieta esminių abejonių dėl faktų buvimo ar nebuvimo (Nekrošius, Bartkus, 2024, p. 13). Žemesnis yra didesnės tikimybės standartas, kuris „apibrėžiamas matematine formuluote – jei ieškovas, pateikęs įrodymus sugeba įtikinti teismą 51 proc. prieš 49 proc. esant aplinkybėms, kurios sudaro ieškinio pagrindą, ieškinio pagrindas pripažintas įrodytu (Mikelėnas, 2005, p. 10, cituojama Nekrošius, Bartkus, 2024, p. 12). Atsižvelgus į tai, kad 10 straipsnio 4 dalyje nėra naudojamos nei „pagrįstos“ ar „didesnės“ tikimybės sąvokos bei į tai, kad pačioje direktyvos konstatuojamoje dalyje siekiama atsisakyti pagrįsto įsitikimo standarto, lingvistiškai aiškinant, aptariamas įrodinėjimo standartas turėtų būti dar žemesnis, t.y. svyruoti nuo 0 iki 50 proc. Kitokia interpretacija nebūtų suderinama su direktyvos tikslais, nes pateikus pakankamai įrodymų, kad teismų būtų pagrįstai įsitikinęs ar nustatytų esant didesnę tikimybę, priežastinio ryšio nereiktų „preziumuoti“, nes jis būtų įrodytas. Todėl manytina, kad ši sąlyga yra įrodinėjimo standarto sumažinimas iki specialaus ES įrodinėjimo standarto (paprastos tikimybės), kurio turinys neapibrėžtas, ir abejotina, ar teisingai pasirinktas „prezumpcijos“

terminas. Nepaisant pasirinktos terminologijos, galimybė atleisti nukentėjusįjį asmenį nuo bent dalies įrodymų pateikimo ir vertinimo, prisideda žalos atlyginimo mechanizmo veiksmingumo. Konkretus paprastos tikimybės įsitikimo laipsnio turinys bus atskleidžiamas teismų praktikoje, kurios, šio magistro darbo rašymo metu, neišgaliojus reguliavimui, dar nėra.

DI atsakomybės direktyva 3 straipsnyje iš esmės atkartoja peržiūrėtoje Produktų atsakomybės direktyvoje įtvirtintą nuginčijamą prezumpciją už įpareigojimo atskleisti įrodymus nevykdymą, tik pagal ją preziumuojami ne defektai, o rūpestingumo pareigų nevykdymas (Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos, 2022a). Taip pat DI atsakomybės direktyvos 4 straipsnyje nustatoma nuginčijama priežastinio ryšio prezumpcija (*ibid.*). Ji taikoma (a) įrodžius kaltę, atsiradusią dėl ES aktais nustatytos rūpestingumo pareigos nevykdymo, ar ją preziumavus pagal 3 straipsnį (atsakovui neatskleidus įrodymų), ir (b) galima pagrįstai manyti, kad kaltė turėjo įtakos DI sistemos nesugebėjimui sugeneruoti išvedinį, ir (c) ieškovas įrodo, kad žala kilo dėl DI sistemos klaidos (*ibid.*). Nagrinėjant pirmąją sąlygą, kaltę preziumuojama ir tais atvejais, kai didelės rizikos DI sistemos tiekėjas, nevykdo DI akte įtvirtintų duomenų kokybės, sistemos skaidrumo, tikslumo, patvarumo, kibernetinio saugumo, priežiūros ir kontrolės pareigų, kaip numatyta DI atsakomybės direktyvos 4 straipsnio 2 dalyje. Toks kaltės prezumpcijos taikymas yra siauresnis nei įprasta nacionalinėse sistemose, nes DI atsakomybės direktyva referuoja tik į pareigas elgtis atidžiai ir rūpestingai, o ne visas saugos taisykles (Noto La Diega, Bezerra, 2024, p. 16). Pavyzdžiui, pažeidus dokumentų saugojimo pareigą, prezumpcija nebūtų taikoma (*ibid.*). Kadangi ir įrodymų atskleidimo taisyklės taikomos tik didelės rizikos DI sistemoms, kaltės prezumpcijos taikymas DI atsakomybės direktyvoje galimas tik dėl didelių DI sistemų padarytos žalos. Kitais atvejais, arba didelės rizikos DI sistemos teikėjui nepažeidus pareigų ir pateikus reikiamus įrodymus, ieškovas turėtų įrodyti atsakovo kaltę. Kita priežastinio ryšio prezumpcijos sąlyga, panašiai, kaip ir peržiūrėtoje Produktų atsakomybės direktyvoje, siejama su tikimybe, kad žala atsirado dėl kaltės. Visgi, pagal DI atsakomybės reguliavimą, teismas turi pasiekti pagrįstą įsitikinimo laipsnį, skirtingai nuo peržiūrėtoje Produktų atsakomybės direktyvoje nustatytos paprastos tikimybės standarto. Kyla klausimas kokia šios prezumpcijos reikšmė – teismui pasiekus pagrįstą įsitikinimą dėl priežastinio ryšio buvimo prezumpcija taptų nebereikalinga, nes priežastinis ryšys būtų įrodytas. Taip pat, DI atsakomybės reguliavime nereikalaujama įrodyti, kad būtų pasiektas pagrįsto įsitikimo laipsnis, todėl valstybės narės galėtų laisvai reikalauti, kad teismai *ex officio* ištirtų šį klausimą (Hacker, 2022, p. 22). Trečioji sąlyga įrodyti žalą neturėtų sukelti didelės naštos ieškovui, kadangi tikėtina, kad ieškovas turės prieigą prie tokių aplinkybių. DI atsakomybės 4 straipsnio 4 – 6 dalyse įtvirtintos išimtys iš aptartos taisyklės.

Atitinkamai, pirmoji išimties perkelia įrodinėjimo našta atgal ieškovui, jei atsakovas įrodo, kad ieškovas pats turi pakankamai įrodymų ir ekspertinių žinių (Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos, 2022a). Antroji išimtis apsaugo asmenis nukentėjusius, nuo ne didelės rizikos DI sistemų, teismas mano, kad priežastinį ryšį bus per daug sudėtinga įrodyti ir tuo atveju (*ibid.*). Trečia, priežastinio prezumpcija netaikoma asmeninę neprofesinę veiklą vykdančiam naudotojui, nebent jis iš esmės pakeitė, arba buvo įpareigotas pakeiti DI sistemą, bet to nepadarė (*ibid.*). Praktikoje, kadangi teisė nenumato jokių DI naudojimo taisyklių vartotojams, DI direktyvos atsakomybės taisyklės neturėtų būti taikomos (Wagner, 2022, p. 42). Taigi, DI atsakomybės direktyva irgi buvo siūlomas kiek skirtingas prezumpcijų mechanizmas, paprastai taikomas didelės rizikos DI sistemoms, lengvinantis nukentėjusio asmens įrodinėjimo našta ir įtvirtinantis išimtis, leidžiančias nukrypti nuo prezumpcijų taikymo dėl byloje dalyvaujančių asmenų žinių skirtumų.

Apibendrinant, abi direktyvos įtvirtina panašias pasekmes atsakovui nepateikus įrodymų – pagal peržiūrėtą Produktų atsakomybės direktyvą preziumuojami defektai, o pagal DI atsakomybės direktyvą – rūpestingumo pareigos pažeidimas. Peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos trūkumas yra tai, kad pastaroji prezumpcija netaikoma ikiteisminiame procese. Peržiūrėtoje Produktų atsakomybės direktyvoje esanti defektų prezumpcija gali būti taikoma dėl akivaizdžių jos gedimų, arba gaminiui neatitikus saugos reikalavimų – visgi, DI sistemos gedimai yra sunkiai nustatomi, o dėl konkrečių techninių reikalavimų teisėje trūkumo taip pat neaišku, kokiais atvejais gaminys bus laikomas turinčiu trūkumu. Nepaisant to, defektų prezumpcijos taikymo galimybės yra platesnės nei kaltės prezumpcijos pagal DI atsakomybės direktyvą, kuri taikoma tik nesilaikius didelės rizikos DI sistemoms taikomų rūpestingumo reikalavimų. Taip pat, abi direktyvos numato priežastinio ryšio prezumpciją. DI direktyvoje priežastinio ryšio prezumpcijos taikymo sąlygos yra detaliau reglamentuotos ir griežtesnės nei peržiūrėtoje Produktų atsakomybės direktyvoje. Produktų atsakomybės direktyva įtvirtina žemesnį tikimybės standartą, todėl teismui tik preliminarai užtenka įvertinti, kad priežastinis ryšys egzistuoja. DI atsakomybės direktyvoje teismas turi pagrįstai įsitikinti esant priežastinį ryšį. Nėra aišku, kodėl nukentėję asmenys turėtų būti saugomi mažiau kai DI sistema nepatenka į produkto sąvoką. Taigi, peržiūrėta Produktų atsakomybės direktyvos prezumpcijų sistema, nors ir turi trūkumų, geriau užtikrina teisės į žalos atlyginimo įgyvendinimą nei nesuderintas DI atsakomybės projektas, kurio nuspręsta atsisakyti.

3.5 Kiti atsakomybės už netinkamos kokybės gaminius taikymo pokyčiai

Nagrinėjant senosios Produktų direktyvos nuostatas, prieita išvadų, jog egzistavusi defekto (trūkumo) samprata buvo nepritaikyta DI autonomiškumo, savaiminio mokymosi savybėms bei technologinėms specifikacijoms, leidžiančioms gamintojams išlaikyti kontrolę po gaminio išleidimo į rinką. Dėl šių priežasčių nuspręsta pakoreguoti defekto sampratą ir apibūdinančius pažymius. Pagal peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos 6 straipsnį, gaminys laikomas turinčiu trūkumą, jei neužtikrina saugos, kurios asmuo turi teisę tikėtis, atsižvelgdamas į visas aplinkybes, arba kurios reikalaujama pagal teisės aktus (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Ir po pakeitimų, defektų nustatymas išliko siejamas su vartotojo lūkesčių testu. Šis testas tiesiogiai neapima rizikos ir naudingumo analizės, todėl vartotojų lūkesčiai dėl DI gali būti nepagrįsti (Buiten, 2024, p. 265). Visgi, praktikoje, tam, kad teismai išsiaiškintų lūkesčių ribas, turės įvertinti rizikos ir naudingumo santykį (Wagner, 2022, p. 17). Ši formuluotė iš esmės perėmė senąją vartotojo teisėtų lūkesčių testą ir papildė jį nuoroda į teisės aktų reikalavimus. Taigi, jei produktas pažeidžia privalomuosius saugos reikalavimus, nustatytus ES ar nacionalinėje teisėje, tai *ipso facto* laikoma trūkumu. Problema kyla tame, kad ES teisė nenumato konkrečių techninių DI saugos reikalavimų. D. Rimkutė atkleipia dėmesį, kad nors buvo siūlymų papildyti defekto kriterijus, galutinėje redakcijoje to atsisakyta, paliekant tradicinį teisėtų lūkesčių, pagal įvardytas aplinkybes, vertinimą. DI aktas, taikomas ES, nustato bendruosius saugos reikalavimus, kurių, vargu, ar pakanka nustatyti, ar gaminys yra su trūkumais (Rimkutė, 2024, p. 138). DI akto 41 straipsnyje numatoma nustatyti konkrečias specifikacijas įgyvendinamaisiais teisės aktais, kurie šio magistro darbo rašymo metu nėra priimti (Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas, 2024). Nesant aiškos teisinės bazės, sudėtinga įvertinti gaminio atitiktį saugumo reikalavimams. Atitinkamai, Peržiūrėta Produktų atsakomybės direktyva nustato, kad vertinant, ar konkrečiu atveju gaminys buvo saugus, peržiūrėta atsakomybės direktyva įpareigoja atsižvelgti į sąrašą, susidedantį iš devynių aplinkybių, įtvirtintų 7 straipsnio 2 dalyje (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). DI kontekste yra ypač svarbios (i) gaminio gebėjimas mokytis ir įgyti naujų savybių, (ii) gaminio kibernetinis saugumas, (iii) gamintojo kontrolės išlaikymas po gaminio pateikimo į rinką. Gebėjimas mokytis gali lemti, kad po pateikimo į rinką saugus produktas ilgainiui taps pavojingu. Įtvirtinus šią aplinkybę, pagrįstai numanoma, kad gaminys pakeis savo dizainą ir gamintojas turi užtikrinti, kad evoliucionavęs gaminys bus saugus (*ibid.*). Kibernetinio saugumo aplinkybė suderina Produktų atsakomybės direktyvą su kitais informacinių

technologijų norminiais teisės aktais, kaip Bendrojo duomenų apsaugos reglamento 32 straipsniu, Kibernetinio atsparumo aktu bei DI akto 15 straipsniu (Hacker, 2022, p. 15). Šiuo atveju aktuali ir nuostata dėl gamintojo kontrolės momento: jei gamintojas po gaminio išleidimo tebeturi galimybę kontroliuoti produktą, pavyzdžiui diegiant atnaujinimus, saugos vertinimas apima ir laikotarpį iki tos kontrolės pabaigos (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Šia nuostata siekiama saugoti vartotojus nuo situacijų, kai eksploatacijos metu dėl gamintojo veiksmų gaminys tampa netinkamos kokybės. Lyginant su senąja Produktų atsakomybės direktyvos redakcija, nebeliko griežto defektų nustatymo momento – kontroliuojantis gamintojas atsako už gaminio defektus ir po jų išleidimo į rinką.

Peržiūrėta Produktų atsakomybės direktyva perėmė esmines tradicines gynimosi nuo atsakomybės už gaminius su trūkumais aplinkybes ir pritaikė jas išplėstas atsakingų asmenų ratui ir galimybei keisti gaminį po jo pirmo išleidimo į rinką. Direktyvoje nustatytos specialios gynybos galimybės asmenims, kurie pagamino tik gaminio komponentą arba atliko esminį pakeitimą. Pagal 11 straipsnio 1 dalies f punktą, komponento gamintojas gali būti atleistas nuo atsakomybės, jei trūkumai atsirado dėl gaminio konstrukcijos ar gamintojo duotų nurodymų (*ibid.*). Tos pačios dalies g punkte nustatyta, kad asmuo, pakeitęs gaminį atleidžiamas nuo atsakomybės, jei pakeitimas nedaro poveikio žalos atsiradimui (*ibid.*). Įtvirtinus šias normas, išvengiama nepagrįstai išplėstos atsakomybės taikymo. Taip pat, gynybos galimybės DI kontekste suderintos su esminiu defektų nustatymo taisyklių pakeitimu – kontroliuojantis DI tiekėjas nebegali gintis, kad trūkumas atsirado po to, kai produktas išleistas į rinką. Nors ši taisyklė tebetaikoma kitiems produktams, 11 straipsnio 2 dalis eksplicitiškai išskiria, kad kontroliuojantis ekonominės veiklos vykdytojas neatleidžiamas nuo atsakomybės, jei trūkumus lemia susijusi paslauga, programinė įranga su visais naujinimais bei naujinimų trūkumas ir esminis gaminio pakeitimas (*ibid.*). Doktrinoje yra nuomonių, kad tokios taisyklės nepritaikytos DI mokymosi savybei, kadangi DI gali savarankiškai „įgyti“ trūkumų po sistemos išleidimo į rinką, nepriklausomų nuo tiekėjų įdiegtų naujinimų ar esminių pakeitimų (Cabral, 2020, p. 629, cituota P. Hacker, 2022, p. 28). Tačiau, pritartina P. Hacker, kad savaiminio mokymosi savybė nėra savaime susiformuojanti, o įdiegta informacinių technologijų specialistų, todėl ir trūkumų atsiradimo laikas turėtų būti siejamas būtent su programuotojų sistemos sukūrimo ar pakeitimo momentu (Hacker, 2022, p. 28).

Galiausiai, valstybėms narėms suteikta diskrecija taikyti išlygas iš tradicinio gynybos būdo, kuris atleidžia ekonominės veiklos vykdytoją nuo atsakomybės, kai egzistuojantis objektyvus mokslo ir techninių žinių lygis nėra toks, dėl kurio galima nustatyti trūkumą. Pagal peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos 18 straipsnį, valstybės narės gali netaikyti

minėto gynybos būdo, įstatyme įtvirtinant konkrečias priemones, pagal kurias ekonominės veiklos vykdytojai yra atsakingi (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Šios priemonės turi būti taikomos tik konkrečių kategorijų gaminiams, būti pagrįstos viešojo intereso tikslais ir būti proporcingos (*ibid.*). Taip pat, valstybės narės turėtų užtikrinti, kad mokslo ir žinių lygis būtų siejamas su objektyviais kriterijais, o ne gamintojo subjektyviomis galimybėmis prisitaikyti prie naujausių saugos reikalavimų (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1997 m. gegužės 29 d. sprendimas). Įvertinus tai, kas aptarta, nuo pirmosios Produktų atsakomybės direktyvos nacionalinių sistemų žinomi atsakovo gynybos būdai modernizuoti, pritaikant juos gaminio sąvokos praplėtimui ir skaitmeninės rinkos ypatumams. Galimybė nukrypti nuo atitikties mokslo ir žinių standartui gynybos lems neharmonizuotas normas. Spręsdamos, dėl tokio gynybos būdo taikymo valstybės narės turėtų stengtis subalansuoti skirtingus interesus.

Senaties terminai produktų atsakomybės direktyvoje išliko beveik nepakitę. Peržiūrėta Produktų atsakomybės direktyva išlaikė 3 metų senaties terminą nuo sužinojimo apie žalą, gaminio trūkumą ir atsakingo asmens tapatybę ir 10 metų naikinamąjį senaties terminą nuo gaminio pateikimo į rinką arba pradėjimo naudoti ir nuo esminių pakeitimo atlikimo dienos (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, 2024). Naujovė yra papildomas 25 metų naikinamasis terminas taikomas nuo latentinio kūno sužalojimo nukentėjusiam asmeniui (*ibid.*). Pagal 58 konstatuojamąją dalį, DI sistemos naujinimai arba naujovinimai, kuriais gaminys nekeičiamas iš esmės, neturėtų daryti poveikio naikinamojo termino skaičiavimui (*ibid.*). Šie senaties terminai skirti atsakovo apsaugai, siekiant nepagrįstai netaikyti atsakomybės tobulėjant technologijoms ir keičiantis gaminių saugos standartams.

Taigi, išplėtus produkto sampratą iki nuolat keičiamos ir naujinamos programinės įrangos, atitinkamai pakoreguotos Produktų atsakomybės direktyvoje esančios su defektais, gynyba ir senaties terminu susijusios nuostatos. Defektų nustatymas, kaip ir senajame variante, išliko siejamas su pagrįstų vartotojų lūkesčių kriterijumi, kartu jį papildant vertinimu, ar produktas atitinka saugos standartus, kurie šio magistro darbo rašymo metu nėra tikslūs. Defekto atsiradimo momento išplėtimas, kai ekonominės veiklos vykdytojas išlaiko gaminio kontrolę, atitinkamai susiaurino ir gynybos būdus. Taip pat įtvirtinta naujovė – valstybėms narėms pačioms pasirinkti, ar taikyti gynybos būdą, kai gaminio defekto negalima nustatyti dėl objektyvaus mokslo ir žinių trūkumo. Atitinkamai pakoreguotas ir senaties terminų skaičiavimas. Jie pradedami skaičiuoti nuo gaminio išleidimo į rinką, naudojimo pradžios ar esminio pakeitimo atlikimo – įprasti naujinimai nedaro efekto senaties terminų skaičiavimui.

IŠVADOS

1. DI yra sudėtinga programinė įranga, tačiau techniniu požiūriu tikslios bendros DI sampratos nėra – ji priklauso nuo konkrečių technologijos savybių. Daugumai DI modelių būdinga mašininio mokymosi savybė, kai kuriems – atviros prieigos prie duomenų ir autonomiškumo savybės. Tai kelia rizikų asmenų ir jų turto saugumui ir rizikų pagrindinėms žmogaus teisėms. Mašininio mokymosi savybė sukuria „juodosios dėžės“ efektą – DI sistemos vidinis veikimas yra sudėtingai prieinamas ir interpretuojamas. Dėl šios priežasties atsiranda informacijos asimetrija, dėl kurios deliktinės atsakomybės sąlygų įrodinėjimas yra sudėtingas.
2. Nukentėjęs asmuo neturi prieigos prie DI algoritmo ir paprastai negali pateikti įrodymų vertinimo dėl specialiųjų žinių trūkumo. Dėl šių priežasčių, taikant generalinio delikto taisyklę, sudėtingiausiai įrodomos sąlygos yra neteisėti veiksmai (kaltė) ir priežastinis ryšys.
 - a. Atsakovui nepateikus prašomų įrodymų ir nenurodžius svarbių priežasčių, preziumuojamos įrodymų nepateikusios šalies nepalankios aplinkybės. Lietuvos teismų praktikoje pripažįstama, kad svarbiomis priežastimis, kurios aktualios DI kontekste, nelaikoma komercinės paslapties atskleidimo rizika, ar negalėjimas atskirti programinės įrangos nuo „debesų kompiuterijos“. Be to, *contra spoliatoriam* prezumpcijos taikymas Lietuvoje buvo siejamas ir su įstatyminių pareigų saugoti dokumentus nesilaikymo sąlyga, kuri būdinga bendrosios teisės tradicijai. Manytina, kad ši prezumpcija galėtų būti pritaikyta atsakingiems asmenims pažeidus DI akte nustatytas dokumentų ir techninių žurnalų saugojimo pareigas. Visgi, šios pareigos nustatytos ne visiems, o tik didelės rizikos DI sistemų tiekėjams.
 - b. Lietuvos teismų praktikoje pasitaiko išimtinių atvejų, kai teismai *ad hoc* įrodinėjimo našta perkelia atsakovui. Šie atvejai panašūs į bendrosios teisės tradicijai būdingą su dideliu aplaidumu siejamą *res ipsa loquitur* doktriną. Lietuvoje faktinės prezumpcijos buvo siejamos su įstatyminių pareigų nevykdymu, ar neįmanomumu įrodyti bylai reikšmingų aplinkybių, nesiejant su pasinaudojimu įrodymų atskleidimo institutu. Analogiškai DI bylose įrodinėjimo našta galėtų būti perkelta DI akte nustatytų pareigų, ar prevencinio principo, kuris pagal ESTT praktika taikomas ne vien aplinkos teisėje, pažeidimo atvejais. Nors *ad hoc* faktinės prezumpcijos atitinka ESTT praktiką, pagal kurią nacionalinės valstybės turi teisę į efektyvų dėl ES teisės pažeidimų atsiradusios žalos atlyginimą, visgi, jos taikomos tik išimtiniais atvejais.
3. Nacionalinėje harmonizuotoje ir neharmonizuotoje teisėje esančios priežastinio ryšio, kaltės prezumpcijos tam tikrais aspektais gali palengvinti įrodinėjimo našta.

- a. Kai sudėtinga nustatyti, dėl kieno iš atsakovo daugeto kaltės kilo žala, taikoma priežastinio ryšio prezumpcija ir visi asmenys, sukėlę riziką žalos atsiradimui atsako solidariai. Ši prezumpcija pritaikoma tik „daiktų interneto“ atveju, tačiau ji nepašalintų įrodinėjimo naštos nustatyti priežastinio ryšio tarp pačio „daiktų interneto“ ir žalos.
 - b. Griežtoji atsakomybė be kaltės už didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą galėtų būti taikoma ne visoms, bet tik itin pavojingoms DI sistemos, kurių samprata nėra apibrėžta nei nacionalinėje teisėje, nei DI akte. Be to, ši griežtoji atsakomybė neapsaugo pačių DI sistemos valdytojų.
 - c. Pagal naujausią ESTT praktiką, Produktų atsakomybės direktyva netaikoma programinei įrangai, kadangi ji priskiriama paslaugoms. Lietuvoje griežtoji atsakomybė taikoma ir už netinkamos kokybės paslaugų padarytą žalą. Nepaisant to, šių normų taikymas siejamas su trūkumo atsiradimu produkto išleidimo į rinką ar paslaugos suteikimo momentu – toks reglamentavimas nepritaikytas DI savaiminio mokymosi savybei. Be to, nors ir kaltės įrodyti nereikia, kyla pratiškai ta pati našta įrodyti trūkumus.
4. Kadangi DI atsakomybės direktyva būtų harmonizavusi tradiciškai nacionalinių valstybių narių sistemoms būdingas normas, apsiribota griežtosios atsakomybės už netinkamos kokybės gaminius taikymo srities pakeitimais ir naujų prezumpcijų įtvirtinimu.
- a. Į gaminio sampratą įtraukus programinę įrangą, griežtosios produktų atsakomybės nuostatos taikomos ir DI. Kartu išplėtus atsakingų asmenų ratą bei atlikus kitų materialinės teisės pakeitimų, reguliavimas pritaikytas skaitmeninės rinkos poreikiams.
 - b. Taikant *contra spoliatorem* prezumpciją, preziumuojami tik gaminio defektai. Prezumpcijos taikymas nėra siejamas su DI akte esančių pareigų pažeidimu. Be to, įrodymų atskleidimo institutas tik iškėlus bylą teisme, todėl ieškovui gali kilti iššūkių formuluojant ieškinio pagrindą ar sprendžiant ginčą taikiau būdu. Priežastinis ryšys gali preziumuojamas ieškovui įrodžius, kad egzistuoja paprasta priežastinio ryšio tikimybė.
 - c. Kitos defektų prezumpcijos yra susijusios su gaminio saugos reikalavimų, kurių DI teisė šiuo metu nenustato, pažeidimu, bei trūkumų akivaizdumu, kuri praktikoje sudėtingai būtų pritaikoma dėl „juodosios dėžės“ efekto. Priežastinis ryšys taip pat preziumuojamas, kai žala yra tos pačios rūšies, kuri įprastai būdinga tam trūkumui.
5. Peržiūrėta Produktų atsakomybės direktyva iš dalies išsprendžia ankstesnės redakcijos problemas, tačiau ji taikoma tik vartotojams ir sprendžia tik saugumo rizikas. Kitiems atvejams būtų taikoma DI atsakomybės direktyva, kurios nepriėmus, teisės į žalos atlyginimą įgyvendinimo efektyvumas priklauso nuo neharmonizuotų taisyklių.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai

Europos Sąjungos teisės aktai

1. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija, *OL C 326*, p. 47-390.
2. Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. birželio 17 d. reglamentas (EB) Nr. 593/2008 dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės (Roma I). *OL L 177*, p. 6-16.
3. Europos Parlamento ir Tarybos 2012 m. gruodžio 12 d. reglamentas (ES) Nr. 1215/2012 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo (nauja redakcija). *OJ L 351*, p. 1-32.
4. Europos Parlamento ir Tarybos 2019 m. birželio 20 d. reglamentas (ES) 2019/1020 dėl rinkos priežiūros ir gaminių atitikties, kuriuo iš dalies keičiama Direktyva 2004/42/EB ir reglamentai (EB) Nr. 765/2008 ir (ES) Nr. 305/2011. *OL L 169*, p. 1—44.
5. Europos Parlamento ir Tarybos 2024 m. birželio 13 d. reglamentas (ES) 2024/1689, kuriuo nustatomos suderintos dirbtinio intelekto taisyklės ir iš dalies keičiami reglamentai (EB) Nr. 300/2008, (ES) Nr. 167/2013, (ES) Nr. 168/2013, (ES) 2018/858, (ES) 2018/1139 ir (ES) 2019/2144 ir direktyvos 2014/90/ES, (ES) 2016/797 ir (ES) 2020/1828 (Dirbtinio intelekto aktas). *OJ L*, 2024/1689.
6. Europos Tarybos 1985 m. liepos 25 d. Direktyva 85/374/EEB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių atsakomybę už gaminius su trūkumais, derinimo, *OJ L 210*, p. 29–33.
7. Europos Parlamento ir Tarybos 1999 m. gegužės 10 d. direktyva 1999/34/EB dėl direktyvos 85/374/EEB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių atsakomybę už gaminius su trūkumais, suderinimo. *OJ L 141*, p. 20—21.
8. Europos Parlamento ir Tarybos 2014 m. lapkričio 26 d. direktyva 2014/104/ES, dėl tam tikrų taisyklių, kuriomis reglamentuojami pagal nacionalinę teisę nagrinėjami ieškiniai dėl žalos, patirtos dėl valstybių narių ir Europos Sąjungos konkurencijos teisės nuostatų pažeidimo, atlyginimo. *OJ L 349*, p. 1-19.
9. Europos Parlamento ir Tarybos 2024 m. spalio 23 d. direktyva (ES) 2024/2853 dėl atsakomybės už gaminius su trūkumais, kuria panaikinama Tarybos direktyva 85/374/EEB. *OJ L*, 2024/2853.

Lietuvos Respublikos teisės aktai

10. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000), *Valstybės žinios*, 74-2262.
11. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 36-1340.
12. Lietuvos Respublikos potencialiai pavojingų įrenginių priežiūros įstatymas (1996), *Valstybės žinios*, 46-1116.

Užsienio valstybių teisės aktai

13. Belgijos civilinis kodeksas (1804), *DroitBelge*.

Specialioji literatūra

14. Adams, L. A. (2012). Reconsidering spoliation doctrine through the lens of tort law. *Temple Law Review*, 85(1), 137-184 [interaktyvus]. Prieiga per internet: https://www.templelawreview.org/lawreview/assets/uploads/2012/11/Adams_Reconsidering-Spoliation.pdf [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
15. Adriaansz, C. (2020). Betekenisvolle transparantie voor algoritmische besluitvorming. *Computerrecht*, 43, 83-91.
16. Bartlett, B. (2024) Clinical Negligence in an Age of Machine Learning: *res ipsa loquitur* to the Rescue?. *Journal of European Tort Law*, 15(3), 295-326, <https://doi.org/10.1515/jetl-2024-0015>.
17. Bozinovski, S. (2020). Reminder of the first paper on transfer learning in neural networks, 1976. *Informatica*, 44(3), 291–302, <https://doi.org/10.31449/inf.v44i3.2828>.
18. Cabral, T. S. (2020). Liability and artificial intelligence in the EU: Assessing the adequacy of the current Product Liability Directive. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 27(5), 615-635. <https://doi.org/10.1177/1023263X20948689>.
19. Clermont K. M., Sherwin E. (2002). A Comparative View of Standards of Proof,. *The American Journal of Comparative Law*, 50(2), 243–275, <https://doi.org/10.2307/840821>.
20. Custers, B., Lahmann, H. and Scott, B.I. (2025). From liability gaps to liability overlaps: shared responsibilities and fiduciary duties in AI and other complex technologies. *AI & Soc.* <https://doi.org/10.1007/s00146-024-02137-1>.

21. Dheu, O. and De Bruyne, J. (2023). Artificial Intelligence and Tort Law: A ‘Multi-faceted’ Reality. *European Review of Private Law*, 31(2), 261-298, <https://doi.org/10.54648/erpl2023021>.
22. Fairgrieve, D. et al. (2016). Product Liability Directive. In: Machnikowski, P. (ed.) (2016). *European Product Liability: An Analysis of the State of the Art in the Era of New Technologies*. Cambridge: Intersentia, 17-108 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA3084-1.html#citation [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
23. Goicovici, J. (2023). Rebuttable presumptions of causality and reverberations of evidence disclosure, as epitomic pieces in the physiognomy of liability for defective AI. *Journal of Law, Market & Innovation*, 2(3), 28–58. <https://doi.org/10.13135/2785-7867/8892>.
24. Hacker, P. (2022). The European AI Liability Directives – Critique of a Half-Hearted Approach and Lessons for the Future. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4279796>.
25. Hassija, V. et al. (2024). Interpreting Black-Box Models: A Review on Explainable Artificial Intelligence. *Cogn Comput*, 16, p. 45–74. <https://doi.org/10.1007/s12559-023-10179-8>.
26. Jabłowska, A. et al. (2018). Consumer Law and Artificial Intelligence: Challenges to the EU Consumer Law and Policy Stemming from the Business' Use of Artificial Intelligence - Final report of the ARTSY project. *EUI Department of Law Research Paper*, 2018/11, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3228051>.
27. Jacquemin, Z. (2024). Product Liability Directive: Disclosure of Evidence, the Burden of Proof and Presumptions. *Journal of European Tort Law*, 15(2), 126-139. <https://doi.org/10.1515/jetl-2024-0009>.
28. Jokubauskas, R. (2019). Contra spoliatorem taikymo problemos Lietuvos civiliniame procese. *Jurisprudencija*, 26(2), <https://doi.org/10.13165/JUR-19-26-2-10>.
29. Jordan, M. I. (2019). Artificial Intelligence – The Revolution Hasn’t Happened Yet. *Harvard Data Science Review*, 1(1), <https://doi.org/10.1162/99608f92.f06c6e61>.
30. Koolen, C. (2023). Consumer Protection in the Age of Artificial Intelligence: Breaking Down the Silo Mentality Between Consumer, Competition, and Data. *European Review of Private Law*, 2-3, p. 427-468 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ssrn.com/abstract=4735380> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
31. Laužikas, E.; Mikelėnas, V. ir Nekrošius, V. (2003). Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia.

32. McCarthy, J. et al (1955). A Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence. <https://doi.org/10.1609/aimag.v27i4.1904>.
33. Mikelėnas, V. et al. (2003). *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)*. Vilnius: Justitia, 2003.
34. Mikelėnas, V. (2005). Įrodymų pakankamumo problema civiliniame procese. Iš: Nekrošius, V. et al. (eds.). *Tarptautinės konferencijos medžiaga „Civilinio proceso pirmosios instancijos teisme reforma Baltijos jūros regiono valstybėse ir centrinėje Europoje“*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 6–10.
35. Mizaras, V. (2007). Lietuvos deliktų teisės raidos aktualijos ir tendencijos. Iš Mizaro, V. (sud.) (2007). *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Justitia, 51-75.
36. Nekrošius, V., Bartkus, J. (2024). Įrodinėjimo standarto paieškos Lietuvos Respublikos civiliniame procese. *Teisė*, 132, 8-19. <https://doi.org/10.15388/Teise.2024.132.1>.
37. Nikolinakos, N. T. (2024). *Adapting the EU Civil Liability Regime to the Digital Age: Artificial Intelligence, Robotics, and Other Emerging Technologies*. Law, Governance and Technology Series, 68. Athens: Springer Cham.
38. Noto La Diega, G., Bezerra L. C. T. (2024). Can there be responsible AI without AI liability? Incentivizing generative AI safety through ex-post tort liability under the EU AI liability directive. *International Journal of Law and Information Technology*, 32, 2-21. <https://doi.org/10.1093/ijlit/eaee021>.
39. Ramakrishnan, K. et al. (2024) U.S. Tort Liability for Large-Scale Artificial Intelligence Damages: A Primer for Developers and Policymakers. Santa Monica, CA: RAND Corporation [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA3084-1.html [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
40. Rashid, A. B. (2024). AI revolutionizing industries worldwide: A comprehensive overview of its diverse applications. *Hybrid Advances*, 7. <https://doi.org/10.1016/j.hybadv.2024.100277>.
41. Rimkutė, D. (2024). Shaping Civil Liability in the Digital Age: AILD and the Revisited PLD. *Teisė*, 130, 129–143, <https://doi.org/10.15388/Teise.2024.130.11>.
42. Rodríguez de Las Heras Ballell, T. (2025). Mapping Generative AI rules and liability scenarios in the AI Act, and in the proposed EU liability rules for AI liability. *Cambridge Forum on AI: Law and Governance*, 1, e5, p. 1-23. <https://doi.org/10.1017/cfl.2024.8>.

43. Sandvik, B. (2008). Economic Loss Caused by GMOs in Finland. In: Koch, B.A. (ed.) (2008). *Economic Loss Caused by Genetically Modified Organisms*. Tort and Insurance Law, 24. Vienna: Springer, https://doi.org/10.1007/978-3-211-77988-0_12.
44. Schuett, J. (2021). Defining the scope of AI regulations. *Law, Innovation and Technology*, 15(1), p. 60–82, <https://doi.org/10.1080/17579961.2023.2184135>.
45. Shevlane, T. et al. (2023). Model evaluation for extreme risks. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2305.15324>.
46. Terebeiza, Ž. (2009). *Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese*. Daktaro disertacijos santrauka, teisė, Mykolo Romerio Universitetas. Vilnius: eLABa – nacionalinė Lietuvos akademinė elektroninė biblioteka.
47. Terebeiza, Ž. (2010). Įrodinėjimo našta ar pareiga. *Socialinių mokslų studijos*, 2(6), 299-311 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://cris.mruni.eu/cris/entities/publication/04b22fb2-3a61-409b-bb5a-040d2537492b> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
48. Ulfbeck, V. and Holle, M-L. (2009). Tort Law and Burden of Proof: Comparative Aspects. A Special Case for Enterprise Liability? *European Tort Law 2008*, 2008, Yearbook, 26-48.
49. Wagner, G. (2023). Liability Rules for the Digital Age - Aiming for the Brussels Effect. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4320285>.
50. Watchter, S. (2024). Limitations and Loopholes in the EU AI Act and AI Liability Directives: What This Means for the European Union, the United States, and Beyond. *Yale Journal of Law & Technology*, 26(3), 671-718. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4924553>.
51. Wendehorst, C (2020). Liability for Pure Data Loss. In Karner, E et al. (eds.) *Essays in Honor of Helmut Koziol*. Vienna: Jan Sramek, 225-242.
52. Wendehorst, C. (2022). Liability for Artificial Intelligence: The Need to Address Both Safety Risks and Fundamental Rights Risks. In: Voienky, S. et al. (eds.) (2022). *The Cambridge Handbook of Responsible Artificial Intelligence: Interdisciplinary Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press (Cambridge Law Handbooks), 187–209.
53. Veldt, G. M. (2023). The new product liability proposal – fit for the digital age or in need of shaping up? an analysis of the draft product liability directive. *Journal of European Consumer and Market Law*, 12(1), p. 24-31.

Teismų praktika

ESTT praktika

- 54. Artegoda [CJEU], No. T-74/00 DEP, [03.10.2006]. ECLI:EU:T:2006:286.
- 55. Boston Scientific Medizintechnik [CJEU], No. C-503/13 and C-504/13, [05.03.2015]. ECLI:EU:C:2015:148.
- 56. Cannito [CJEU], No. C-296/04, [13.07.2006]. ECLI:EU:C:2006:461.
- 57. Commission of the European Communities v United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland [CJEU], No. C-300/95, [29.05.1997]. ECLI:EU:C:1997:255.
- 58. Courage Ltd v Bernard Crehan and Bernard Crehan v Courage Ltd and Others [CJEU], No. C-453/99, [20.09.2001]. ECLI:EU:C:2001:465.
- 59. James Elliott Construction [CJEU], No. C-613/14, [27.10.2016]. ECLI:EU:C:2016:821.
- 60. O'Bryne [CJEU], No. C-127/04, [09.02.2006], ECLI:EU:C:2006:93.
- 61. W and Others [CJEU], No. C-621/15, [21.06.2017]. ECLI:EU:C:2017:484.
- 62. Warhelet [CJEU], No. C-149/15, [09.11.2016], ECLI:EU:C:2016:840.
- 63. VI v KRONE – Verlag Gesellschaft mbH & Co KG [CJEU], No. C-65/20, [10.06.2021]. ECLI:EU:C:2021:471.

Lietuvos teismų praktika

- 64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo 3d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-153/2008.
- 65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-53/2010.
- 66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-176/2010.
- 67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. lapkričio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-446/2011.
- 68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-641/2013.
- 69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje 3K-7-144/2014.
- 70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 3 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-429-313/2015.

71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-99-701/2017.
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-250-687/2017.
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. liepos 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-297-378/2017.
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-238-378/2018.
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-125-378/2021.
76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-85-1120/2023.
77. Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-64/2010.
78. Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1449-186/2018.

Kiti šaltiniai

79. American Chamber of Commerce to the European Union (2022). Feedback on Product Liability Directive proposal. AmChamEU [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.amchameu.eu/system/files/position_papers/amcham_eu_feedback_on_pl_d_final.pdf [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
80. American Chamber of Commerce to the European Union (2025). Position Paper – Joint Statement on the Artificial Intelligence Liability Directive (AILD). AmChamEU [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.amchameu.eu/position-papers/joint-statement-artificial-intelligence-liability-directive-aild> [žiūrėta 2025 m. balandžio 19 d.].
81. Andrews, C. (2025). European Commission withdraws AI Liability Directive from consideration. Iapp, [blog] 12 February. Prieiga per internetą: <https://iapp.org/news/a/european-commission-withdraws-ai-liability-directive-from-consideration> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
82. Belcic, I., Stryker, C. (2025). AI agents in 2025: Expectations vs. Reality. IBM, [blog] 4 March. Prieiga per internetą: <https://www.ibm.com/think/insights/ai-agents-2025->

- intelligence for Europe (SWD/2018/137 final)*. European Commission [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52018SC0137> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
89. European Commission (2020). *White paper on Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust (COM/2020/65 final)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0065> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
90. European Commission (2021). *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (artificial intelligence act) and amending certain union legislative acts (COM/2021/206 final.)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52021PC0206> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
91. European Commission, Directorate-General for Justice and Consumers, Karner, E. et al. (2021). Comparative law study on civil liability for artificial intelligence. *Publications Office of the European Union*, <https://data.europa.eu/doi/10.2838/77360>.
92. European Commission (2025a). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Commission work programme 2025 Moving forward together: A Bolder, Simpler, Faster Union. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52025DC0045> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
93. European Commission (2025b). EU launches InvestAI initiative to mobilise €200 billion of investment in artificial intelligence. European Commission, 12 February. Prieiga per internetą: [https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/eu-launches-investai-initiative-mobilise-eu200-billion-investment-artificial-intelligence#:~:text=,"](https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/eu-launches-investai-initiative-mobilise-eu200-billion-investment-artificial-intelligence#:~:text=,) [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
94. European Law Institute, UNIDROIT (2020). *ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure*. Prieiga per internetą: <https://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/eli-unidroit-rules/200925-eli-unidroit-rules-e.pdf> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
95. European Parliament, Committee on Internal Market and Consumer Protection (2025). Draft Opinion of the Committee on the Internal Market and Consumer Protection for the Committee on Legal Affairs on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on adapting non-contractual civil liability rules to

- artificial intelligence (AI Liability Directive) (COM(2022)0496 – C9-0320/2022 – 2022/0303(COD)). *European Parliament* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/IMCO-PA-768056_EN.pdf [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
96. European Parliament, Directorate-General for Internal Policies of the Union, Bertolini, A. (2020) Artificial intelligence and civil liability. *European Parliament*. <https://data.europa.eu/doi/10.2861/981369>.
 97. European Parliament, Directorate-General for Parliamentary Research Services, Evas, T. et al. (2020a). Civil liability regime for artificial intelligence : European added value assessment. *European Parliament*. <https://data.europa.eu/doi/10.2861/737677>.
 98. European Parliament (2020b). Motion for a European Parliament Resolution with recommendations to the Commission on a civil liability regime for artificial intelligence (2020/2014(INL)). *European Parliament* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2020-0178_EN.html#_section1 [žiūrėta 2025 m. balandžio 25 d.].
 99. Ferrari, A. T., Stagiare, S. O. (2021). The Italian courts lead the way on explainable AI. Embracing the risk-based approach envisaged in the draft EU AI Regulation. Clifford Chance, [blog] 22 June. Prieiga per internetą: <https://www.cliffordchance.com/insights/resources/blogs/talking-tech/en/articles/2021/06/the-italian-courts-lead-the-way-on-explainable-ai.html> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
 100. Google (2022). Response to the new Product Liability Directive consultation. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12979-Product-Liability-Directive-Adapting-liability-rules-to-the-digital-age-circular-economy-and-global-value-chains/F2663311_en [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
 101. High-Level Expert Group on Artificial Intelligence (2019). High-Level Expert Group on Artificial Intelligence a Definition of AI: Main Capabilities And Scientific Disciplines [interaktyvus]. *European Commission. Brussels: European Commission*. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/ai_hleg_definition_of_ai_18_december_1.pdf [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].

102. Information Technology Industry Council (ITI) (2022). Comments to the Revision of the Product Liability Directive (PLD): Ensuring a Proportionate Framework for all Actors. *ITI* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://enterprise.gov.ie/en/consultations/consultations-files/iti-submission-dpl-consultation.pdf> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
103. Kroet, C. (2025). EU Commission to decide whether to scrap AI liability rules by August. Euronews, 18 March. Prieiga per internetą: <https://www.euronews.com/next/2025/03/18/eu-commission-to-decide-whether-to-scrap-ai-liability-rules-by-august> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
104. Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema. Prieiga per internetą: <http://lkiis.lki.lt/dabartinis> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
105. Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerija (2024). *Nacionalinė pramonės skaitmeninimo platforma „Pramonė 4.0“*. [interaktyvus] (modifikuota 2024-01-22). Prieiga per internetą: <https://eimin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/pramone/pramone-4-0/nacionaline-pramones-skaitmeninimo-platforma-pramone-4-0/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
106. National Highway Safety Administration. *Standing General Order on Crash Reporting*. [interaktyvus] (modifikuota 2025-02-18). Prieiga per internetą: <https://www.nhtsa.gov/laws-regulations/standing-general-order-crash-reporting> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
107. OECD (2019). Recommendation of the council on artificial intelligence (OECD/LEGAL/0449). Prieiga per internetą: [https://one.oecd.org/document/C/MIN\(2019\)3/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C/MIN(2019)3/FINAL/en/pdf) [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
108. OECD. (2023). Recommendation of the council on artificial intelligence (OECD/LEGAL/0449) revision 8 November 2023. Prieiga per internetą: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/oecd-legal-0449#supportDocuments> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
109. OECD (2024). Explanatory memorandum on the updated OECD definition of an AI system. *OECD Artificial Intelligence Papers*, 8 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.oecd.org/en/publications/explanatory-memorandum-on-the-updated-oecd-definition-of-an-ai-system_623da898-en.html [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].

110. Olavsrud, T. (2024). 12 famous AI disasters. *CIO* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.cio.com/article/190888/5-famous-analytics-and-ai-disasters.html> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
111. OpenAI (2023). GPT-4 Technical Report. Prieiga per internetą: <https://cdn.openai.com/papers/gpt-4.pdf#:~:text=these%20evaluations%20it%20performs%20quite,scores%20in%20the%20bottom%2010> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
112. Orwat, C. (2020). *Risks of Discrimination through the Use of Algorithms*. Federal Anti-Discrimination Agency. Prieiga per internetą: https://www.antidiskriminierungsstelle.de/EN/homepage/_documents/download_diskr_risiken_verwendung_von_algorithmen.pdf?__blob=publicationFile&v=1 [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
113. Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvos dėl nesutartinės civilinės atsakomybės taisyklių pritaikymo dirbtiniam intelektui (Atsakomybės už dirbtinį intelektą direktyva) (2002b). COM(2022) 496 final, 2022/0303(COD) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022PC0496> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
114. Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvos dėl atsakomybės už gaminius su trūkumais (2022b). COM(2022) 495 final, 2022/0302(COD) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022PC0495> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
115. Pichai, S., Hassabis, D. (2025). Introducing Gemini 2.0: our new AI model for the agentic era. *Google deepmind*, [blog] 11 December. Prieiga per internetą: <https://blog.google/technology/google-deepmind/google-gemini-ai-update-december-2024/#ceo-message> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
116. Pounds, E. (2024). What is Agentic AI?. NVIDIA blogs, [blog] 22 December. Prieiga per internetą: <https://blogs.nvidia.com/blog/what-is-agentic-ai/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
117. Purdy, M. (2024). What is Agentic AI, and How Will It Change Work?. HRB, 12 December. Prieiga per internetą: <https://hbr.org/2024/12/what-is-agentic-ai-and-how-will-it-change-work> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].

118. Rimkutė, D. (2025). AI Liability After the AILD Withdrawal: Why EU Law Still Matters?. Faculty of Law Blog/University of Oxford, [blog] 1 April. Prieiga per internetą: <https://blogs.law.ox.ac.uk/oblb/blog-post/2025/04/ai-liability-after-aild-withdrawal-why-eu-law-still-matters> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
119. Schneider, JP. And Wendehorst, C. (2020). Response to the public consultation on the White Paper: On Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust, COM(2020) 65 final. *European Law Institute* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/News_page/2020/ELI_Response_AI_White_Paper.pdf [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].
120. Sparrow, M. (2025). Adobe Reveals New Agentic AI System Of Helpers And Aids For Its Software. *Forbes*, 9 April. Prieiga per internetą: <https://www.forbes.com/sites/marksparrow/2025/04/09/adobe-reveals-new-agentic-ai-system-of-helpers-and-aids-for-its-software/>.
121. The Economist (2017). *The world's most valuable resource is no longer oil, but data*. [interaktyvus] (modifikuota 2017-05-6). Prieiga per internetą: <https://www.economist.com/leaders/2017/05/06/the-worlds-most-valuable-resource-is-no-longer-oil-but-data> [žiūrėta 2025 m. balandžio 12 d.].

SANTRAUKA

Dirbtinio intelekto technologijos atsakomybės reguliavimas

Gabrielė Mačerauskaitė

Magistro darbe analizuojamos nukentėjusiųjų nuo dirbtinio intelekto technologijos asmenų galimybės pasinaudoti teise į žalos atlyginimą pagal Lietuvos proceso teisės normas, materialinėje teisėje esančius mechanizmus, nustatančius įrodinėjimo našta palengvinančias prezumpcijas bei šių normų taikymą teismų praktikoje.

Pirmoje darbo dalyje abstrakčiai apibrėžiama dirbtinio intelekto technologijos samprata, išskiriant teisiškai reikšmingas dirbtinio intelekto savybes, bei analizuojamas teisinis dirbtinio intelekto apibrėžimas. Remiantis išskirtomis savybėmis, nustatomos dirbtinio intelekto keliamos žalos atsiradimo rizikos bei galimi deliktinės atsakomybės sąlygų įrodinėjimo iššūkiai.

Antroje darbo dalyje vertinamos Lietuvos proceso teisės institutų, specifiskai įrodymų atskleidimo, *contra spoliatorem* prezumpcijos ir *ad hoc* įrodinėjimo naštos perkėlimo, galinčių išspręsti deliktinės atsakomybės sąlygų įrodinėjimo iššūkius, pritaikymo galimybės byloms dėl dirbtinio intelekto sukeltos žalos atlyginimo. Išimtis iš bendrosios įrodinėjimo naštos nustato teisinės prezumpcijos, todėl, atitinkamai, darbe vertinamos priežastinio ryšio prezumpcijos ir griežtosios atsakomybės be kaltės už didesnio pavojaus šaltinių padarytą žalą taikymo galimybės nacionalinėje teisėje. Be to, vertinami Produktų atsakomybės direktyvos ir ją įgyvendinančių normų nacionalinėje teisėje trūkumai, siekiant įvertinti, ar atsakomybės už netinkamos kokybės gaminius nuostatos pritaikomos dirbtinio intelekto atsakomybės ginčams.

Trečioje dalyje analizuojamos peržiūrėtos Produktų atsakomybės direktyvos nuostatos, jos lyginamos su DI direktyvos projektu, kurio nuspręsta atsisakyti, bei vertinamos šio sprendimo priėmimo priežastys. Analizuojami pokyčiai, susiję su gaminio srities, žalos sampratos ir atsakingų asmenų rato išplėtimu, naujai įtvirtintos įrodymų atskleidimo taisyklės, gaminio defektų ir priežastinio ryšio prezumpcijos bei kiti materialinės teisės pakeitimai, skirti pritaikyti atsakomybės už netinkamos kokybės gaminius reguliavimą skaitmeninei rinkai. Atsižvelgus į tai, vertinama, ar priimti pakeitimai išsprendžia senojoje Produktų atsakomybės direktyvoje esančias problemas.

SUMMARY

Regulating the liability of artificial intelligence technology

Gabrielė Mačerauskaitė

The Master's thesis analyses the possibilities for victims of artificial intelligence technology to exercise their right to compensation for damages in accordance with the norms of Lithuanian procedural law, the mechanisms of the substantive law establishing presumptions that facilitate the burden of proof, and the application of these norms in the case law.

The first part of the paper abstractly defines the concept of artificial intelligence technology, highlighting the legally significant characteristics of artificial intelligence, and analyses the legal definition of artificial intelligence. On the basis of the characteristics identified, the risks of harm caused by AI are identified, as well as the potential challenges of proving the conditions for tort liability.

The second part of the paper assesses the applicability of Lithuanian procedural law institutes, in particular disclosure of evidence, the *contra spoliatorem* presumption and *ad hoc* reversal of the burden of proof, which may resolve the challenges of proving the conditions of tort liability, to cases concerning compensation for damages caused by artificial intelligence. The exceptions to the general burden of proof are found in legal presumptions and, accordingly, the paper assesses the applicability in national law of the presumption of causation and strict liability without fault for damage caused by major sources of danger. In addition, the shortcomings of the Product Liability Directive and its implementing rules in national law are assessed in order to assess the applicability of product liability provisions to liability disputes involving artificial intelligence.

The third part analyses the provisions of the revised Product Liability Directive and compares them with the draft AI Liability Directive, which was decided to be withdrawn, and assesses the reasons for this decision. It analyses the changes in the scope of the product, the extension of the concept of damage and the circle of liable persons, the new rules on disclosure, the presumption of product defects and causation, and the other changes in the substantive law aimed at adapting product liability law to the digital market. In this context, it is assessed whether the adopted amendments address the problems of the old Product Liability Directive.